

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav pedagogiky a sociálních studií

Diplomová práce

Marie Pospíšilová

RODIČOVSKÉ VZDĚLÁVÁNÍ JAKO PREVENCE
RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ DĚTÍ

Olomouc 2012 vedoucí práce: doc. PhDr. Jitka SKOPALOVÁ, Ph.D

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena na Palackého univerzitě v Olomouci v knihovně Pedagogické fakulty a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Brně dne 5. dubna 2012

Marie Pospíšilová

Poděkování

Děkuji vedoucí práce doc. PhDr. Jitce Skopalové, Ph.D. za její cenné rady, za nezměrnou trpělivost a povzbuzování a vzácný lidský přístup.

Obsah

ÚVOD	1
1 RODINA V ŽIVOTĚ JEDINCE	3
1.1 Definice rodiny.....	4
1.2 Funkce rodiny.....	6
1.3 Charakteristiky současné rodiny.....	11
1.4 Specifika dnešní rodiny podle koncepce rodinné politiky ČR.....	12
2 DÍTĚ A RODINA	14
2.1 Hodnota rodičovství.....	14
2.2 Základní potřeby dětí.....	16
2.3 Funkční rodina.....	18
2.3.1 Pomoc funkčním rodinám.....	20
2.4 Riziková rodina.....	20
2.4.1 Pomoc rodinám s problémy.....	22
3 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ	24
3.1 Rizikové a ochranné faktory vzniku nežádoucího chování.....	24
3.2 Charakteristika rizikového chování dětí a mládeže.....	26
3.2.1 Chování s agresivními prvky.....	26
3.2.1.1 Agresivní jednání zaměřené vůči druhým lidem nebo okolí.....	27
3.2.1.2 Agresivní jednání zaměřené vůči sobě.....	34
3.2.2 Závislostní chování.....	39
3.2.2.1 Zneužívání návykových látek.....	40
3.2.2.2 Nelátkové závislosti.....	43
3.2.3 Nežádoucí protispolečenské chování.....	46
4 PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	51
4.1. Základní pojmy.....	51
4.2. Prevence v rodině podle národní koncepce rodinné politiky.....	53
4.3. Zásady prevence.....	53
5 RODIČOVSKÉ VZDĚLÁVÁNÍ	59
5.1. Součást celoživotního vzdělávání.....	60
5.2. Legislativní ukotvení.....	61
5.3. Finanční zajištění rodičovského vzdělávání.....	62
5.4. Lektor rodičovského vzdělávání.....	64
6 ZÁKLADNÍ TYPY RODIČOVSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ	66
6.1. Demokratický výchovný styl – základní rámec programů.....	66
6.2. Typy rodičovského vzdělávání.....	68
6.2.1 Kurzy.....	68
6.2.2 Vzdělávání formou pobytů.....	74
6.2.3 Rodičovské skupiny.....	75
6.2.4 Besedy, semináře, přednášky a workshopy na různá témata.....	76
6.2.5 Vzdělávání formou informací uveřejněných na internetových portálech.....	76
6.2.6 Ostatní formy.....	77
7 PŘÍNOS RODIČOVSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ PODLE ABSOLVENTŮ KURZU EFEKTIVNÍHO RODIČOVSTVÍ	80
7.1. Dotazník A – Vyhodnocení rodičovského vzdělávání.....	81
7.1.1. Motivace k účasti na kurzu.....	81
7.1.2. Hodnocení kurzu a stanovisko k případné účasti na dalším vzdělávání.....	82
7.1.3. Ostatní podněty pro lektora.....	83
7.2. Dotazník B.....	84

7.2.1. Vliv původní rodiny, úskalí nevhodného výchovného stylu.....	85
7.2.2. Podněty z jednotlivých témat.....	86
7.2.3 Přínos rodičovského vzdělávání.....	88
8 KAZUISTIKY PROBLÉMOVÝCH DĚTÍ ÚČASTNÍKŮ RODIČOVSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	92
8.1 Kazuistika 1.....	92
8.2. Kazuistika 2.....	95
---8.3 Kazuistika 3.....	97
9 NÁZORY ODBORNÍKŮ PRACUJÍCÍCH SE ZNEVÝHODNĚNÝMI DĚTMI A RODINAMI NA MOŽNOSTI RODIČOVSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	101
9.1 Rozhovor s „ tetou „ v SOS vesničce a v zařízení FOD Klokánek.....	101
9.2. Rozhovor s vychovatelkou v dětském domově.....	103
...9.3. Rozhovor s pracovnící OSPOD.....	105
10 RODIČOVSKÉ VZDĚLÁVÁNÍ OČIMA PSYCHOLOGŮ.....	107
10.1. Názory psychologů v manželské a rodinné poradně.....	107
10.2. Názory školní psycholožky.....	112
11 RODIČOVSKÉ VZDĚLÁVÁNÍ OČIMA KRAJSKÉ KOORDINÁTORKY PRIMÁRNÍ PREVENCE.....	115
12 OSTATNÍ POZNATKY.....	118
12.1. Výsledky výzkumu „ Dítě mezi rodiči, školou a kamarády“.....	118
12.2. Rozhovor s vedoucí Institutu efektivního rodičovství.....	119
...12.3. Efektivní rodičovství na Slovensku.....	121
.12.4. Dvacatero vzkazů rodičům od jejich dětí.....	121
13 SHRNU TÍ.....	124
14 ZÁVĚR.....	128
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	130
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	138
SEZNAM PŘÍLOH.....	139

ÚVOD

Témata rodiny, její současné charakteristiky, proměny i problémy je mi velice blízké, protože sama žiji ve větší rodině a jsem matkou čtyř, dnes již dospělých dětí. Také více jak dvacet let se v rámci své profese pracovníka ve školství i dobrovolnickou činností ve volnočasovém zařízení pro mládež podílím na realizaci aktivit pro rodiny organizováním programů, setkání a pobytů dětí a mladých lidí, matek s dětmi i celých rodin. Součástí těchto aktivit je i nabídka programů rozvíjejících rodičovské dovednosti, pořádání besed pro rodiče o výchově a lektorování Kurzů efektivního rodičovství. Pozitivní zpětná vazba účastníků programů potvrzuje smysluplnost těchto aktivit a je i mou rozhodující motivací do další činnosti. Jsem ráda, že této tematice mohu věnovat i svou diplomovou práci. Jejím cílem je představit rodičovské vzdělávání jako nedílnou součást prevence rizikového chování dětí a mládeže.

Diplomová práce nemá základní členění na praktickou a teoretickou část, chce být sondou do celé problematiky a nabídnout teoretické poznatky i praktické informace o typech rizikového chování a nabídce aktivit a programů pro informování a vzdělávání rodičovské populace. Přináší také pohledy rodičů, lidí, pracujících se znevýhodněnými dětmi, psychologů i odborníka na krajské úrovni na možný přínos těchto vzdělávacích aktivit. Doplněním těchto poznatků jsou kazuistiky problémových dětí a závěry výzkumu hodnotové orientace žáků základních škol.

Úvodem objasňuji pojem rodiny z více úhlů pohledu, charakterizuji její základní funkce a současná specifika, zmiňuji hodnotu rodičovství a základní potřeby dětí, o jejichž naplnění by měli rodiče usilovat, a specifikuji funkční a rizikovou rodinu.

V další části popisuji rizikové a ochranné faktory vzniku nežádoucího chování a uvádím přehled jeho jednotlivých forem. Tento přehled jsem rozdělila na část pojednávající o chování s agresivními prvky zaměřenými proti druhým lidem i proti sobě, na část o závislostech a na oddíl o nežádoucím protispolečenském chování. Charakteristiku jednotlivých forem rizikového chování doplňuji několika krátkými popisy problémového chování dětí z mé praxe.

Čtvrtá kapitola se věnuje nastínění možností prevence rizikového chování. Seznamuje se s základními pojmy a prevencí v rodině podle národní koncepce rodinné politiky a s přístupy

k této problematice. Zmiňuje i preventivní úsilí s ohledem na věk dítěte a hlavní zásady prevence.

Představením rodičovského vzdělávání se zabývám v páté kapitole. Nejdříve je zařadím do rámce celoživotního vzdělávání, zmíním legislativní ukotvení, finanční zajištění a úlohu lektora těchto aktivit. Je třeba zmínit i demokratický výchovný styl coby základní rámec všech programů. Následuje rozdělení vzdělávacích aktivit na formu vzdělávacích kurzů, seminářů, přednášek včetně jejich základních charakteristik i nabídku informací z internetových portálů podle jednotlivých druhů rizikového chování.

V další části diplomové práce seznamuji čtenáře s názory absolventů Kurzu efektivního rodičovství na jeho možný přínos pro výchovu a tato stanoviska obohacuji třemi kazuistikami problémových dětí frekventantů. Doplněním těchto poznatků mohou být názory lidí, pracujících se znevýhodněnými dětmi a rodinami, na tuto činnost.

Také pohled odborníků, školní psycholožky a dvou psychologů z manželské poradny i názor krajské koordinátorky primární prevence může čtenáři přinést cenné informace.

V navazující diskusi tyto poznatky třídím a shrnuji do několika částí. Závěrem hodnotím možný vliv rodičovského vzdělávání na žádoucí a respektující demokratickou výchovu dětí.

Cílem je seznámit s tématem rodičovského vzdělávání, jeho současným stavem i nastínit jeho úlohu a možnosti v prevenci nežádoucího chování dětí. Domnívám se, že moje diplomová práce může nabídnout inspiraci a nové poznatky stávajícím i novým lektorům rodičovského vzdělávání, pracovníkům neziskových organizací, kteří pracují s rodinou nebo jejími členy, koordinátorkám mateřských center a sociálním pracovníkům.

Přála bych si, aby moje práce posloužila k rozšíření znalostí o nabídce a efektivitě tohoto typu vzdělávání, o možnostech prevence nežádoucího chování dětí a mládeže i aby přispěla k lepší informovanosti zejména rodičovské veřejnosti i všech, kterým záleží na dobru našich rodin a mladé generace.

1 RODINA V ŽIVOTĚ JEDINCE

„Pravděpodobně nejvýznamnější sociální pomoc, která může být poskytnuta kýmkoli pro tuto zemi a pro lidstvo, je vytvořit rodinu.“

George Bernard Shaw

„Domov – vždycky to budu opakovat – není prostor, ale proces. Tady se schovávám před deštěm a zimou, tady žiju, tady trávím svůj volný čas, tady se rodí moje rodina, tady ji tvořím léty, trpělivostí a tolerancí a vůbec řadou kladných principů. Domov je bytost.“

Miroslav Horníček¹

RODINA – kouzelných šest písmen, magické slovo, které zná každý.

Co například mohou znamenat?

- R** – **radost**, jsme vděční, že existujeme, že „jsme“ pro sebe navzájem a že se máme rádi;
- O** – **ochrana a odpovědnost**, které každému našemu členu dávají pocit bezpečí;
- D** – **domov** je tam, kde je moje „srdce“, nikdo tu není sám; **družnost**, které dává sílu láska; **držíme pohromadě**
- I** – individualita, i když tvoříme jednu rodinu, jsme každý úplně jiný; máme sice „stejnou“ krev, ale každý jsme nezaměnitelný originál;
- N** – **něha**, intimita, cit, který si dáváme i dostáváme;
- A** – **autorita** jako služba.²

Jak napovídají uvedené citáty a řádky, rodina má pro každého člověka svůj jedinečný a neopakovatelný půvab. Odpradávná je považována za základ společnosti a umožňuje prolínání jednotlivých generací časem. Byla popsána a charakterizována z různých úhlů pohledu množstvím obyčejných lidí i velkých osobností. Takto například charakterizuje vlastní rodinu jeden z účastníků rodičovského vzdělávání: *„Rodina je pro mě bezpečným místem, kde si před druhými na nic nemusím hrát, protože mě dobře znají. Místem, kde mě přijímají a snášejí takového, jaký jsem, ale zároveň mi pomáhají růst. Místem, kde sdílíme svoje radosti i starosti, kde se učíme mužské a ženské roli a mnohému dalšímu, kde si*

1 [Http://citaty.net/citaty-o-rodine/?page=4](http://citaty.net/citaty-o-rodine/?page=4) [online]. Copyright © 2007-2012 Martin Svoboda [cit. 2012-02-21].

2 Inspirovala jsem se úvahou této autorky – viz : Rodina: Martina Bendová. *Český-jazyk.cz: slohové práce* - [online]. 11. 4. 2007 [cit. 2012-02-23]. Dostupné z: < <http://www.cesky-jazyk.cz/slohovky/uvahy/rodina.html>>

předáváme hodnoty z generace na generaci. Je to nejdůležitější místo pro přijímání a vyjadřování lásky.“

Je jisté, že fenomén rodiny je v lidském životě jeden z nejdůležitějších. Její výlučnost se snaží vystihnout i odborné definice, z nichž některé je dobré zmínit.

1.1 Definice rodiny

Učebnice a odborná literatura nabízejí různá vymezení pojmu rodina.

Pro Matějčka s Lagmeierem je rodina místem, kam všichni přicházíme, kde se utváříme, máme svoje specifické místo. Zdůrazňují, že na její definici a poslání můžeme pohlížet z nejrůznějších pohledů, a každý přinese řadu typických znaků, vnějších i vnitřních, které existují již od pradávna, např. osoby rodičů a dětí, určitá životní pospolitost, funkce, které plní, právní rámec atd.³

Grecmanová s odvoláním na další autory uvádí, že *„zpravidla se rodinou rozumí společenství lidí, svazek dvou rovnoprávných partnerů, malá sociální skupina, či buňka, společenská jednotka, která vzniká na základě manželského a pokrevního svazku a představuje komplex specifických vztahů mezi mužem a ženou, mezi rodiči a dětmi, rodinou a společností.“*⁴

Podle **psychologického slovníku** je rodina *„společenskou skupinou spojenou manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí.“*⁵

Pro Havlíka z **pohledu sociologie** je rodina primárním činitelem socializace v raném dětství a od té doby má trvalý a významný vliv na vývoj a na sebepojetí jedince. Je tradičním společenstvím osob, které lze najít v nějaké podobě v každé národní kultuře. Vytváří citové vazby, které mají dlouhodobý vliv a zapisují se trvale do duševního života dítěte.⁶

Podle **pedagogického slovníku** *„nejběžnějším modelem rodiny je tzv. nukleární rodina, kterou tvoří nejbližší příbuzní, tj. oba rodiče a děti. V posledních desetiletích se model rodiny, který je historicky flexibilní, významně proměňuje. Zvyšuje se variabilita rodinných typů, zahrnující nejen rodinu vlastní a úplnou, ale také rodinu neúplnou, nevlastní a náhradní. Současné pojetí směřuje k chápání rodiny jako sociální skupiny nebo společenství,*

3 Srov. MATĚJČEK, Zdeněk, LANGMEIER, Josef. *Výpravy za člověkem*, Praha: ODEON, 1981.

4 GRECMANOVÁ, Helena, et al., *Obecná pedagogika II.*, Olomouc: HANEX, 2003. s. 7.

5 HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 1993. s. 181.

6 Srov. HAVLÍK, Radomír, et al., *Sociologie výchovy a školy*, Praha: Portál, 2002. s. 67.

*žijící ve vlastním prostoru, domově; uspokojující potřeby, poskytující péči a základní jistoty dětem.*⁷

Dohnalová s Malinou z **antropologického pohledu** vidí rodinu jako sociální skupinu vytvořenou na základě příbuzenských vazeb. Dále jako základní článek sociální struktury dané kultury a ekonomickou jednotku, jejíž hlavní funkcí je reprodukce trvání biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, jakož i přenos kulturních vzorců a zachování kulturního vývoje. Tzv. malou rodinu tvoří manželský pár a jeho potomci, velkou rodinu minimálně třígenerační společenství lineárních potomků.⁸

Z hlediska **sociální psychologie** podle Výrosta se Slaměním je rodina univerzální socializační činitel, který poskytuje dítěti identifikační vzory a seznamuje ho s předpokládaným chováním v mužské a ženské roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v interakci s druhými lidmi a umožňuje mu praktické ověření nabytých dovedností v rámci rodiny. Reguluje jeho chování podle společensky žádoucích norem. Pod vlivem rodinného působení si dítě vytváří postoj ke svému okolí, k sobě samému i společnosti obecně.⁹

A konečně podle Vágnerové je **rodina pro dítě místem, kde se učí být člověkem**. Tzn., učí se životním rolím a prožíváním nejrůznějších modelových situací, které se v různých variantách objevují později i v jeho samostatném životě; učí se zvládat zátěž, překonávat krize, lidsky zraje. V rodině by měl každý člověk nabyt jistoty, že je na tomto světě důležitý, že ho někdo miluje a potřebuje, a to i navzdory jeho chybám.¹⁰

Zejména v důsledku společenských změn **může mít rodina dnes více podob**. Malach rozlišuje podoby rodiny podle následujících kritérií:

- „*podle počtu společně žijících generací rodina základní (otec, matka, děti) a širší (prarodiče, strýcové, tety a další příbuzné);*
- *podle míry podílu rodičů na výchově dětí rodina úplná (otec, matka, děti) a neúplná (chybí buď otec nebo matka);*
- *podle trvalosti příznaků fungování rodina stabilní (vykazuje svoje specifika po dlouhé období) a nestabilní (projevuje se značnými výkyvy a proměnami svých kvalit);*
- *podle plnění svých funkcí (viz dále) rodina funkční (plní všechny základní funkce)*

7 PRŮCHA, Josef, et al., *Pedagogický slovník*, Praha: Portál, 2001. s. 228.

8 Srov. DOHNALOVÁ, Marie, et al., *Slovník antropologie občanské společnosti*, Brno: Ak. naklad. CERM, 2006.

9 Srov. VÝROST, Jozef, et al., *Aplikovaná sociální psychologie*, Praha: Portál, 1998.

10 Srov. VÁGNEROVÁ, Kateřina, et al., *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009. s. 49.

a dysfunkční (neplní dobře nebo vůbec jednu nebo více funkcí);

- *podle toho, zda se do ní člověk narodil, rodina orientační, nebo ji založil, rodina prokreační.*¹¹

Mühlpachr zmiňuje navíc také „rodinu sloučenou,¹² která vzniká manželstvím,“ či partnerstvím, „dvou lidí, z nichž aspoň jeden přináší do vztahu dítě nebo děti.¹³“

Po uvedení několika definic a podob rodiny je dobré se zamyslet nad jejím posláním, jaké požadavky by měla naplňovat.

1.2 Funkce rodiny

Je jisté, že rodina plní vícero nezastupitelných funkcí. Podle Grecmanové v literatuře najdeme jejich různý počet, jsou však zpravidla rozvedením následujících:

- ekonomicko-zabezpečovací,
- emocionální,
- výchovné.

„Naplnění těchto funkcí je závislé na společenských podmínkách a na rodinné struktuře.“¹⁴

V pedagogickém slovníku je uvedeno, že: *„rodina je nejstarší společenská instituce. Plní socializační, ekonomickou, sexuálně-reprodukční a další funkce. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. Z hlediska sociologického je formou začlenění jedince do sociální struktury. Rodina spolu se školou plní významné výchovné funkce, které lze chápat jako komplementární.“¹⁵* Jistě je vhodné zmínit i funkci emocionální, schopnost vytvářet členům jistotu domova. V současné době roste význam relaxační a regenerační funkce rodiny. Malach upozorňuje, že všechny její funkce jsou v běžném životě vzájemně propojeny a mohou ovlivnit jejich naplňování. Dále uvádí, že *„v současnosti například mnoho mladých partnerů oddaluje založení rodiny nebo plánování pouze jednoho dítěte ekonomickými či bytovými důvody. Jiní rodiče zase alibisticky tvrdí, že na výchovnou a společnou relaxační funkci jim z*

11 MALACH, Josef, *Teorie metodiky výchovy*, Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010. s. 101.

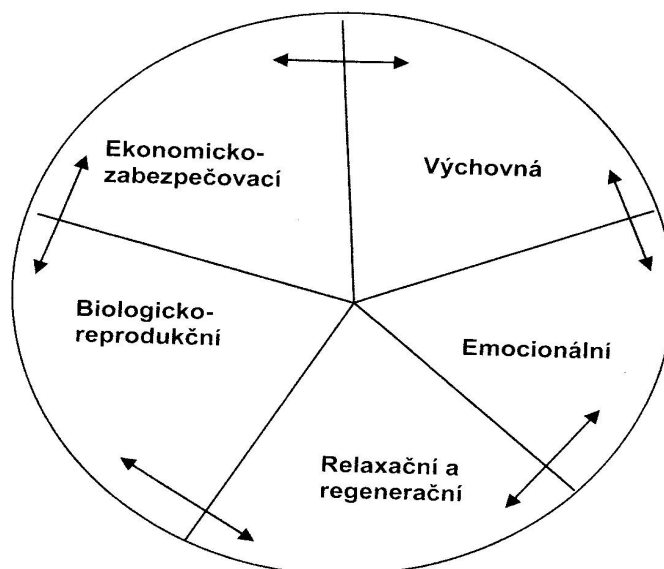
12 někdy se uvádí název rekonstruovaná

13 MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*, Brno: MU PdF, 2009. s. 150.

14 GRECMANOVÁ, Helena et al., *Obecná pedagogika II.*, Olomouc: HANEX, 2003. s. 11.

15 PRŮCHA, Josef, et al., *Pedagogický slovník*, Praha: Portál, 2001. s. 227 – 228.

důvodů pracovního vytížení nezbyvá dostatečný čas.“¹⁶ Tentýž autor také připomíná, že neadekvátní emotivní vazba rodičů na děti ovlivňuje ve výchovné funkci její roli stanovení hranic a limitů.¹⁷ Propojenost funkcí rodiny znázorňuje i toto schéma:¹⁸

Nedostatečné nebo chybné naplňování základních funkcí rodiny s sebou přináší značná rizika pro příznivý rozvoj dětské osobnosti.

Funkce sexuálně-reprodukční legislativně i eticky vymezuje sexuální rovinu života rodičů a pokračování lidského rodu a také zabezpečení všech potřebných podmínek pro všestranný rozvoj dítěte. Havlík upozorňuje, že v současné době se často hovoří o klesající porodnosti, o zvyšujícím se počtu dětí narozených mimo manželství i o poklesu sňatečnosti. Tato zvýšená míra destabilizace rodinného soužití může pak ve svých důsledcích znamenat hrozbu rizikového chování dětí a mladých lidí v budoucnu.¹⁹ Tento autor také uvádí, že toto nebezpečí v sobě mohou skrývat i rodiny s plánovaným jedináčkem, kdy se na dítě na jedné straně někdy až nepřiměřeně vztahuje pozornost rodičů i širší rodiny spojená s vysokými nároky na jeho schopnosti, dovednosti a životní úspěšnost. Pozice jedináčka však s sebou může nést i menší míru interakce s vrstevníky a méně podnětů pro rozvoj jeho sociálních dovedností.²⁰ V opačném případě u vícečetných rodin, zvláště z některých minorit či rodin

16 MALACH, Josef, *Teorie metodiky výchovy*, Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010, s. 102.

17 Tamtéž, s. 102.

18 Tamtéž, s. 102.

19 Srov. HAVLÍK, Radomír, et al., *Sociologie výchovy a školy*, Praha: Portál, 2002, s. 78.

20 Srov. tamtéž, s. 70.

s nízkým socioekonomickým statusem, mohou nastat situace, kdy rodina, popřípadě osamělý rodič (většinou matka) nedokáže dětem zajistit vhodné podmínky a potřebné zázemí na úrovni běžné v dnešní společnosti. A to ve svých důsledcích může opět znamenat vyšší riziko výskytu nevhodného chování v budoucnu.

Podobně u **funkce ekonomicko-zabezpečovací** se může skrývat nebezpečí, pokud rodina bude dlouhodobě zažívat ekonomickou nestabilitu, způsobenou sníženým uplatněním na trhu práce některého z rodičů či menší mírou dovedností hospodaření s financemi nebo ekonomickou nejistotou osamělé matky, která je ovlivněna nedostatky v plnění vyživovací povinnosti druhého rodiče. Podle Havlíka z „*ekonomického hlediska je rodina jednotkou, v níž se prostředky získané mimo ni přerozdělují, upravují a především konzumují. Oddělením pracovní aktivity se z rodiny vyděluje významná část každodennosti každého z jejích členů. Členové rodiny se scházejí stále méně, jejich zájmy, postoje, orientace spjaté s profesí a do jisté míry i s volným časem (jak ukazují výzkumy trávení času rodičů a dětí) se stále více rozrůžňují a zvyšuje se nebezpečí odcizení. V krajních situacích může docházet až k deprivaci dětí, která zvyšuje riziko jejich deviantního chování.*“²¹

Naplňování následujících funkcí je z hlediska stability a funkčnosti rodiny i žádoucího rozvoje dětské osobnosti rozhodující.

Z hlediska naplňování **socializační funkce** je pro Mühlpachra rodina prvním místem, kde se učíme a zažíváme utvářející vztahy, objevujeme a učíme se zásadám mezilidského soužití a kde si utváříme klíčové předpoklady pro život v širším lidském společenství, sociálně zrajeme. Podstatnou roli dále hraje přístup a spolupráce s výchovnými institucemi, postoj rodiny k předškolnímu vzdělávání a škole, ochota pomoci dítěti začlenit se a vytvářet další vztahy vrstevnické.²² V období puberty a dospívání jejich význam ještě roste a vhodnost přístupu rodiny k nim, zájem o poznání kamarádů mladého člověka může hrát podstatnou roli v ochraně před nejrůznějšími formami rizikového chování. Socializace je také úzce propojena s dalšími funkcemi, především s emocionální a výchovnou.

Malach s odvoláním na další autory²³ upozorňuje na rostoucí význam **funkce emocionální**, jelikož pro zdravý citový vývoj jedince je rodina v podstatě nenahraditelná.²⁴

21 Tamtéž, s. 72 – 73.

22 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*, Brno: MU PdF, 2009. s. 147.

23 Stašová (2001, s. 83), Mišíková (2003)

24 Srov. MALACH, Josef, *Teorie metodiky výchovy*, Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010. s. 104.

Další úkol rodiny, **tvorba domova**, je s emocionální složkou nerozlučně spjata. Jak píše Vágnerová, mít domov znamená být součástí vztahů, ve kterých bychom měli být přijímáni bezpodmínečně, kde jsme milováni a kde sami můžeme milovat.²⁵ Havlík vnímá domov jako „*jádro soukromého prostoru, do kterého se člověk dnes a denně znovu vrací.*“²⁶ Podle Malacha jsou vzájemná citová pouta mezi rodiči a dětmi, mezi sourozenci navzájem, vztah k rodinným tradicím, místu dětství, velmi silnými faktory zdravého vývoje dítěte a každodenní naplňování mnoha základních lidských potřeb a podstatně tak utváří hodnotový systém všech členů.²⁷ Havlík upozorňuje, že „*potřeba takového emočního zakotvení vždy přirozeně narůstá v těžkých chvílích lidského života a v osobně prožívaných životních krizích.*“ Podle tohoto autora to pro malé dítě může být např. narození sourozence, později vztahy k vrstevníkům či první lásky, ale také nemoc, postižení či smrt blízkých, úspěchy či neúspěchy ve škole nebo problémy kariéry, nezaměstnanosti některého člena. Jedinec v prostředí domova hledá odreagování od problémů, které vznikají mimo rodinu, na pracovišti, ve společnosti atd. Současné nároky a „*požadavky „vnějšího světa“ a pokles významu ostatních funkcí rodiny (např. ekonomické a vzdělávací) relativně funkci domova zvýrazňují, a tím kladou na rodinu mimořádně emocionální a morální nároky, jimž ne každá je schopná dostát.*“²⁸ Havlík také připomíná, že se potom vtírají spíše pochybnosti, v jaké míře je schopna průměrná rodina za „normální situace“ tyto požadavky naplňovat, když je třeba mít na zřeteli také faktory jejich plnění omezující (např. nesoulad mezi jednotlivými členy) či ohrožující (velká míra rozvodovosti a vznik nových svazků rodičů). Neuspokojivé naplňování nebo téměř absence výše uvedených nároků má pak pro harmonický rozvoj dítěte, nejzranitelnějšího článku rodiny, vážné důsledky.²⁹

Výchovná funkce výše uvedené doplňuje a je s nimi také úzce provázaná. Zájem a péče o dítě, porozumění vývoji a potřebám, rozvíjení dispozic a schopností, prosazování jeho nejlepšího zájmu, přístup ke vzdělání a spolupráce se školou, předškolními a mimoškolními zařízeními jsou dalšími nezastupitelnými úkoly rodiny. Výše citovaný autor podotýká, že velkou roli zde hraje utvořený model výchovy, zásady, převažující tendence represivního, liberálního nebo demokratického přístupu k dítěti, hodnotová orientace a způsob života.

25 Srov. VÁGNEROVÁ, Kateřina, et al., *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009. s. 49.

26 HAVLÍK, Radomír, et al., *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002, s. 71.

27 Srov. MALACH, Josef, 2010, tamtéž s. 104.

28 Srov. HAVLÍK, Radomír, et al., 2002, tamtéž, s. 71.

29 Srov. tamtéž, s. 68.

Mnohdy se objevuje transfer převažujících tendencí z původní rodiny.³⁰ Mühlpachr dále cituje Koluchovou, která míní, že „jen lidé, kteří byli ve svém dětství vyzbrojeni pro zátěže budoucího světa, mohou zvládnout všechny obtíže a nároky a najít s druhými lidmi, blízkými i vzdálenými, způsob soužití.“³¹

Ještě doplním vztah rodiny a školy, instituce, která spoluutváří postoj dítěte ke vzdělávání a podstatně doplňuje i jeho výchovu a celkový rozvoj. Podle Havlíka je škola důležitou „složkou životního stylu rodiny. Organizuje do velké míry nejen čas rodin (rozvrhem hodin, prázdninami, požadavky zkouškových období), ale vstupuje i do jejich hodnotového systému. Pro rodinu se stávají školní úspěchy či nezdary a vztahy dítěte jedním z nejdůležitějších problémů. Školní úspěšnost dítěte (více u ctižádostivějších rodičů) je jednou ze základních hodnot rodiny, dokonce nezřídka patří k měřítkům její úspěšnosti.“³² Malach ale upozorňuje, že naopak negativní postoj rodičů zvláště ve vyhraněnějších formách spolu s převažujícími nezdary provázejícími školní docházkou mohou být u dítěte v pozdějších stádiích vývoje osobnosti jedním z určujících faktorů vzniku nežádoucího sociálního chování.³³

Další **funkce rodiny, relaxační a regenerační**, podle zmíněného autora nabývá na významu spolu se zvyšujícím se tlakem na efektivitu práce rodičů v zaměstnání nebo podnikání i zvyšující se důraz na školní úspěšnost dítěte. Rodina má stále více příležitostí na společné sportovní, kulturní nebo jiné zájmové aktivity a může tak pomoci dítěti v úsilí o vyváženost školních i volnočasových aktivit a potažmo tak přispívat k rozvoji jeho zdravého životního stylu.³⁴ Je to však částečně podmíněno dosažením určitého stupně sociokulturního statusu.

Podle Mühlpachra je nutné ještě podotknout, že rodina pro jednotlivé členy nabývá na významu zvláště v obdobích, kdy nejsou schopni se o sebe postarat (rané dětství, nemoc, invalidita, období stáří) a ona by jim měla být zárukou potřebné péče a ochrany.³⁵

Výše uvedené řádky poukázaly na úkoly rodiny, jejichž naplňování její členové očekávají, potřebují a většinou také každodenně uskutečňují. Pokud u některých rodin dochází k absenci či nedostatečnému plnění jejich funkcí, mělo by se přistoupit k analýze

30 Srov. tamtéž, s. 74.

31 MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*, Brno: MU PdF, 2009. s. 147.

32 HAVLÍK, Radomír, et al., *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002, s. 75.

33 Srov. MALACH, Josef, *Teorie metodiky výchovy*, Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010, s. 231.

34 Srov. tamtéž, s. 104.

35 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*, Brno: MU PdF, 2009. s. 153.

příčin a společným úsilím více institucí se snažit případné hrozby eliminovat k dobru dítěte a ostatních členů rodiny, ale i jejího sociálního okolí a ve svých důsledcích i celé společnosti.

K lepšímu porozumění aktuálnímu stavu rodin naší společnosti následuje popis typických charakteristik dnešního rodinného života.

1.3 Charakteristiky současné rodiny

Jak již bylo uvedeno, současná rodina má více podob soužití členů a prochází mnoha proměnami. Abychom porozuměli těmto jevům, je dobré si uvést některé její aktuální charakteristiky. Z těchto důvodů také někteří autoři upozorňují, že bude výstižnější než o rodině mluvit raději o rodinném soužití lidí. Základní znaky současného rodinného soužití Malach podle Stašové shrnuje takto:

- *„Mnoho funkcí převzaly jiné sociální instituce a rodině zůstaly pouze některé z nich, což vede k úvahám o její krizi a zániku.*
- *Zvyšuje se podíl rodin založených na soužití bez uzavření manželství.*
- *Snižuje se stabilita rodiny. Z objektivních (emancipace, nárůst ateismu) i subjektivních důvodů (manželství jsou zakládána především na emotivní bázi) dochází k nárůstu rozvodovosti (rozvodem končí cca 40 % manželství, většinou s dětmi).*
- *Mění se celková struktura rodiny, klesá počet dětí, omezuje se vícegenerační soužití. Narůstá počet lidí žijících v jednočlenných domácnostech.*
- *Ubývá nechtěných těhotenství, snižuje se počet interrupcí. Rodičovství se více plánuje.*
- *Prodlužuje se délka života a tím trvání rodiny po odchodu dětí. Delší je i doba, po kterou žijí rodiče s dětmi ve společné domácnosti. Vzrůstá socializační dosah mladé generace na starší příslušníky rodiny.*
- *Dochází k proměnám v organizaci rodinného cyklu. Rodiči se stávají lidé ve vyšším věku a děti se začínají rodit teprve po určité době trvání manželství. Prarodiči se stávají starší osoby, ale vzhledem ke změnám v důchodové praxi ještě pracují.*
- *Zvyšují se nároky na dobu strávenou rodiči v práci a v důsledku toho se zkracuje čas strávený s dětmi a ostatními členy rodiny. Nerespektování dočasných priorit rodiny je závažné zvláště u rodin s malými a předškolními dětmi. Vedle nedostatku volného času je otázkou i kvalita jeho trávení. Problémem je přílišné užívání médií.*

- *Přibývá dvoukariérových manželství v důsledku růstu vzdělanosti a zaměstnanosti žen. Dochází k poklesu otcovské autority, jelikož otcové pracují mimo rodinu, a k jejímu přenosu na matky. Děti nemají mnoho příležitostí vidět otce v rolích úspěšných pracovníků. Přítomnost obou vzájemně se doplňujících rodičovských rolí je pro děti v rodině nenahraditelná. Na druhé straně odcházejí mladí otcové stále častěji na rodičovskou dovolenou.*³⁶

Potočárová navíc zdůrazňuje u současné rodiny její zaměřenost na zájmy jednotlivce i fakt, že zralost partnerů je mnohdy jen fyzická a zaostává za psychosociální. Dále připomíná dilema mnohých mladých žen – rozpor mezi posláním matky a manželky a zaměstnané osoby a chybějící protirozvodové bariéry.³⁷

Ještě připomenou Matouška s Pazlarovou, kteří zdůrazňují, že i dnes mezi základní znaky štěstí, naplnění a smyslu života patří významná potřeba mít vedle sebe někoho druhého. Lidé si stále potvrzují svou totožnost a význam tím, že své zkušenosti, plány, starosti a naděje sdílejí s blízkým člověkem, popř. s nejbližšími lidmi. Právě tak neklesá potřeba prodloužení vlastní existence přivedením dětí na svět. Je to vlastně jedna z cest k přesažení horizontu vlastní konce, smrti.³⁸

1.4 Specifika dnešní rodiny podle koncepce rodinné politiky ČR

Charakteristiky současné rodiny je vhodné ještě doplnit o pohled koncepce rodinné politiky našeho státu. Dokument Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (dále MPSV)³⁹ zabývající se touto problematikou, popisuje současný stav následovně: Proces transformace v ČR od 90. let 20. století je doprovázen proměnou hodnotových orientací. Hodnoty solidarity, tolerance a soudržnosti, které jsou pro rodičovství a fungující rodinu stěžejními, jsou relativně opomíjeny ve prospěch zaměření na výkon a individuální úspěch. Pro jedince roste důležitost profesní seberealizace, která vyžaduje maximální flexibilitu a výkonnost, což je jen obtížně slučitelné s rolí plnohodnotného člena rodiny. Důležitost rodiny a rodičovství se tak stává

36 MALACH, Josef, *Teorie metodiky výchovy*, Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010, s. 104 – 105.

37 Srov. POTOČÁROVÁ, Mária, *Pedagogika rodiny*, Bratislava: Univerzita Komenského, 2008, s. 81.

38 Srov. MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana, *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010, s. 12.

39 Srov. MPSV ČR. *Národní koncepce rodinné politiky: Ministerstvo práce a sociálních věcí* [<http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>]. 2005. vyd. 59 s. [cit. 2012-03-03]. Rodina a ochrana práv dětí. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>, s.11.

konkurencí hodnot dnešní společnosti. Výchova dětí a zabezpečení rodiny jsou v porovnání s výkonem zaměstnání chápány v celospolečenském kontextu jako méně přínosné a důležité. Nedostatečná podpora prorodinných aktivit a opatření způsobuje, že se rodiče mohou ocitnout v sociální izolaci.

Tento dokument také zdůrazňuje nutnost změny, kdy rodina a rodičovství musí přestat být vnímány jen jako soukromá záležitost, ale jako zdroj lidského kapitálu, který je pro další rozvoj státu naprosto nezbytný. V rámci rodinné politiky je třeba se zaměřit kromě jiného **na popularizaci rodičovství ve společnosti a v oblasti vzdělávání na výchovu k zodpovědnému partnerství, manželství a rodičovství**, investice do prorodinných aktivit a **prevenci patologických jevů v rodině.**⁴⁰ Tyto řádky jen podtrhují důležitost problematiky i snahu o účinné řešení.

První kapitola měla za úkol poukázat na důležitost rodiny v životě každého člověka, připomenout její základní poslání a zmínit i některá rizika v důsledku absence nebo nedostatečného naplňování jejích základních funkcí. Důležité také bylo připomenout její podoby a základní charakteristiky jejího současného fungování.

40 Srov. tamtéž, s. 14.

2 DÍTĚ A RODINA

*„Otec – matka – dítě,
to je ten věčně starý a stále nový trojzvuk, který drží svět pohromadě.“
E. Wiechert⁴¹*

Předchozí kapitola se zabývala významem rodiny v životě každého z nás a nyní se pokusím popsat dar dítěte pro rodiče, základní lidské potřeby s ohledem na rozvíjející se dětskou osobnost, rozlišit funkční a rizikovou rodinu z hlediska dítěte a krátce zmíním možnosti pomoci těmto typům rodiny.

Dítě přicházející do rodiny je nejen jedinečným darem a hodnotou, ale především velkým celoživotním závazkem. Rodiče mají důležitý a nezaměnitelný úkol stát při něm, milovat ho a vychovávat ho tak, aby z něj vyrostl plnohodnotný člověk. Na rodině záleží, zda novému člověku poskytne předpoklady k šťastnému a smysluplnému životu, ale také minimalizuje nejruznější rizika a ochrání před úskalími dnešní společnosti. Ale rodičovství s sebou přináší i veliké obdarování, dobrodružství a štěstí. Chtěla bych nyní zmínit pana profesora Matějčka, který vystihuje, proč lidé touží po dětech a co jim rodičovství přináší.

2.1 Hodnota rodičovství

Je víc než zřejmé, že dítě ke svému zdravému rozvoji potřebuje dospělé vychovatele, kteří k němu mají vřelý citový vztah. Matějček⁴² zdůrazňuje, že nejde o vztah jednostranný. Aby rodiče mohli o dítě s láskou pečovat, musí i na dítěti být něco, co uspokojuje jejich nejhlubší přání a touhy. A tyto tužby tu musí být dokonce dříve než se nový člověk narodí, protože jinak bychom se na jeho příchod tolik netěšili a nečekali s takovým rozechvěním první známky jeho života. Pokusíme se tyto vyjmenovat a hned ukázat, jak dítě svou existencí přispívá k jejich naplnění.

Je to hodnota **stimulace**, dítě je jistě nevyčerpatelným zdrojem podnětů. Přináší plno vzruchu do života a nikdy s ním není nouze o zábavu ani o starosti a úzkosti.

Jak uvádí autor, dítě je také **zdrojem nových zkušeností**. Nestačí pouhé hromadění podnětů bez řádu a smyslu, potřebujeme tyto podněty zpracovat a pochopit. Teprve když je

41 [Http://citaty.net/citaty-o-rodine/?page=4](http://citaty.net/citaty-o-rodine/?page=4) [online]. Copyright © 2007-2012 Martin Svoboda [cit. 2012-02-21].

42 Srov. MATĚJČEK, Zdeněk, *Rodiče a děti*, Praha: AVICENUM, 1986. s. 15 – 17.

přijmeme „za své“, stáváme se zkušenými a moudřími. Děti jako součást našeho života, jsou zdrojem důležitých lidských prožitků a zkušeností. I starosti s dětmi jsou něco specificky lidského, co nelze jinak prožít a čím člověk vyspívá a zraje. A jak děti pomalu rostou k dospělosti, dospělý člověk s nimi zraje k životní moudrosti. Společný život rodičů bývá naplněn společnými zážitky, radostmi, zkušenostmi, bolestmi a vším, co život přináší. Společné děti jsou pro to jistě nejlepší podmínkou.

Podle Matějčka příchod nového člena do rodiny bývá i příslibem **hodnoty bezpečí a jistoty**, která je v lidském světě dána především citovými vztahy. Nejbezpečněji se cítíme, máme-li kolem sebe někoho, kdo nás má rád, kdo k nám patří, na koho můžeme spoléhat. Takovými dárci citové jistoty jsou především rodiče svým dětem. Ale i dospělí lidé potřebují pocít citového zázemí a svůj přístav jistoty. Je příznačné, že se dnes citový život soustřeďuje čím dál více do úzkého okruhu rodiny, kde dochází k nejintenzivnější směně citových podnětů. Děti tu přijímají lásku, ale také ji vracejí. Rodiče ve vztahu k nim prožívají čistou, nefalšovanou oddanost. Je tu někdo, kde je k nim vázán nejhlubším citovým poutem.

Matějček dále uvádí, že dítě s sebou přináší také **potvrzení společenského uznání, společenské hodnoty a uplatnění**. Tato hodnota je spojena s vědomím vlastní ceny a je důležitou podmínkou sebe-vědomí v pravém slova smyslu. Kdybychom nebyli nikým na světě přijímáni a uznáváni, byl by náš život smutnou osamělou poutí. Z toho hlediska dítě významně zhodnocuje dospělého člověka. Umožňuje mu, aby převzal roli i hodnot rodiče. Významným činitelem ve vlastním sebevědomí je schopnost vyrovnat se druhým. V dnešním světě se snadno stáváme anonymní součástí nejrůznějšího dění, na které nemáme v podstatě vliv. Avšak ve vztahu ke svým dětem, které nás potřebují, které nás mají rády, anonymitu ztrácíme a něco znamenáme. Rodičovská odpovědnost, povinnosti, starosti atd. jsou z tohoto hlediska vlastně významnou pomocí nám samým – zvyšují naši hodnotu. Tady si nejvíce uvědomujeme, že nejen děti potřebují nás, ale že i my potřebujeme je. Proto nás tak děsí představa, že bychom je mohli ztratit.

Podle Matějčka je specificky lidskou touhou i **příslib otevřené budoucnosti**. Člověk potřebuje mít neustále něco před sebou, nějakou perspektivu, aby mohl plodně žít a pracovat. A tak dospělý člověk touží více či méně uvědoměle mít důkaz o pokračování toho, co je z nás zrozeno, a to i jako pokračování tvořivého díla výchovy, která přesahuje náš osobní život. Vztahy k dětem mohou dále znovu ožít ve vztazích k vnoučatům a rodičovství plynule přechází v prarodičovství. Je přitom zřejmé, že tento pohled do budoucnosti má své kořeny

někdy hluboko v našem vlastním dětství. S rodinným ovzduším vnímáme od počátku své rodiče, jejich spokojenost a nespokojenost, jejich rodičovské postoje i jejich citové zaujetí pro nás. Napodobujeme své rodičů při nejrůznějších dětských hrách nebo si tvoříme vlastní zásady v odporu k nim, ale vždy jsme s nimi v nějakém vztahu. Přání mít děti se tedy zakládá mnohem dříve než na můžeme realisticky pomýšlet. S tím souvisí také stará zkušenost, že spíše chtějí mít víc dětí lidé, kteří prožili šťastné dětství než ti, co tuto možnost neměli. Zopakovat si něco z vlastního dětství ve svých dětech a pak třeba i ve vnoučatech je jiným vyjádřením této tendence, která má kořeny hluboko v lidské osobnosti a která míří až za hranice našeho osobního času.⁴³

Rodičovství tedy může být nezaměnitelnou jedinečnou příležitostí k nabytí nejrůznějších kompetencí a trvalému obohacení osobnosti člověka, není to pouze jednosměrný proces od matky či otce k dítěti. Rodičovstvím nabyté kompetence obohacují osobnost rodiče trvale.

Vztah rodičů a dětí je nejen jedinečný a obohacující, jak již bylo zmíněno výše, rodiče mají vytvořit dítěti co nejlepší zázemí pro jeho rozvoj a to spočívá především v každodenním naplňování několika základních potřeb.

2.2 Základní potřeby dětí

Každý lidský jedinec pro svou smysluplnou existenci uprostřed lidské společnosti potřebuje trvalé uspokojování základních sociálních jistot. A zvláště pro dítě, které si teprve utváří svoji osobnost, jsou rozhodujícím činitelem v jeho lidském rozvoji. Vágnerová uvádí a vysvětluje následující potřeby⁴⁴:

1. místa (kde jsme doma)
2. podnětů, péče a výživy,
3. ochrany,
4. podpory,
5. hranic (limitů).

Dle této autorky je **potřeba místa** utvářena prostorem, kde se cítíme „doma“. Je to ale také vědomí, že patříme k určitým lidem, pro něž jsme důležití a kteří jsou zároveň důležití

43 Srov. MATĚJČEK, Zdeněk, *Rodiče a děti*, Praha: AVICENUM, 1986. s. 15 – 17.

44 Srov. VÁGNEROVÁ, Kateřina, et al., *Minimalizace šikany*, Praha: Portál, 2009. s. 49 – 55.

pro nás. Pokud je tato potřeba naplněna, děti si do života nesou poselství, že svět je dobré místo pro život. Daleko lépe se adaptují, umějí se uplatnit v novém prostředí a je pro ně přirozené, že dávají prostor i ostatním. Jestliže ale tato potřeba není naplněna, děti mohou získat trvalý pocit, že překáží či obtěžují, že jsou jaksi navíc. Necítí se dobře a nedůvěřují svým vrstevníkům i dalším lidem a mívají tendenci stranit se ostatních. Snížené sebevědomí může souviset naopak i s tendencemi „urvat“ si své místo za každou cenu, s neadekvátními reakcemi a agresivním chováním. Neuspokojená potřeba místa může být tak jednou z příčin konfliktů, šikany a postavení dítěte v roli agresora nebo oběti.

Jak Vágnerová uvádí, **potřeby podnětů, péče a výživy** souvisí s přiměřeným zájmem a péčí rodičů, kteří by měli zajistit dítěti nejen kvalitní péči i výživu, ale také mu dopřát a motivovat ho přiměřeným množstvím kvalitních podnětů s ohledem na jeho schopnosti a věk. Pokud se však míra podnětů přesyťí, jistě v dobré snaze o co nejkvalitnější a všestranný rozvoj (děti navštěvují velké množství různých kroužků a mají velké množství mimoškolních povinností), může paradoxně dojít k situaci, kdy děti se podvědomě brání určitému přetížení a odmítají se nařízených aktivit účastnit. Přemíra podnětů tak může být škodlivá stejně jako jejich nedostatek. Je vhodné umožnit dítěti i obyčejné „nicnedělání“.

Další základní potřeba, dle Vágnerové, je **potřeba ochrany**. Připomíná, že všichni lidé potřebují celoživotně žít s pocitem bezpečí a životní jistoty. Každý člověk má požadavek míry bezpečí individuální a k jejímu naplňování dochází i uskutečňováním tendence chránit, a to zejména ty, vůči nimž vnímá povinnost vytvářet pocit bezpečí. Ve výchově dítěte to však neznamená odstraňovat postupně všechno nebezpečí z jeho okolí. Úkolem rodičů je představit dětem svět jako místo, kde sice mohou potkat různé hrozby, ale současně jim ukazovat cesty, jak se těmto ohrožením rozumně vyhnout, nebo je bezpečně zvládnout. Vyskytují se ovšem i případy, kdy se rodiče sami chovají nebezpečně, jsou agresivní, dítě zanedbávají nebo zneužívají. Dítě pak jejich chování dál napodobuje, schází mu soucit s druhými, prosazuje vlastní zájmy, má potřebu druhé ovládat a nepříjemné zážitky související s pocitem ohrožení mnohdy ventiluje tak, že svou agresivitu vybíjí na dostupných objektech, tj. jedincích slabších, než je ono samo.

Také další **potřeba, podpora**, pro Vágnerovou není jednorázovým aktem, ale spíše systém povzbuzení, ocenění či podpory, jenž člověka motivuje k dalšímu úsilí a rozvoji. Zažít pocit rodičovské podpory je důležité pro každé dítě. Podpora rodičů se projevuje tím, že dítě vnímá rodinu jako bezpečné prostředí pro vyjadřování vlastních názorů, pocitů a přání beze

strachu z odnětí lásky, ze zesměšnění nebo znevážení. Opakem podpory je ponižování, většinou verbální, z kterého mohou pramenit pocity ztráty půdy pod nohama, nízkého sebehodnocení a sebedůvěry.

Jako jednu z nejdůležitějších Vágnerová zmiňuje i **potřebu hranic a limitů**. Velmi často jsou hranice vnímány jako něco nežádoucího, omezujícího nebo nedůstojného. Život bez jakýchkoli omezení však není možný. Děti spoléhají na to, že jejich hranice budou určovat dospělí. Přestože je neustále zkouší překračovat a testují, kam až mohou zajít, musí dostávat vždy znovu jasné a srozumitelné limity. Důležitá je jednotná výchova obou rodičů, to znamená nastavení shodných hranic od matky i otce. Výše uvedená autorka podotýká, že hranice jsou vymezením oblasti vlastní odpovědnosti a rozšiřují se tím víc, čím lépe dítě zvládá svou svobodu, přirozeně se mění věkem. Postupné přijetí zodpovědnosti vnímá jako nedílnou součást procesu učení.⁴⁵

Na základě uvedeného je možné konstatovat, že tyto základní potřeby se snaží trvale naplňovat především fungující rodiny a v problémových rodinách budou tyto potřeby dítěte uspokojovány v různě omezené míře.

Abychom lépe porozuměli tématice rizikového chování dětí a mladých lidí, uvedu nejdříve charakteristiky funkční a rizikové rodiny, při vědomí značného zjednodušení a schématickosti tohoto rozlišení. Pro účely této práce osvětlím označení **riziková rodina**: vyskytuje se závažnější problém; **funkční rodina**: absence těchto problémů a viz. dále.

2.3 Funkční rodina

Nyní se pokusím načrtnout ideu fungující rodiny. Za jakých podmínek můžeme hovořit o rodině funkční? Co je pro ni charakteristické?

Jak uvádí Mühlpachr, odborníci zabývající se výzkumem rodiny považují tento výraz za vhodnější než pojmy normální, harmonická a zdravá rodina. Autor také podotýká, že najít vystihující charakteristiku je složité i z důvodu, že spolehlivých výzkumů funkčních rodin je zatím velmi málo. Tyto výzkumy ale přesto dokazují polaritu mezi rodinou funkční a problémovou, dysfunkční. Neznamená to však, že by ve fungujících rodinách nebyly spory,

45 Srov. VÁGNEROVÁ, Kateřina, et al., *Minimalizace šikany*, Praha: Portál, 2009. s. 49 – 55.

komunikační nejasnosti a stereotypy, ale těchto problémů je relativně méně.⁴⁶ Mezi nejdůležitější charakteristiky fungující rodiny podle tohoto autora patří **pozitivní atmosféra**, kdy členové na sebe berou ohledy a respektují se. Je tu pevná koalice mezi rodiči, jasná hierarchie odpovědnosti, existuje zde rovnováha mezi intimitou a potřebou sdílení, přihlíží se k jedinečnosti každého člena. Je zde aktivní, živá, dialogická komunikace a nechybí humor. Rodina je otevřená pro nové myšlenky a nová řešení problémů, rodinná tradice rodinu hodnotově orientuje. Funkční rodina zvládá domácí provoz hladce, bez velkého dohadování. Závažnější záležitosti rozhodují rodiče, a to tak, že se oba drží dohodnutého řešení, i když jejich výchozí názory mohly být různé. S ohledem na věk a vzhled do oblasti je dětem dovoleno, aby s rodiči diskutovaly a při konečném rozhodnutí je na přání dětí brán ohled. Snad nejpodstatnější je vědomí nutnosti spolupráce, vnímání potřeb členů rodiny a vyhýbání se negativnímu nálepkování.

Rodiny funkční se vyznačují také **pružnějším pojetím mužské a ženské role**, manželé se mohou víc zastupovat, některé domácí práce, případně i zájmy provozují společně. Tito partneři dávají najevo potěšení ze vzájemného vztahu a rodinám velmi záleží na prospěchu dětí, jejich zájmy jsou prioritou a vnímají odpovědnost za zájmy a potřeby i dalších členů širší rodiny.

Mühlpachr dále uvádí popis vztahů mezi rodiči a dětmi, zformulovaný na základě Riskinova výzkumu:

- *„Oba rodiče vnímají děti podobně a mají vůči nim podobná očekávání.*
- *Děti se nemusejí vzpouzet, aby dosáhly autonomie.*
- *Rodiče povzbuzují děti k řešení problémů.*
- *Mohou se zcela přiměřeně starat o děti, i když nemají šťastné manželství.*
- *Rodiče mají v rodině jednoznačně vedoucí roli, hranice mezi generacemi je zcela jasná a také určují dětem zcela zřetelně hranice dovoleného chování. Děti mohou rodičům vzdorovat, rodiče však hlídají meze tohoto vzorování.*
- *Rodiče děti přiměřeně oceňují za úspěchy.*
- *Pokud se v názorech na děti liší, nediskutují o tom před dětmi a děti do tohoto sporu nevtahují.*
- *Vyjadřují ambivalentní postoj postupující nezávislosti svých dětí.*⁴⁷

46 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*, Brno: MU PdF, 2009. s. 154.

47 MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*, Brno: MU PdF, 2009. s. 157.

Dále autor zmiňuje, že „*současný výzkum funkčnosti rodiny se soustřeďuje na schopnost členů rodiny efektivně spolu komunikovat, řešit běžné i výjimečné problémy, udržovat si doplňkové role, přiměřeně emočně reagovat a určovat meze dovoleného chování*“. Závěrem upozorňuje, že „*posuzování funkčnosti rodiny musí být vícedimenzionální*“.⁴⁸

2.3.1 Pomoc funkčním rodinám

Při naplňování jejího poslání mohou být dnešní fungující rodině nápomocny i služby nejrůznějších organizací. Podle dokumentu Národního centra pro rodinu (dále NCR) nabízejí podporu a pomoc zejména:

- při péči o děti a domácnost
- v získávání informací a rozvíjení rodičovských kompetencí
- při prohlubování vzájemného partnerského vztahu nebo při řešení neshod a krizí
- a při harmonizaci pracovního, profesního a rodinného života.

Komerční formu úhrady nákladů mívají služby péče o děti a domácnost a většina ostatních aktivit je neziskového charakteru.⁴⁹

2.4 Riziková rodina

Již výše jsem uvedla bezprostřední a zásadní vliv výchovy v rodině na formování osobnosti dítěte, jeho vztahu k ostatním lidem a ke společnosti. Jak i Mühlpachr⁵⁰ zdůrazňuje, „*rodina prvořadě předurčuje prosociální nebo naopak asociální a antisociální postoje a činy dětí. Na základě mnoha rodinně sociologických a kriminologických výzkumů lze zároveň rodinu označit za jedno z hlavních polí prevence trestné činnosti*“. Autor dále uvádí, že analýzy konkrétních případů protizákonné činnosti ukazují, že v rodinách pachatelů působí destruktivně zejména tyto skutečnosti:

- trvalá nepřítomnost jednoho z rodičů a poruchy funkcí rodiny,
- nepříznivé emoční klima, nejednotný přístup rodičů, rozpor mezi laskavostí a náročností ve vztahu k dítěti a hyperprotektce,
- záporné rodičovské vzory,

48 Tamtéž, s. 158.

49 NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Služby pro rodiny v Jihomoravském kraji*. Brno, 2006, 24 s.

Dostupné z: http://www.rodiny.cz/07/?pg=texty_jine [cit. 2012-02-09]

50 MÜHLPACHR, Pavel, 2009, tamtéž, s. 148.

- nízký kulturní a někdy i ekonomický standard rodiny,
- nedostatečný rodičovský dohled,
- násilí na dětech.

Jejich destruktivní roli Mühlpachr dále vysvětluje.

Při **deficitní rodinné struktuře** (nepřítomnosti jednoho z rodičů), která může mít různé příčiny (oddělené soužití partnerů, rozvod, úmrtí), většina dětí může zažívat následující druhy stresu. Bývá to nízká úroveň příjmů, menší kapacita na zvládnání náročných životních situací, zmenšená sociální podpora a zájem ze strany okolí, chybějící citová podpora a dělba práce při vedení domácnosti a traumatická událost nebo sled událostí, kterými se nový životní styl začíná. Mnohdy nastává další obtížná situace pro dítě, a to soužití s novým partnerem rodiče (většinou matky), popř. novými partnery obou rodičů.

Různá úskalí s sebou nesou i **poruchy funkcí rodiny**, kdy není zajištěn normální chod domácnosti, dále narušený vztah matka – dítě nebo delší odloučení dítěte od matky, zejména na počátku života, či rodič, který kvůli svým nevyřešeným osobním problémům zanedbává dítě.

Při nepříznivém **emocionálním klimatu** dochází k citové deprivaci. Při trvalém odmítání dítěte u něj potom převládá zklamání, nedůvěra, odpor a egocentrismus. Traumaticky působí také závažné rozpory mezi rodiči a prezentování těchto rozporů před dětmi či porušení souměrnosti mezi laskavostí a náročností ve vztahu k dítěti. Úskalí hyperprotektce (nadměrná péče, zejména ze strany matky, která jí často řeší kromě přirozeného strachu i jiné rodinné problémy) podle Mühlpachra spočívá především ve ztrátě schopnosti řešit životní situace, v nejistotě nebo v paranoidním postoji k životu.

Záporné rodičovské vzory (závislostní, neadaptivní, popř. delikventní chování, vulgarismy, hrubosti rodiče) u dítěte způsobují chaos v hodnotovém žebříčku a ono samo mnohdy později tento naučený proces opakuje.

Nízký kulturní a někdy i ekonomický standart rodiny mívá bezprostřední vliv na morální kvality dítěte, na jeho projevy a vztahy k okolí. Při absenci nabídky jiné životní alternativy dochází k rizikovému, popř. delikventnímu chování i u něj.⁵¹

Autor dále zdůrazňuje **význam dohledu (monitoringu) ve výchově**, „*který má prokazatelnou souvislost se souběžným nebo pozdějším delikventním chováním dítěte. Čím*

51 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*, Brno: MU PdF, 2009. s. 148.

*méně rodiče dohlížejí na své dítě, tím je větší pravděpodobnost, že se dítě dopustí trestného činu, v časném věku, že jej bude opakovat a že půjde o závažný trestný čin.*⁵²

Násilím na svých dětech podle Mühlpachra rodič často řeší svůj nezvládnutý citový stav, zaměřuje je za výchovný prostředek nebo jako výsledek procesu hledání obětího beránka.⁵³

Tento neradostný výčet s sebou přináší i otázku, jak účinně těmto rodinám a zvláště dětem pomáhat.

2.4.1 Pomoc rodinám s problémy

Snaha problémy vidět, porozumět jim a řešit je jistě jedním z prvořadých cílů státní rodinné a sociální politiky a realizuje je široká škála orgánů, institucí a zařízení s mnoha odborníky a pracovníky. Síť těchto zařízení se rozrůstá, je poměrně dobře monitorována a je tak dostupná všem, kteří chtějí jejich možností využít. Také sociální pracovník, dětský lékař nebo školní psycholog může zájemce nasměrovat k odborné pomoci.⁵⁴

Dále je vhodné uvést postřeh krajské koordinátorky primární prevence⁵⁵, která podotýká, že při práci s těmito rodinami by mělo jít o pomoc orientovat se v problémové situaci, zvládat ji a řešit podle jiných než dosavadních vzorců a postupů, které rodiče doposud používali, a zvláště o posílení jejich vědomí, že v problémové situaci nejsou sami. Tuto pomoc zajišťují odborná pracoviště a další specializovaná zařízení, ale i škola.

2.5 Specifika dnešní rodiny podle koncepce rodinné politiky státu

Považuji za vhodné uvést i popis specifík dnešní rodiny podle koncepce rodinné politiky. Dokument Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (dále MPSV),⁵⁶ zabývající se touto problematikou, popisuje současný stav následovně: Proces transformace v ČR od 90. let 20. století je doprovázen **proměnou hodnotových orientací**. Hodnoty solidarity, tolerance a

52 Tamtéž, s. 149.

53 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*, Brno: MU PdF, 2009. s.151.

54 Bližší podrobnosti a výčet organizací poskytujících služby rizikovým rodinám nejsou cílem této práce.

55 Plné znění v kapitole 11 této práce.

56 Srov. MPSV ČR. *Národní koncepce rodinné politiky: Ministerstvo práce a sociálních věcí*

[<http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>]. 2005. vyd. 59 s. [cit. 2012-03-03]. Rodina a ochrana práv dětí. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>, s.11

soudržnosti, které jsou pro rodičovství a fungující rodinu stěžejními, jsou relativně opomíjeny ve prospěch zaměření na výkon a individuální úspěch. Pro jedince roste důležitost profesní seberealizace, která vyžaduje maximální flexibilitu a výkonnost, což je jen obtížně slučitelné s rolí plnohodnotného člena rodiny. Důležitost rodiny a rodičovství se tak stává konkurencí hodnot dnešní společnosti. Výchova dětí a zabezpečení rodiny jsou v porovnání s výkonem zaměstnání chápány v celospolečenském kontextu jako méně přínosné a důležité. Nedostatečná podpora prorodinných aktivit a opatření způsobuje, že se rodiče mohou ocitnout v sociální izolaci.

Tento dokument také zdůrazňuje nutnost změny, kdy rodina a rodičovství musí přestat být vnímány jen jako soukromá záležitost, ale jako zdroj lidského kapitálu, který je pro další rozvoj státu naprosto nezbytný. V rámci rodinné politiky je třeba se zaměřit kromě jiného **na popularizaci rodičovství ve společnosti a v oblasti vzdělávání na výchovu k zodpovědnému partnerství, manželství a rodičovství**, investice do prorodinných aktivit a prevenci patologických jevů v rodině.⁵⁷

Tyto řádky jen podtrhují důležitost problematiky i snahu o účinné řešení.

Druhá kapitola se zamýšlela nad hodnotou rodičovství, potřebami dítěte i charakteristikami funkční a rizikové rodiny a specifiky dnešní rodiny podle koncepce rodinné politiky ČR.

57 Srov. MPSV ČR. *Národní koncepce rodinné politiky: Ministerstvo práce a sociálních věcí* [http://www.mpsv.cz/cs/4#apr]. 2005. vyd. 59 s. [cit. 2012-03-03]. Rodina a ochrana práv dětí. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/cs/4#apr , s.11 tamtéž, s. 14

3 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

„Člověk má největšího nepřítele sám v sobě.“

(Marcus Tullius Cicero)

„Člověk se plně projeví, teprve když změří své síly s nějakou překážkou.“

(Antoine de Saint - Exupéry)⁵⁸

Na charakteristiky rodiny funkční a rizikové navazuje téma rizikového chování. Cílem následující kapitoly je popis tohoto chování u dětí a mládeže a rizikových a ochranných faktorů vzniku zmíněného nežádoucího společenského jevu.

Dokument Přístupy k prevenci rizikového chování Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT) označuje jako rizikové chování⁵⁹ ty „*vzorce chování, v jejichž důsledku může docházet k prokazatelnému nárůstu výchovně vzdělávacích, zdravotních, sociálních a dalších rizik pro jedince nebo společnost.*“⁶⁰

Podle pedagogického slovníku existuje vzájemná souvislost mezi rizikovým chováním a rizikovou populační skupinou. Uvádí, že Světová zdravotnická organizace (dále WHO) stanovila medicínskou kategorii „dorost“ jako samostatnou rizikovou populační skupinu se samostatným preventivním programem. Dle téhož slovníku mezi nejčastější rizikové typy chování patří zneužívání návykových látek, negativní chování v oblasti reprodukční a negativní psychosociální chování. Tyto kategorie mají tendenci se sdružovat a jedna usnadňuje vznik druhé. Ve hře je také emocionální deprivace, distres (stres s negativními účinky) a negativní tlaky vrstevníků.⁶¹

Abychom lépe porozuměli problematice rizikového chování, je vhodné nejdříve zmínit rizikové a ochranné faktory vzniku nežádoucího chování dětí a mladých lidí.

3.1 Rizikové a ochranné faktory vzniku nežádoucího chování

Vznik nežádoucího chování jedince může být ovlivněn vícero příčinami, stejně tak může být dítě nebo mladý člověk před vznikem nevhodného chování chráněn více

58 *Aforismy: Aforismy, Citáty, Přísloví, Moudra, Myšlenky, Výroky, Pořekadla, Motta, Bonmoty, Rčení, Úsloví, Moudrosti a Pranostiky.* [online]. [cit. 2012-02-26]. Dostupné z: www.aforismy.eu

59 Tento pojem nahrazuje dřívější, dnes překonaný, název sociálně patologické jevy

60 Přístupy k prevenci rizikového chování.[online]. [cit. 2012-02-06]. DOI: PHDr. Pavla Doleželová, MŠMT.

Dostupné z: www.msmt.prevence.dokumenty.cz

61 Srov. PRŮCHA, Jan, et al. *Pedagogický slovník.*, PORTÁL: Praha, 2001, s. 201.

možnostmi. O rizikových a ochranných faktorech vzniku negativního chování hovoří i výše uvedený dokument MŠMT.⁶² Zmiňuje také, že toto chování může být podmíněno a ovlivněno třemi specifickými oblastmi v životě jedince: biologickými, psychologickými a sociálními činiteli.

Biologické faktory, genetické a vrozené dispozice

Do této oblasti můžeme zařadit genetické předpoklady a vrozené dispozice ovlivňující různé biologické změny a související např. s mírou odolnosti jedince vůči stresu, rodinnou anamnézou, s působením různých chemických vlivů či špatnou životosprávou.

Větší riziko vzniku nežádoucího chování s sebou přinášejí i různé dědičné a chronické choroby a jejich doprovodné zdravotní problémy, afektivní poruchy a antisociální osobnost v rodině nebo závažná negativní rodinná historie.

Psychologické faktory a chování

Mezi *rizikové faktory* této oblasti autorka dokumentu řadí různé neurokognitivní změny, vysokou senzitivitu při vyrovnání se s nemocemi, poruchy emocionality, impulzivitu a depresivní sklony. Problémy také přinášejí deficity v sociálních dovednostech, hostilita a agrese, nízké sebevědomí a sebehodnocení a těžkosti s učením, chováním i temperamentem. Svě může sehrát i vliv negativních životních událostí, zážitků a traumat. Z rodiny může být jedinec zasažen svou patologickou vazbou na matku či vzájemným odcizením jejích jednotlivých členů. Značné riziko představují i včasné začátky rizikového chování.

Naopak *ochranně* působí emocionální stabilita, rozvoj sociálních dovedností, pozitivní vztah k sobě, zdravé a vyvážené sebevědomí, sebehodnocení a výkonnost ve škole, odolnost vůči zátěži, flexibilita a dovednosti zaměřené na cíle a řešení.

Sociální faktory prostředí

V oblasti sociálních faktorů podle zmiňovaného dokumentu významně ovlivňuje jedince prostředí rodinné, školní, vrstevnické a komunitní; pro účely této diplomové práce zmíním jen *rodinné interakce*.

Rizika přináší zneužívání alkoholu, drog a gambling rodičů, souhlasný postoj rodičů k závislostnímu chování dětí, slabá rodičovská podpora, nedostatek zájmu a kontroly, neúčinná rodičovská výchova hlavně u dětí s poruchami učení a chování, hrubost a konflikty v rodině, nezaměstnanost, chudoba rodiny a nedostatek financí i ztráta rodinných vazeb (např. u cizinců).

62 Srov. Přístupy k prevenci rizikového chování.[online]. tamtéž

Naopak *jako ochrana* působí pozitivní pouto mezi rodiči a dětmi a jejich emocionální podpora, absence ostrého a zlého kritizování, kladná očekávání a víra v možnosti dítěte, jasná pravidla, rodičovská kontrola a důslednost, popř. integrace rodiny do nového sociálního prostředí.⁶³

Je jasné, že zralý a zodpovědný rodič si je vědom výše uvedených možných úskalí a rizik, snaží se je eliminovat a především využívat a rozvíjet ochranné faktory zvyšující kvalitu života jeho dětí.

Nyní bude dobré charakterizovat základní druhy rizikového chování dětí a mládeže.

3.2 Charakteristika rizikového chování dětí a mládeže

Otázkou rizikového chování a prevence se zabývá mj. i dokument MŠMT Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012.⁶⁴ Jednotlivé druhy nežádoucího chování, jak je uvádí tento dokument, nyní popíšu. Pro jednodušší orientaci jsem je rozdělila do tří skupin:

- **chování s agresivními prvky**
 - nežádoucí chování zaměřené proti druhým: šikana, násilí, divácké násilí, vandalismus; domácí násilí, týrání a zneužívání,
 - nežádoucí chování zaměřené vůči sobě samému: poruchy příjmu potravy a suicidální chování,
- **závislostní chování**
 - zneužívání návykových látek: drogy, tabakismus, alkohol,
 - nelátkové závislosti: netolismus a patologické hráčství, závislost na politickém a náboženském extremismu,
- **nežádoucí protispolečenské rizikové chování**: ohrožování výchovy mládeže, záškoláctví, rasismus a xenofobie, kriminalita a delikvence.

3.2.1 Chování s agresivními prvky

Lidskou agresivitu je třeba vnímat komplexně, má svoji pozitivní i negativní složku.

63 Srov. Přístupy k prevenci rizikového chování. [online]. tamtéž

64 Srov. Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012. In: Praha: MŠMT, 2009. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/strategieprevence-socialne-patologicke-jev-u-deti-a-mladeze>;

Pozitivně působí agrese jako jeden z motivačních činitelů na úsilí a vytrvalost při zdolávání překážek na cestě k nějakému vytyčenému cíli. Zdroj problémů však přináší nadměrná agresivita ve své nevhodné, nedostatečně socializované nebo destruktivní formě. Encyklopedie DIDEROT popisuje agresi jako „*chování, které vědomě a záměrně poškozuje druhého, ubližuje mu a způsobuje mu utrpení, popř. ho omezuje a násilně mu brání v pohybu a ve výkonu činnosti.*“⁶⁵ Pedagogický slovník nazývá agresivitu útočností. Vidí ji jako „*tendenci projevovat nepřátelství, ať už slovně nebo útočným činem, tendenci prosazovat sám sebe, své zájmy a cíle bezohledně, nemilosrdně až brutálně. Nebo může jít o tendenci ovládnout sociální skupinu, získat takové postavení, které umožňuje vnucovat jí určité názory, rozhodovat o její činnosti a osudu jednotlivých členů.*“⁶⁶ Říčan upozorňuje, že „*agresivita bývá obyčejně spojena se sklonem překračovat i další pravidla: ničit věci ze zlomyslnosti nebo pro zábavu, nerespektovat soukromé vlastnictví a podvádět.*“⁶⁷

Příčiny násilného chování jedince bývají vrozené (instinktivní), popřípadě získané (naučené na základě zkušeností). Svou roli hraje i tolerance společnosti k násilí. Otázka nápravy a prevence je složitá a její účinnost různá. Již zmiňovaný Říčan uvádí, že prvním předpokladem k nápravě je jasné vědomí problému, ale přiznává, že agresivnímu chování a jeho vnitřním pohnutkám rozumíme stále jen z malé části. Přesto již existují některé účinné postupy, jak agresi regulovat, usměrňovat a transformovat do sociálně přijatelné podoby nebo prostě nahrazovat jinou činností.⁶⁸ Podle dalších autorů určitou nadějí mohou být také preventivní programy na ovlivňování postojů veřejnosti s využitím médií i aktivit různých společenských skupin a institucí (vzdělávacích, zájmových, sportovních, volnočasových atp.).⁶⁹

Nyní následuje popis jednotlivých druhů agresivního chování zacílených vůči druhým osobám podle členění ve výše uvedeném schématu.

3.2.1.1 Agresivní chování zaměřené vůči druhým lidem nebo okolí

Šikana

Šikana mezi dětmi, mladými i dospělými lidmi je složitým negativním jevem mezilidského soužití, zabývá se jí mnoho autorů a publikací. Říčan ji považuje za „komplexní

65 DIDEROT. *Všeobecná encyklopedie*. Praha: DIDEROT, 1998. sv. 1. s. 53.

66 PRŮCHA, Jan, et al. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. s. 12.

67 ŘÍČAN, Pavel, *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. s. 33.

68 Srov. tamtéž, s. 94.

69 Srov. FISCHER, Slavomil, et al. *Sociální patologie*. Praha: GRADA, 2009. s. 52.

problém pedagogický, psychologický, sociologický a především mravní.⁷⁰ Podle Bendla jde o „fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování, až týrání „slabších“ jedinců (většinou ve skupině) „silnějšími“. Jedná se o chování, jehož cílem je ublížit, ohrozit nebo zastrašit jiného člověka, popř. skupinu lidí. Mezi základní typy šikany patří slovní agrese (urážky, pomluvy, zesměšňování), fyzická agrese (bití, týrání, ohrožování zbraní), příkazy, krádeže a ničení věcí.“⁷¹ Vágnerová zdůrazňuje, že šikana je vlastně zneužíváním nějaké formy moci jedince či skupiny lidí nad druhým člověkem nebo druhými lidmi.⁷² Malach navíc uvádí, že agrese je při tomto jednání cílem sama o sobě, je samoučelná a přináší útočníkovi uspokojení a stvrzení jeho převahy.⁷³

Pokud se ve skupině lidí objeví šikana, jedinec se ocitá v jedné ze tří rolí: jako oběť, nebo agresor či přihlízejší - „mlčící většina“. Ukazuje se, že všichni aktéři bývají určitým způsobem nadále poznamenáni, a to následovně⁷⁴:

- ohrožení zdraví (somatického i psychického)

OBĚŤ - riziko budoucího páchání násilí
- kumulace rizik

AGRESOR - zafixování zkušenosti; náchylnost k neetickému chování = riziko budoucí kriminalizace

MLČÍCÍ VĚTŠINA - morální infekce

Šikana má zvláště **pro jedince v roli oběti** vážné důsledky. Jak uvádí Bendl, „nebezpečnost působení šikanování spočívá v jeho závažnosti a dlouhodobosti. Jedinec si nezdědka nese následky na duševním a tělesném zdraví po celý svůj život, například v podobě různých psychosomatických onemocnění (bolesti hlavy, břicha, poruchy spánky), sklonem k depresím a úzkostným stavům, ve vyhocené podobě až k sebevražednému jednání. Oběť se také dlouhodobě potýká se sníženým sebehodnocením, pocity méněcennosti i s narušenými vztahy k vrstevnické skupině.“⁷⁵ Malach uvádí, že „oběti násilí druhých bývají lidé slušní, ukáznění, dále jedinci s vyšší hladinou úzkosti a děti neagresivních nebo příliš úzkostných rodičů.“⁷⁶ Bendl dále poukazuje na „stále se snižující toleranci k jinakosti, která se projevuje i šikanováním jedinců vzhledově, sociálně či fyzicky nějak handicapovaných, neobratných,

70 ŘÍČAN, Pavel, 1995. tamtéž, s. 94.

71 BENDL, Stanislav, *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 26.

72 Srov. VÁGNEROVÁ, Kateřina, et al. *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009. s. 11.

73 Srov. MALACH, Josef, *Teorie metodiky výchovy*. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010. s. 212.

74 Mnou vytvořené schémátka z důvodu lepší srozumitelnosti

75 BENDL, Stanislav, *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. s. 35 – 36.

76 MALACH, Josef, *Teorie metodiky výchovy*. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010. s. 193.

bázlivých nebo lišících se rasou, národnostně, či zájmy nebo vyznáním.“⁷⁷ Také **iniciátory šikany** jejich antisociální jednání poznamenává, a to podle Koláře především „*utvrzením jejich sebestředných a egoistických tendencí. Hrozí nebezpečí, že duchovní prázdnota a chybějící mravní hodnoty u agresora způsobí, že všechny jeho vztahy i v budoucnu budou skrytě manipulativní, prospěchářské a parazitující.*“⁷⁸ Dochází i k posilování dalších negativních tendencí v jednání, např. projekce vlastních pohnutek jednání svým obětím.⁷⁹ Motivů k započatí šikanování druhých je více, autor zmiňuje „*upoutání pozornosti, nudu, žárlivost na dovednosti, postoje a hodnoty oběti, zkoušení, co druhý vydrží, ochranu sama sebe před podobným jednáním okolí a snahu potvrdit svou hodnotu za každou cenu.*“⁸⁰ Pro jedince, tvořící třetí část skupiny, **mlčící většinu**, šikanování znamená nebezpečí morální infekce. Podle Vágnerové je pro přihlížející kolektiv konané bezpráví znamením, že agresivní chování je vlastně normální, v mnoha případech není řešeno a že tedy agresory nelze zastavit. Dochází tak k utvrzení jejich konformity a zbabělosti.⁸¹

Účinnou prevencí šikany je podle dalších autorů včasné rozpoznání příznaků sociálních problémů skupiny, rozvoj pozitivních vztahů, komunikace, spolupráce, sebeúcty a úcty k druhým lidem spojený s nácivkem nenásilného řešení konfliktů, empatie a kritického nezaujatého myšlení.⁸²

Poslední léta ve spojitosti s rozvojem moderních technologií přinesla i nový druh šikanování, tzv. **kyberšikanu**. Vágnerová ji popisuje jako „*druh šikany, který využívá elektronických prostředků, jako jsou mobilní telefony, e-maily, pagery, internet, blogy apod. Svými specifiky způsobuje velké problémy v řadě zemí, z nichž mnohé již přijaly nové zákony a různá bezpečnostní opatření. Škála projevů kyberšikany je velmi široká. Oběti se někdo snaží prostřednictvím počítače ukrást osobní údaje, infikuje jeho počítač viry, zasílá mu agresivní, urážlivé a obtěžující e-maily, adresuje mu vulgární či výhružné zprávy, zneužívá (případně vytváří) webové stránky, na nichž zveřejňuje zesměšňující karikatury, slogany, vtipy, fotky a videa nebo napadá šikanovaného na komunitních webech, v diskusních fórech a při chatování.*“⁸³ Autorka upozorňuje, že kyberšikana s sebou přináší vícero skrytých

77 BENDL, Stanislav, 2003. tamtéž, s. 36.

78 KOLÁŘ, Michal, *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. s. 75.

79 Srov. Výukové texty podle knihy Michala Koláře *Bolest šikanování*. In: HUBÁČKOVÁ, Jitka. *ZKOLA: Informační a vzdělávací portál školství Zlínského kraje* [online] <http://www.zkola.cz/zkedu/pedagogictipracov/>. [cit. 2012-03-08]. kapitola 3.1, nestránkováno

80 Tamtéž, kapitola 3.2, nestránkováno

81 Srov. VÁGNEROVÁ, Kateřina, et al. *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009. s. 88.

82 Srov. KRAUS, Blahoslav, et al. *Sociální patologie*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2007. s. 22.

83 VÁGNEROVÁ, Kateřina, et al. *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009. s. 92 – 93.

hrozeb. Především umožňuje působit skrytěji kdykoli a kdekoli, šíří se velmi rychle a může dosáhnout obřích rozměrů. Odhalení, zvláště technicky zdatného anonymního agresora, trvá delší dobu a je nesnadné. To mu umožňuje, aby své aktivity stupňoval. Obětí může být i neznámý jedinec náhodně vybraný v kyberprostoru, ale zvýšené riziko hrozí lidem závislým na mobilních telefonech nebo počítačích. Zvláště zákeřnými rysy kyberšikany je nemožnost úniku a narušení soukromí, trvalý tlak a ponížení (např. zveřejnění zesměšňujícího textu o oběti na webových stránkách má daleko tvrdší dopad než mluvené slovo).⁸⁴

Možnosti obrany podle autorky spočívají především v dodržování zásad opatrnosti, v neposkytování svých osobních údajů a kontaktů neznámým lidem, nesjednávání setkání s neproověřenými osobami nebo v odeslání požadavku na blokaci adres agresora správci serveru. Účinnou prevencí je jistě i trvalé úsilí o vztahy důvěry s nejbližšími lidmi a předcházení závislosti na virtuálním světě snahou o aktivní životní styl.⁸⁵

Závěrem pojednání o šikaně uvedu vzpomínky rodinného známého na svoje šikanování na základní škole. L, nejmladší ze tří sourozenců, se narodil se sluchovou vadou, která byla včas odhalena a rodiče s lékaři se naslouchadly, nácvikem a pobytem ve speciální mateřské školce snažili minimalizovat její dopad. V pěti letech však tragicky umírá otec, což spolu s nedoslýchavostí způsobuje větší uzavřenost a ostýchavost tohoto chlapce. V prvních školních letech se mu matka obětavě věnuje a snaží se minimalizovat dopad jeho handicapu. Na druhém stupni začaly problémy s některými učitelkami, které nebraly v potaz omezení vyplývající z nedoslýchavosti a L se ještě více uzavírá do sebe. Zároveň se objevují první příznaky zlomyslnosti spolužáků, např. mu záměrně chybně tlumočí sdělení vyučující či spolužáků a poté se mu vysmívají, nepozorovaně mu schovávají naslouchadlo, zkoušejí, které posměšné poznámky zachytí a které nikoli. Několikrát mu také odcizí a schovají pomůcky, obuv či oblečení. Později dochází i k fyzickým atakům, podrážení nohou, shazování se schodů. L se doma svěřuje matce, ta se obrací na třídní učitelku, která třídnímu kolektivu domluví i zvýší dozor. Situace se trochu zlepší, ale L zakouší i nadále útoky agresorů, jen prováděné s větší obezřetností kvůli nebezpečí odhalení. Šikana v podobném rozsahu provázela L i po celý zbytek základní docházky. Satisfakcí mu bylo studium na střední pedagogické škole, kde jeho mírnost, jemnou povahu a citlivý přístup ke všem znevýhodněným dětem na školních praxích ocenil dívčí kolektiv a umožnil mu naplno prožívat přátelské vztahy v třídním kolektivu. L nakonec svoje negativní zážitky přetransformoval v rozhodnutí pomáhat

84 Srov. VÁGNEROVÁ, Kateřina, et al. *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009. s. 94 – 95.

85 Srov. tamtéž, s. 100 – 102.

potřebným profesionálně, absolvoval vysokoškolské studium speciální a sociální pedagogiky a nyní pracuje v Lize vozíčkářů.

Tento příběh jen potvrzuje výše uvedený poznatek, že jednou z příčin získání role oběti při šikanování je odlišnost či vada dítěte.

Násilí

Dalším druhem agresivního chování je násilí. Podle psychologického slovníku násilí znamená „uplatňování síly k překonání odporu.“⁸⁶ WHO definuje násilí jako „záměrné použití nebo hrozbu použití fyzické síly proti jiné osobě nebo skupině či společnosti osob, které působí nebo má vysokou pravděpodobnost způsobit zranění, smrt, psychické poškození, strádání nebo újmu.“⁸⁷ Mühlpachr připomíná, že vrstevnické násilí bývá odvislé od celkové konstelace sociální skupiny a v mladším školním věku je vcelku běžným jevem, protože tyto děti ještě nedokáží řešit konflikty jinak. Někdy jsou rvačky určitým měřením sil a zvláště u chlapců mají spíše sportovní než agresivní charakter. Je vyzorované, že určité typy dětí, např. introverti, úzkostní a ustrašení jedinci, děti s lehkou mozkovou dysfunkcí svou zvýšenou neobratností v sociálním styku spouští násilné chování ostatních. Negativní roli sehrává mediální násilí, které často svádí k přímému napodobování.⁸⁸ Autor navíc upozorňuje na zvyšující se podíl alkoholiků a sociopatů mezi mladistvými pachateli a rostoucí brutalitu jejich násilných činů i fakt, že často dochází k usmrcování bezbranných starých lidí a dětí.⁸⁹

Možnosti prevence tkví zejména v rozvíjení kvalitních zájmů dětí včetně sportovních dovedností, které eliminují u jedince přebytečné napětí. Důraz by měl být kladen také na prosociální jednání, solidaritu, soucit a spolupráci.

Divácké násilí

Divácké násilí je podle Krause a Hroncové násilí, které je pácháno diváky sportovních utkání, je plánováno, má opakovaný či manifestační charakter a je realizováno relativně ohraničenou skupinou osob (nejčastěji členy fotbalových gangů). Jednotícím znakem je sounáležitost s určitým klubem nebo národním týmem. S extremistickým chováním je spojuje další nevhodné chování, např. rasistické urážky, používání extremistické symboliky či chování ohrožující bezpečnost ostatních diváků, hráčů a rozhodčích na stadionu i mimo něj.⁹⁰

86 HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 342.

87 Násilí: definice WHO. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online] [cit. 2012-03-08]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/nasilí>.

88 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*. Brno: MU, PdF, 2009. s. 142 – 143.

89 Srov. tamtéž s. 73.

90 Srov. KRAUS, Blahoslav, et. al. *Sociální patologie*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2007. s. 286 – 287.

Na realizaci postupné eliminace diváckého násilí se podílí více subjektů, např. Ministerstvo vnitra, Policie ČR, Českomoravský fotbalový svaz, jednotlivé fotbalové kluby, MŠMT. V širším rámci je nezbytná spolupráce na mezinárodní úrovni⁹¹. Nejvhodnější prevencí je vhodné rodinné zázemí spolu se zdravým životním stylem včetně aktivního přístupu ke trávení volného času a dostatek pozitivních vzorů a zážitků.

Vandalismus

Autoři psychologického slovníku popisují vandalismus jako „*primitivní ničení kulturních hodnot a potěšení z tohoto chování. Je to v zásadě projev skupinového protestu, provokace, upozornění na sebe. Může to být i akt zvěle, msty a rasové nesnášenlivosti.*“⁹² Často k němu dochází pod vlivem alkoholu nebo drog. Podle Dekoje je hlavním motivem vandalismu nuda, prázdnota a z ní klíčící potřeba "aby se něco dělo".⁹³ Preventivně, podle mého názoru, může působit nabídka a vedení dětí k tvořivosti a aktivnímu trávení volného času, podpora jejich přirozené zvědavosti již od předškolního věku spolu s trvalým zájmem o prožitky dítěte a vzájemnou komunikaci.

Graffiti

Jak uvádí Kraus s Hroncovou, název pochází z italštiny (znamená psát), vznikl v USA v druhé polovině 70. let a označuje výtvarný projev sprejerů, skupin převážně velkoměstské mládeže. Součástí jejich životního stylu je riziko a pocit vzrušení z porušování zákona, spočívající v umístování maleb bez povolení na stěny obytných domů, oficiálních budov, železničních stanic, metra apod.⁹⁴ Internetová encyklopedie zařazuje graffiti mezi pilíře kultury protestu, Hip hopu, který lze vnímat jako streetart, umění vytvářené na ulici. Většinou populace je však graffiti vnímáno jako vandalství a je možné ho postihovat na základě trestního zákona ČR. Sprejeři etický problém cizího majetku nevnímají nebo si ho nepřipouštějí. Řešením může být vyčlenění legálních zón nebo objednání výmalby vybraných ploch a témat touto formou.⁹⁵

Další druhy agresivního chování, **domácí násilí a týrání a zneužívání dětí**, jak uvádí

91 *Ministerstvo vnitra české republiky: kriminalita - prevence* [online]. 2010 [cit. 2011-05-15]. Dostupné z WWW: <mvcr/prevence>.

92 HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 664.

93 Srov. DEKOJ, Stanislav. Kde pramení vandalismus. In: *Help 24: Psychologie a duševní zdraví* [online <http://www.help24.cz/index.php?page=clanky&>]. Tématické články. 2009 [cit. 2012-03-08].

94 Srov. KRAUS, Blahoslav, et al. 2007. tamtéž s. 286 – 287.

95 Graffiti: novodobé graffiti. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online <http://cs.wikipedia.org/wiki/Graffiti>]. 2001- [cit. 2012-03-08].

dokument MŠMT, patří mezi zvláště nebezpečné oblasti agresivního chování vůči druhým a kvůli zmírnění následků pro oběť je nutné včasné rozpoznání a zajištění neodkladné účinné intervence.⁹⁶ Obecně podle Ottovy encyklopedie můžeme jako týrání označit „zlé fyzické a psychické nakládání s jinou osobou. Je to závažný projev nepřátelství, necitlivosti, krutosti, sobeckosti, případně psychopatologie osobnosti“⁹⁷

Domácí násilí

Na webové stránce stopnasili.cz se uvádí, že „domácím násilím se obecně rozumí chování, které u jednoho z partnerů způsobuje strach z druhého. Skrze užití moci, kterou tento strach poskytuje, kontroluje násilný partner chování druhého. Tento pojem zahrnuje fyzické, sexuální, psychické či ekonomické násilí, popř. vynucenou izolaci, k nimž dochází mezi blízkými osobami. Většinu obětí domácího násilí tvoří ženy, přičemž pachatelé jsou obvykle jejich současní i bývalí partneři.“ Autoři stránky zdůrazňují, že paradoxně jsou tito lidé na sobě většinou citově, sociálně a ekonomicky vzájemně závislí. Jedná se často o útoky na vůli a tělesnou integritu člověka; jejich cílem je získat a udržet převahu, kontrolu a moc.⁹⁸ Podle rubriky „**děti, svědci domácího násilí**“ této stránky v sekci „informace pro širokou veřejnost“ je přítomnost dětí při domácím násilí jejich psychickým týráním. V rodinách, kde dochází k výše zmíněným atakům, jsou téměř v 90% svědky děti a v důsledku toho mohou mít podobné potíže jako děti, které jsou samy týrány.⁹⁹ Náš stát zajišťuje dětem, svědkům domácího násilí, speciální sociálně právní ochranu. Informační portál ministerstva vnitra (dále MV) přináší informaci o možném řešení násilné situace, tzv. **vykázání**, které je preventivním opatřením směřujícím k ochraně ohrožených osob.¹⁰⁰ V obecné rovině, podle mého názoru, může preventivně působit celospolečenská osvěta i odsouzení agresivního chování jako takového.

Týrání, zneužívání dětí, včetně komerčního sexuálního zneužívání

Určité společné rysy vykazuje i další forma týrání blízkých osob, a to násilí

96 Srov. *Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních*. MŠMT Praha, 2007. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci-socialne-patologickych-jevu-u-deti-a-mladeze-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-sesit-11-2007>[cit. 2011-07-27] čl. 1

97 OTTOVO NAKLADATELSTVÍ. *Ottova encyklopedie A - Ž*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2004. s. 170.

98 *Stop.nasili.cz* [online]. 2007 [cit. 2011-05-16]. Stop násilí. Dostupné z WWW: <<http://www.stopnasili.cz/verejnost/deti-svedci-domaciho-nasili.html>>.

99 Srov. tamtéž

100 Domácí násilí - institut vykázání a další informace. In: *Ministerstvo vnitra České republiky: Dokumenty; kriminalita* [online <http://www.mvcr.cz/clanek/domaci-nasili-ins>]. domácí násilí. Praha: MV, 4. 8.2011 [cit. 2012-03-09].

provozované na dětech. Jak se uvádí v pedagogickém slovníku, týrání dítěte je takové „zacházení s dítětem, které vede z hlediska právního k lehké nebo k těžké újmě na zdraví, popř. až k usmrcení. Kromě toho působí dlouhodobě a zapříčiňuje těžko ovlivnitelné poruchy chování, výchovné obtíže a selhání ve škole. Nejčastěji bývá působeno vlastními nebo nevlastními rodiči dítěte, popř. jinými dospělými vychovateli. V širším pojetí můžeme za týrání považovat každé hrubé jednání s dítětem vedoucí k poškození fyzického a nebo duševního zdraví, tedy i emocionální týrání dítěte (např. hrubým výsměchem, ponižováním, šikanováním, zatahováním do neřešitelných konfliktů). Mezi příznaky emočního týrání patří opoždění vývoje; chronické sebepodceňování, sebepoškozování, sebeobviňování, přecitlivělost a neurotické chování, nejistota v sociálních vztazích, nedůvěra k dospělým, vyhýbání se domovu a snaha trávit veškerý čas ve škole nebo v cizí rodině. Patří sem i různé formy zanedbávání dětí.“¹⁰¹ Podle psychologického slovníku se toto zanedbávání nejčastěji odehrává v prostředí konfliktní rodiny, alkoholismu či kriminality rodičů.¹⁰² Specifickým případem je **pohlavní zneužívání dítěte**, tamtéž popisované jako „nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, ať již jde o pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování. Může k němu docházet i prostřednictvím nabízení nebo vynuceného sledování pornografických audio nebo videokazet, či formou různých sexuálních aktivit jiných lidí v přítomnosti dítěte.“¹⁰³ Všechny výše uvedené formy týrání a zanedbávání dětí zahrnuje podle zmiňovaného slovníku tzv. **Syndrom zneužívaného a týraného dítěte pod zkratkou CAN**, který byl definován na základě doporučení zdravotní komise Rady Evropy v roce 1992.¹⁰⁴ Mühlpachr připomíná, že přístup k řešení problému týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí musí být vždy komplexní; vyšetřování příčin a řešení jednotlivých případů spočívá především na pomoci, podpoře a spolupráci s rizikovou rodinou¹⁰⁵ Pedagogický slovník doporučuje v případě důvodného podezření obrátit se na policii, orgány sociálně právní ochrany dětí a dětská krizová centra.¹⁰⁶

3.2.1.2 Agresivní chování zaměřené proti sobě

Další oblastí chování agresivními prvky je nežádoucí chování zaměřené vůči sobě

101 PRŮCHA, J., et al. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. s. 254 – 255.

102 Srov. HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 697.

103 Tamtéž, s. 636.

104 Srov. tamtéž, s. 636.

105 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*. Brno: MU, PdF, 2009. s. 162.

106 Srov. PRŮCHA, Jan, et al. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 255.

samému a zahrnuje **poruchy příjmu potravy, sebepoškozující i suicidální chování**. Psychologický slovník popisuje sebepoškozující chování jako agresi obrácenou proti sobě, vedoucí k somatickému poškození vlastního těla.¹⁰⁷ Tentýž slovník vnímá sebevraždu jako „*poruchu pudu sebezáchovy*“¹⁰⁸ a poruchu příjmu potravy jako používání jídla k řešení emocionálních problémů. Nejčastěji uváděným motivem bývá pocit vzteku na sebe samého, pocit zbytečnosti, nenávisť k vlastnímu tělu, úleva od napětí, někdy přání zemřít.¹⁰⁹ **Sebepoškozování** je považováno za jeden ze znaků narušené osobnosti a může se stát i návykovou poruchou.¹¹⁰

Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, mentální bulimie)

Jak uvádí psychologický slovník, **mentální anorexii** WHO popisuje jako „*poruchu vyvolanou úmyslným snižováním váhy, které si způsobuje postižená osoba sama tím, že se vyhýbá většině jídel a užívá další způsoby snižování váhy, např. vyprovokované zvracení mnohdy v kombinaci s užíváním různých projímadel a nadměrné cvičení.*“ Podle slovníku devadesát pět procent tvoří ženy s počátkem onemocnění většinou ve věku 12 – 18 let. Dvacet procent onemocnění se vyskytuje v rozvinuté formě, po uzdravení zanechává trvalé následky a může končit až smrtí. Důvodem je strach z tloušťky, zkreslená představa o vlastním těle jako vtíravá ovládací myšlenka a představa o povinnosti mít nízkou váhu jako výsledek sociokulturního tlaku na ideál dívky. V pubertě toto chování může skrývat přání nepřijmout ženské tvary a ženskou roli a potlačit známky dozrávající sexuality.¹¹¹ Antier upozorňuje na to, že strach stát se ženou v dospívajících dívkách většinou vyvolává model života matek plný bolesti.¹¹² Kraus a Hroncová uvádějí, že dívky postižené mentální anorexií jsou bezproblémové a konformní, svědomité a zodpovědné, ale bývají nejisté a mají nízké sebevědomí. Jsou spíše introvertní a senzitivní.¹¹³ Onemocnění provází mnohdy také stranění se ostatních a izolace od světa.

Podle psychologického slovníku **mentální bulimii** „*WHO klasifikuje jako syndrom, který zahrnuje opakující se záchvaty přejídání velkými dávkami jídla během velmi krátké doby, vyvolané neodolatelnou touhou po jídle, spojenou s nutkavou touhou potlačit poté jeho důsledky např. vyprovokovaným zvracením, zneužíváním projímadel a léků, klystýrů*

107 Srov. HARTL, Pavel, 2000, tamtéž, s. 215.

108 Tamtéž, s. 525.

109 Srov. tamtéž, s. 432.

110 Srov. tamtéž, s. 524.

111 HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 45 – 46.

112 Srov. ANTIER, Edwige, *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2004. s. 93.

113 Srov. KRAUS, Blahoslav, et. al. *Sociální patologie*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2007. s. 193.

a obdobím hladovění. Většinou postihuje dívky a ženy od 18 do 35 let. Příčinou je chorobný strach z tloušťky, přičemž postižená si určuje jako cílovou váhu nižší než před vznikem poruchy a nižší než je váha optimální.“ Může se přidat i závislost na alkoholu a jiných drogách. Často vzniká v nové životní situaci (např. změna zaměstnání, rodinné konstelace), vyvolávající úzkost a napětí, nebo se dotýčná obává nároků dospělosti, Za nejrizikovější faktor se považuje negativní sebehodnocení a perfekcionismus.¹¹⁴ Kraus připomíná, že pro dívky trpící mentální bulimií je typická impulzivita a neschopnost sebeovládání. Bývají nejisté a závislé na názoru jiných lidí.¹¹⁵

Závěrem bych chtěla uvést osobní zkušenost jedné naší známé. M vyrůstala na vesnici ve vícegeneračním domě s rodiči, prarodiči a sourozenci. Chod domácnosti a vaření se přes týden zajišťovala babička, která dbala na stálý dostatek chutného jídla doplňovaného produkty zahrady a malého přilehlého hospodářství. Rodiče M měli spíše podsaditou postavu a žili typickým životem zaměstnaného venkovského člověka. Po základní škole nastoupila M na gymnázium do 35 km vzdáleného Brna a ocitla se ve vrstevnické skupině převážně městské mládeže. Přišel i první vztah se spolužákem, taneční a najednou se u ní objevil také problém s váhou. M bývala vždy ctižádostivá, perfekcionalistka a nyní se také chtěla vyrovnat všeobecnému ideálu mládí a krásy. Protože dohled rodiny kvůli dojíždění byl omezený, začala držet diety a hubnout do módního oblečení. Během 3 měsíců shodila 20 kg. V té době u nás přespávala po tanečních a i naše rodina si všimla, že M téměř nejí, za odpoledne jablko, na snídani kousek rýžového sucharu, svačinu s sebou odmítala, prý si ji obstará cestou do školy. Svě matce se svěřila, že ji vynechává menstruace, ale jinak byla na svůj vzhled, nové možnosti oblékání a na dosaženou hmotnost patřičně hrdá a nepřipouštěla žádný problém. Uplynul rok a přišel konec vztahu se spolužákem, který M těžce nesla. Tento problém ještě zhoršil její přístup k potravě, jídlo přineslo určité zapomenutí na momentální rozpoložení, ale poté se dostavily výčitky a lítost, že se změnila hmotnost, a tak znovu hladovění, prostě začarovaný kruh. Na nátlak matky vyhledala odbornou poradnu, ale léčbu nerespektovala, z dohodnutých schůzek se omlouvala a nakonec kontakt přerušila. Protože bývala často nemocná, matka odborní lékaři ji po čase donutili k další návštěvě poradny. Tento druhý pokus o léčbu již byl úspěšný, ale nesla si dál gynekologické potíže, které si po 10 letech vyžádaly operační zákrok. Lékaři jednoznačně vidí hlavní příčinu v dřívějších anorektických pokusech. Dnes má M

114 HARTL, P., et al. 2000. tamtéž, s. 82.

115 Srov. KRAUS, Blahoslav, et al. 2007, tamtéž s. 193.

přiměřenou postavu i váhu, chystá se založit rodinu a věří, že její předchozí anabáze snad tento záměr nezkomplikuje.

Výše uvedené řádky jsou typickým příběhem dívky, která onemocní pod vlivem sociokulturního tlaku vrstevníků a potvrzují, že nemoc s sebou přináší i nebezpečné a vleklé zdravotní problémy.

Suicidální chování

Suicidálním chováním rozumíme provedení sebevraždy nebo neúspěšného pokusu o ni. Za základní varianty sebevražedného jednání Ottova encyklopedie považuje „*bilanční, impulzivní a skupinovou sebevraždu*.“¹¹⁶ Psychologický slovník ji vnímá jako reakci na tíživou situaci spojenou se ztrátou smyslu života, nebo jako vyústění individuálního neštěstí.¹¹⁷ Mühlpachr přiznává, že „*příčiny suicidálního jednání bývají rozmanité. Mohou být vázány na různé psychiatrické syndromy, psychotické nebo afektivní poruchy (deprese, maniodepresivity, schizofrenie, psychopatie). U dospívajících se nejčastěji zdůrazňuje korelace s poruchami nálady, chování a hraniční osobnostní strukturou. Opakované suicidální pokusy zvyšují riziko dokonané sebevraždy.*“ Autor dále uvádí, že „*toto chování je obvykle výsledkem interakce intrapsychických procesů a vnějších okolností, které působí jako stresory. U dětí a adolescentů pozorujeme výraznější projevy vzteku na důležité osoby (zejména rodiče), zároveň s pocity zoufalství, viny a bezmoci. Sebevražda v dětství a dospívání je často spíše výrazem volání o pomoc než skutečného přání zemřít.*“¹¹⁸ Podle sborníku Linky bezpečí jsou ochranné faktory suicidálního chování opakem rizik, mezi něž patří zejména

- problémy v rodině,
- syndrom CAN,
- nepříznivá sociální situace (prokázána vyšší míra sociální zátěže u postižených rodin),
- problémy s vrstevníky a šikanou,
- problémy se školou (častá příčina; vztah mezi prospěchovým neúspěchem dítěte a výchovným neúspěchem dospělých; dítě trpí depresí z neúspěšnosti a neschopnosti),
- u adolescentů častá příčina v partnerských vztazích,
- zneužívání návykových látek (zejména u drog vysoké riziko),

116 OTTOVO NAKLADATELSTVÍ. *Ottova encyklopedie A - Ž*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2004. s. 887.

117 Srov. HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 525 – 526.

118 MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. Brno: MU, Pdf, 2009. s. 126.

- a problémy se sexuální orientací.¹¹⁹

Mühlpachr dále podotýká, že „*sebevražda jako způsob řešení problémů dospívajících je častější tam, kde je po ruce určitý vzor (v rodině, mezi vrstevníky, v médiích) a identifikace s tímto způsobem řešení.*“¹²⁰ Také on uvádí vysoké riziko při zneužívání drog a alkoholu a upozorňuje na „*rizikové faktory psychosociálního vlivu a vlivu prostředí, které mohou způsobit u mladistvých poruchy osobnosti vyvolané ztrátou rodičů, duševním, tělesným nebo pohlavním zneužíváním, chudobou a bídou a předčasně uzavřeným manželstvím zejména u mladých žen. Tyto vlivy se projevují u delikventů a vězňů, u jedinců ovlivněných chaotickými vztahy v rodině, u nakažených HIV nebo nemocných AIDS.*“¹²¹

Tuto smutnou část bych chtěla zakončit příběhem dvanáctiletého H, návštěvníka volnočasového centra, kde jsem pracovala. H se narodil s viditelným handicapem, nevyvinutým systémem jednoho oka, do rodiny se dvěma staršími sestrami. Matka byla v těhotenství velmi stresována komplikacemi z předchozích těhotenství i předčasným porodem spojeným s úmrtím dítěte. Z tohoto období zřejmě pochází i základ velkého nesouladu mezi manžely, kdy otec prý stresované ženě nebyl oporou. Matka po narození H. s ním absolvovala řadu vyšetření s konečnou diagnózou slepoty postiženého oka. Tento fakt pro ni znamenal další zátěž. Zůstala v domácnosti i po mateřské dovolené, H. nastoupil do dětského kolektivu až v posledním ročníku MŠ. V ZŠ na 1. stupni se v prospěchu ani chování zvláště nevymykal, ale doma se rodina potýkala s dlouhodobými problémy. Matka nemohla sehnat práci odpovídající svému VŠ vzdělání, otec přišel o dlouhodobé a naplňující zaměstnání, navíc měli na H. výchovu protikladné názory a bohužel jej i částečně jeho handicap (zřejmě nevědomě) často používali jako zbraň mezi sebou. Přidaly se i výchovné potíže s pubertální dcerou a problémy spojené s předčasným těhotenstvím a nedokončeným vzděláním druhé dcery. Na 2. stupni ZŠ se chování H. zhoršilo, přibylo výbuchů vzteku a neadekvátních reakcí vzhledem k vrstevníkům, slovního i fyzického napadání. H. neměl kamarády, neuměl si je získat ani udržet. Rád poutal pozornost dospělých. S problémy doma se svěřoval, pociťoval nedostatek peněz a neschopnost vyrovnat se ostatním v módním oblečení, obuvi, značce mobilu, možnostech trávení dovolené. Své nedostatky se ale snažil nahradit zvýšeným úsilím ve sportovních dovednostech. Začal navštěvovat horolezecký kroužek, kde se mu díky subtilní,

119 Srov. *Děti a jejich problémy II: sborník studií* [online]. 2007. Linka bezpečí, [cit. 2012-03-09]. Dostupné z: [http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1363&par\[lang\]=CS](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1363&par[lang]=CS). s. 75 – 78.

120 MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*. Brno: MU, PdF, 2009. s. 126.

121 Tamtéž, s. 128 – 129.

ale mrštné postavě dařilo. Vyhrál i několik závodů. Byl velmi šťastný, když mohl vyrazit s kroužkem do přírody na opravdové skály. Výkyvy chování měl stále, ale dospěli i učitelé ho zvládali. Koncem školního roku měl ve škole incident s vypracováním ročního projektu a poté všechny šokovala zpráva o jeho sebevraždě. Velmi smutné je, že následky tragédie pronásledují rodinu i nadále, mladší z jeho sester musí být pod odborným dohledem a léčbou, protože se u ní objevují také suicidální sklony. Rodičovský nesoulad se ještě prohloubil o vzájemné obviňování a výčitky, velmi se zhoršily vztahy s prarodiči i širší rodinou. Navíc se oba manželé stále více uzavírají do sebe a izolují od ostatních lidí.

Tento příběh bohužel potvrzuje zhoubný vliv několika rizikových faktorů, jak je uvádí sborník Linky bezpečí, a to zejména problémů v rodině spolu s nepříznivou sociální situací, násobených školními a vrstevnickými potížemi.

3.2.2 Závislostní chování

Nyní následuje popis další oblastí rizikového chování podle schématu na začátku podkapitoly, **závislostního chování**, rozděleného na **zneužívání návykových látek a nelátkové závislosti**.

Mühlpachr vnímá závislost jako „*problém sociální, etický, právní, trestní, zdravotní, který podmiňuje mnoho faktorů a zasahuje mnoho oblastí života jedince i společnosti.*“¹²² Encyklopedie DIDEROT definuje „*z lékařského hlediska závislost jako stav, při kterém absence látky nebo jiného podnětu vyvolává v organismu fyzické nebo duševní obtíže. Vzniká po opakovaném nebo chronickém užívání určité látky (omamné látky, drogy, alkohol, nikotin, lék), ale i při činnosti, která přináší nadměrné uspokojení (hra na hracích automatech). Vede k narušení osobnosti, snížení výkonnosti i inteligence. Rozlišuje se jednak **závislost fyzická**, která je provázena fyzickými abstinenčními příznaky (třes, křeče, pocení, zažívací potíže, závratě apod.), a **závislost psychická**, která se projevuje poruchami spánku, úzkostností, depresí, agresivitou i autoagresivitou včetně sebevražedných sklonů a je důsledkem touhy závislého po činnosti nebo účincích látky.*“¹²³ **Základní charakteristikou syndromu závislosti je touha** (často silná, někdy přemáhající) brát psychoaktivní látky (které mohou, ale i nemusí být lékařsky předepsány), alkohol nebo tabák. Návrat k užívání látky po období

122 MÜHLPACHR, Pavel, *Sociální patologie*. Brno: MU, PdF, 2001. s. 43.

123 DIDEROT. *Všeobecná encyklopedie*. Praha: DIDEROT, 1999. sv. 8. s. 1128.

abstinance často vede k rychlejšímu znovuobjevení jiných rysů syndromu, než je tomu u jedinců, u nichž se závislost nevyskytuje.¹²⁴

Chování se závislostními prvky pozorujeme i v nedrogové oblasti. Mühlpachr míní, že v dnešní době je závislostní chování součástí životního stylu nezanedbatelné části dětí a mladistvých, zejména v oblastech hracích automatů, sexuálního chování, sledování televize a pracovních aktivit. Podle něj odborníci zmiňují i závislost na jídle, hubnutí, závislost na sektách či kultech i narůstající počty klasicky závislých (na drogách, včetně alkoholu a tabáku, na kávě apod.) Hrozí nebezpečí, že každý člověk se stane obětí nějaké závislosti. Autor podle Schmeichela také zdůrazňuje, že „*nejdůležitějším kritériem závislosti je neschopnost kontrolovat své chování.*“¹²⁵ Pokorný dále uvádí, že na vzniku závislosti má podíl jak závislý sám, tak jeho okolí.¹²⁶

Syndrom závislosti je tedy podle Malacha „*soubor psychických a somatických změn, které se vytváří jako důsledek opakovaného chování.*“¹²⁷ Mühlpachr konstatuje, že závislost je souvislostí mnoha příčin. Podle něj se odborníci shodují v určitých společných znacích, především na vlivu primárních skupin¹²⁸ a poruchách komunikace na všech komunikačních úrovních, což signalizuje problém vřazování jedince do společností. Závislost tento problém samozřejmě ještě prohlubuje. Autor vkládá naděje do analýzy etap jednotlivých druhů závislostí, v účinné intervence v jejich počátečních stádiích, zmiňuje úlohu výchovně-školního systému, ale za klíčovou preventivní institucí považuje rodinu.¹²⁹

Nyní následuje charakteristika jednotlivých druhů závislostí.

3.2.2.1 Zneužívání návykových látek

Drogová závislost

Podle Malacha „*je toxikomanie využívání/zneužívání drog k dosažení stavu euforie, pohody, volnosti, síly, atd.*“¹³⁰ Autoři dokumentu Vybrané termíny primární prevence uvádějí, že se drogy člení podle různých kritérií, např. podle účinku, legálnosti, nebezpečnosti, dostupnosti. Podle somatických a psychických účinků se dělí na: opiáty, sedativa, stimulantia, halucinogeny a organická rozpouštědla. Podrobný popis jednotlivých typů, jejich

124 POKORNÝ, Vratislav, et al. *Patologické závislosti*. Brno: Prevence SPJ, 2000. s. 10.

125 MÜHLPACHR, Pavel, *Sociální patologie*. Brno: MU, PdF, 2001. s. 56.

126 POKORNÝ, Vratislav, et al. *Patologické závislosti*. Brno: Prevence SPJ, 2000. s.12.

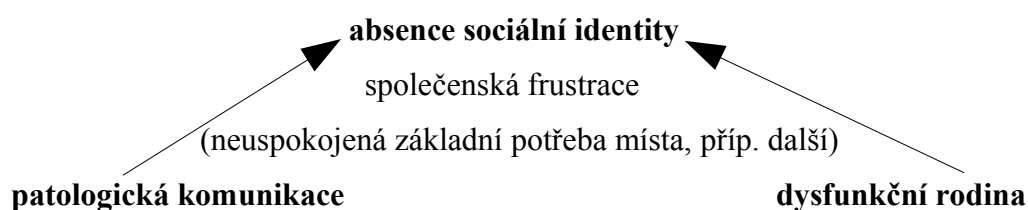
127 MALACH, Josef, *Teorie metodiky výchovy*. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010. s. 223.

128 Pozn. autorky: rodina a vrstevnická skupina

129 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, 2001. tamtéž, s. 34, 43.

130 MALACH, Josef, 2010. tamtéž, s. 222.

účinků a následků přináší řada publikací i webových stránek.¹³¹ Malach upozorňuje, že poměrně novým jevem je zneužívání anabolik a dalších látek se stimulačním účinkem (amfetaminů, efedrinu) dostupných ve FIT centrech, ve volnočasovém i výkonnostním sportu. **Důsledkem** užívání drog může být akutní intoxikace (otrava), psychické nebo somatické poškození (deprese, nevolnost) a závislost na užívání látky s různými negativními účinky, které jsou popsány jako syndrom závislosti. Tentýž autor popisuje čtyři fáze vývoje závislosti: experimentování; příležitostné užívání; pravidelné užívání, kdy jedinec užívá drogu stále častěji, ale stále popírá rizika takového jednání. Ve čtvrté etapě, stadiu návykového užívání, se zvyšuje lhostejnost člověka k čemukoliv, co se netýká drog. Přestává mu záležet na jiných, ztrácí motivaci, ničí vztahy k rodině a přátelům a mnohdy se mohou objevit i suicidiální tendence. Možnosti prevence naznačuje analýza etap jednotlivých druhů závislosti.¹³² **Motivace** k užívání drog je různá. Podle výše uvedeného dokumentu primární prevence je to „*např. zvědavost, touha někam patřit, vliv party, touha po odlišnosti, revolta proti světu dospělých, narušená schopnost v navazování sociálních kontaktů, snaha o překonání pocitu méněcennosti, problémy partnerské, ve škole nebo v rodině, nuda, očekávání zážitku či hledání inspirace. Z výše uvedeného vyplývá, že naplňování potřeb, schopnost řešit různé problémy adekvátním způsobem a postupy vedoucí k rozvoji harmonické osobnosti působí preventivně a mohou snížit motivaci k braní drog.*“¹³³ Mühlpachr také zmiňuje nejrizikovější skupinu zneužívání drog, populaci dětí a mladistvých a zásadní postavení rodiny v prevenci. Tvrdí, že hlavními činiteli drogové závislosti jsou patologická komunikace, dysfunkční rodina a díky nim absence sociální identity jako důsledek společenské frustrace.¹³⁴ K lepšímu pochopení nabízím mnou sestavené schémátka:

Z hlediska přístupu k dětem jsou pro dnešní rodinu podle tohoto autora charakteristické dva póly. Na jedné straně nadměrná protektivnost, pečlivost, autoritativnost a dominantnost

131 Srov. MŠMT, Pracovní skupina primární prevence, kol. autorů. *Vybrané termíny primární prevence: slovníček termínů primární prevence*. Praha, 2007, 22 s. Dostupné z: [http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1363&par\[lang\]=CS](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1363&par[lang]=CS) [cit. 2012-03-09]. s. 11

132 Srov. MALACH, Josef, 2010. tamtéž, s. 222, 223, 224.

133 MŠMT, Pracovní skupina primární prevence, 2007. tamtéž, s. 12.

134 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociální patologie*. Brno: MU, PdF, 2001. s. 81.

rodičů, ale také malá důslednost, nedostatečný kontakt a kontrola se sníženým zájmem o dítě. Sociálně oslabený jedinec cítí potřebu začlenit se do vrstevnické skupiny a ta má poté nesporný vliv na to, že začne experimentovat s návykovými látkami. Důležitou součástí prevence jsou podle jeho názoru aktivity a programy škol a kvalitní nabídka aktivního trávení volného času.¹³⁵

Tabakismus

Další rozšířený projev závislosti, kouření tabáku, je, jak cituje příručka SPC Arkáda Písek WHO, nemoc a uváděné abstinenci projevy jsou hodnoceny jako její projevy. Kuřák musí kouřit, aby se těmto příznakům vyhnul. Toto nutkové závislostní chování přikazuje činit něco, co je proti jeho vůli a přináší mu jen nevýhody. Důvody, proč dítě nebo mladý člověk začne experimentovat s cigaretou, jsou většinou souhrnem více rizikových činitelů. Jedná se zejména o osobnostní rysy jedince (např. snadná ovlivnitelnost jinými lidmi), vliv prostředí (tlak vrstevníků, kouřící rodiče a sourozenci) i absence nevolnosti při kouření či snadná dostupnost cigaret.¹³⁶ Tabakismus patří mezi návykové drogy, jeho účinky se neprojevují tak rychle a dramaticky, ale vzhledem k rozšířenosti kouření jsou značně škodlivé. Společnost je k této droze tolerantní.

Prevence kuřáctví podle výše uvedené příručky tkví především v informovanosti dětí o účincích tabáku, o rizicích experimentování a v nácviku dovedností předvídat a úspěšně předcházet nabídce a rizikovým situacím.¹³⁷ Nebezpečí kuřáctví spočívá i v tom, že tabák je často startovací drogou pro marihuanu nebo průchozí látkou pro ostatní drogy.

Alkohol

Alkohol je droga s tisíciletou tradicí, jeho konzumace je zabudována do většiny lidských rituálů a je společností akceptovaná. Jak uvádí psychologický slovník, alkohol je hypnosedativum s krátkodobým účinkem, v malých dávkách zlepšuje náladu, odstraňuje úzkost a napětí, ale na druhé straně zpomaluje reakce a zhoršuje koordinaci pohybů. Ve vyšších dávkách způsobuje útlum a zvyšuje sklon riskovat a přeceňovat se. V našem státě je pod jeho vlivem spácháno cca 10% všech trestných činů. Alkoholismus je choroba vznikající v důsledku opakovaného, častého a nadměrného požívání alkoholu. Vzniká chorobný návyk, ztráta kontroly nad pitím, a poruchy tělesného i duševního zdraví,

135 Srov. tamtéž

136 Srov. ARKÁDA, SPC Písek. *Kouření aneb závislost na tabáku: Informační a poradenská příručka* [online] [cit. 2012-03-10]. Dostupné z: <http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php>. s. 9, 11.

137 Srov. tamtéž, s. 9.

mezilidských vztahů a osobnosti. Může být podmíněn dědičnými předpoklady. Důvodem ztráty kontroly a neschopnosti jedince dlouhodobě abstinovat je neschopnost dodržet předsevzetí o přiměřeném množství konzumovaného alkoholu.¹³⁸

Mühlpachr považuje děti a mladistvé za rizikovou skupinu a dominantní pozici v prevenci přisuzuje životnímu stylu rodiny a způsobu konzumu alkoholu u rodičů či vychovatelů. S odvoláním na další autory (Johnston, O'Malley, Bachman, Heller) upozorňuje na značné rozšíření pití mezi jedinci mladšími 21 let a na nejintenzivnější abúzus mezi vysokoškolskou mládeží.¹³⁹

Sborník Linky bezpečí s odvoláním na další autory (Lejsková a Csémy, 2006) připomíná závěry studie ESPAD, realizované v roce 2003 na populaci šestnáctiletých, které potvrzují, že vyšší pozitivní očekávání (zlepšení nálady, snažší přístup k druhým, zahnání starostí, uvolnění) vedou k vyšší frekvenci a vyššímu objemu pití, zatímco negativní očekávání u problémových konzumentů (kocovina, riziko návykového pití, problémy s policií) mohou působit ochranně. Významnou roli však hraje věk, pohlaví a osobnostní charakteristiky jedince.¹⁴⁰

Prevence spočívá zejména ve vlivu rodiny, její hodnotové orientaci a životním stylu, v informovanosti o rizicích již od dětského věku, ve využívání preventivních programů ve školách a v utvoření zdravého přístupu k alkoholu. Ten podle již zmiňované příručky Vybrané termíny primární prevence spočívá buď v abstinenci nebo v akceptaci zdravotně přijatelné normy užívání, tzv. bezpečného pití u dospělého jedince a v zamezení rozvoje problémového pití a závislosti.¹⁴¹

3.2.2.2 Nelátkové závislosti

Netolismus (virtuální drogy) a patologické hráčství (gambling).

Patologické hráčství, gambling, závislost na hracích automatech je typickou nelátkovou závislostí spolu s chorobnou závislostí na tzv. virtuálních drogách (televize, video, počítačové hry, mobilní telefon, chatování na internetu atd.) Informační portál Zkola vymezuje patologické hráčství jako „*poruchu, která spočívá v častých opakovaných*

138 Srov. HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 31.

139 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociální patologie*. Brno: MU, PdF, 2001. s. 87.

140 Srov. Srov. *Děti a jejich problémy II: sborník studií* [online]. 2007. Linka bezpečí, [cit. 2012-03-09].

Dostupné z: [http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1363&par\[lang\]=CS](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1363&par[lang]=CS). s. 55 – 56.

141 Srov. MŠMT, Pracovní skupina primární prevence, kol. autorů. *Vybrané termíny primární prevence: slovníček termínů primární prevence*. Praha, 2007, 22 s. Dostupné z: [http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1363&par\[lang\]=CS](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1363&par[lang]=CS) [cit. 2012-03-09]. s.1.

epizodách hráčství, které převládají na úkor sociálních, materiálních, rodinných, pracovních hodnot a závazků.“ Uvádí i stádia tohoto negativa: počáteční stádium výher, období proher, kdy již propuká závislost a stádium zoufalství s eskalací všech doprovodných problémů.¹⁴² Podle Malacha se na vzniku gamblingu podílí stresová situace a touha po redukci této tenze, nabídka hry jako spouštěcího podnětu a úniku z reality a osobnostní vlastnosti (extroverze, menší zábrany, narcistické rysy, nedostatek spolehlivého vztahu, nedůvěra a nedostatek empatie) spolu s nedostatečnou odpovědností. Hra láká především možností výhry a rychlého zbohatnutí bez vlastního úsilí. Brzy nepostačují peníze a gambler začíná s další patologickou činností (podvody, krádeže), kterou si omlouvá. Jak autor (podle Pavlase, 2001) uvádí, nastupuje obranný mechanismus, nutkavá myšlenka *“potřebuji hrát, abych vyhrál a všechno srovnal.”* Tato závislost ohrožuje i profesní roli a vede ke ztrátě motivace k práci. Narušuje také mezilidské vztahy, hráč totiž hru staví nad všechny hodnoty. Sliby o abstinenci nedodrží. Cílem léčby je, podle autora, úplná abstinence. Prevencí mohou být znalosti kombinatoriky (stanovení reálné pravděpodobnosti výhry), poučení z případů selhání gamblerů, aktivní volnočasové a soutěžní aktivity s důrazem na radost ze společné hry a z týmového ducha. **Společným znakem gamblerství i dalších závislostí (na internetu, počítači, na práci atd.) je neschopnost jedince řešit vlastní problémy a postupná devastace mezilidských vztahů a vlastní osobnosti.**¹⁴³

K tomuto tématu bych ráda přidala příběh syna mé dlouholeté kamarádky. *J, nejstarší ze tří bratrů, introvert, se dobře a snadno učil, odmala rád hrál různé logické stolní hry, ale i videohry. Když si rodina pořídila počítač, samozřejmě ho zaujaly nejrůznější počítačové hry, které byly i hlavním tématem konverzace s ostatními. Skautoval, sport však ho, zřejmě z důvodu astmatu a různých alergií, nikdy nelákal, což znamenalo pro jeho otce, aktivního sportovce, velké rozčarování. Bylo samozřejmé, že si vybral střední školu se zaměřením na informatiku. Zde začaly problémy se záškoláctvím, které omlouval svými zdravotními neduhy. V dalším roce se jeho školní problémy prohloubily a J musel opakovat ročník. Otec to těžce nese, reaguje velmi emotivně a neadekvátně, např. zničením domácího počítače. Sám řeší problémy s opakovanou ztrátou zaměstnání a sníženou možností uplatnění svého středoškolského odborného vzdělání. Také příliš zveličuje finanční starosti rodiny. Problémy J ve škole neustávají, spíše naopak, po opakovaném záškoláctví je vyloučen. V té době již*

142 Prevence gamblingu: Sociálně patologické jevy a jejich prevence. Závislosti. In: www/zkola.cz: rodiče a veřejnost [online]. Zlín, 2009 [cit. 2012-03-25].

143 Srov. MALACH, Josef, *Teorie metodiky výchovy*. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010. s 227.

vychází plně najevo jeho problém s gamblerstvím. Rodiče se mu snaží najít brigády ve stavebnictví kvůli upevnění návyku pracovat, ale marně. Protože žije v rodinném domku, mají také strach z jeho dluhů a hrozby exekuce, odhlašují ho z adresy trvalého bydliště, což J. bere jako křivdu. Poslední zprávy říkají, že zatím odmítá léčbu, nepracuje, bydlí na ubytovně, není možné mu zavolat na mobil, protože hovory nebere. Co ještě bude muset přijít, aby se odhodlal k léčbě? Protože ho znám odmalička, vím, že měl v sobě i mnoho dobrého a držím mu palce, aby nad svými problémy i závislostí dokázal zvítězit.

Závislost na politickém a náboženském extremismu

Dalším rizikem ohrožujícím mladého člověka může být vliv různých destruktivních náboženských a politických kultů a **sekt**. Psychologický slovník považuje sektu za skupinu vydělenou z určitého celku, často ztotožňovanou s kultem. K hlavním znakům patří přísná pravidla vynucená sankcemi, absolutní autorita vůdce, který zneužívá svou moc a pěstuje si svůj kult, mocenská struktura, podřízenost učení sekty, uzavřenost, omezená komunikace s okolním světem, absence humoru, poslušnost až fanatismus členů, kteří odmítají domácí kulturu a odklánějí se od společenských konvencí ke zcela odlišnému pojetí toho, co je skutečné, možné a morální.

K nejznámějším patří mormoni, adventisté, svědkové Jehovovi, letniční sekty, charismatická hnutí, rodina lásky v rámci hippies, moonisté, haré kršna, new age, UFO náboženství, církev sjednocení, boží děti, scientologická církev, církev Armagedonu a Randžišova sekta.¹⁴⁴

Podle Mühlpachra jejich velký výskyt signalizuje, že existují závažné situace v životě společnosti, kdy se prohlubuje duchovní vakuum. Je to i vedlejší produkt konzumní a postmoderní společnosti. Příčinou vstupu do sekt může být zjevná a skrytá manipulace od druhého člověka, vyprázdnění tradičních principů, norem a hodnot. K sektě a k různým formám netradiční religiozity se upínají mladí lidé v době, kdy hledají své hodnotové zakotvení. Přidružují se i psychické a morální problémy. Mezi hlavní příčiny vstupu a závislosti na prostředí sekty patří známá patologická triáda: patologická komunikace a prostředí (rodina, vrstevníci, nedostatek volnočasových aktivit) a hledání identit.¹⁴⁵ Preventivní aktivity mohou být zaměřeny na možné změny v těchto oblastech života mladistvého.

144 Srov. HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 527.

145 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*. Brno: MU, PdF, 2009. s. 102 – 103, 116.

3.2.3 Nežádoucí protispolečenské chování

Třetí velkou skupinou rizikového chování podle úvodního schématu je nežádoucí protispolečenské rizikové chování, jež zahrnuje **ohrožování výchovy mládeže, záškoláctví, rasismus a xenofobii, kriminalitu, delikvenci a ve svém důsledku i onemocnění HIV/AIDS a dalšími nemocemi šířícími se krevní cestou**. Psychologický slovník popisuje „*chování antisociální jako uvědomované protispolečenské chování kriminálního charakteru a zahrnuje veškeré protispolečenské jednání dané trestním řádem společnosti*.“¹⁴⁶ Pedagogický slovník uvádí, že nežádoucí jevy mají tendenci se sdružovat a jeden usnadňuje vznik druhého. Svou roli hraje také emocionální deprivace, distres (stres s negativními účinky) a negativní tlaky vrstevníků.¹⁴⁷

Kriminalita a delikvence

Kriminalitu popisuje Malach jako „*množinu všech trestných činů definovaných v zákoně a spáchaných kýmkoli*“ a dělí ji na kriminalitu zjevnou a skrytou (latentní, o níž se orgány státní moci nedozvědí).¹⁴⁸ Další autor, Mühlpachr, upozorňuje na kvalitativní i kvantitativní změny v trestné činnosti dětí a mladistvých, roste počet prvopachatelů a dětských pachatelů. Mezi specifické znaky trestné činnosti mládeže patří zejména značný vliv alkoholu nebo jiné návykové látky, zvyšující se agresivita a nepřiměřené reakce, účast spolupachatelů či celé skupiny a absence prvku plánování a přípravy.¹⁴⁹

Pojem **delikvence** je podle Malacha širší a označuje všechny typy jednání (včetně přestupků), jež porušují sociální normy chráněné právními předpisy. Často se používá právě ve spojení s problémovým jednáním mladých lidí.¹⁵⁰ Mühlpachr upozorňuje, že pro děti, ale především pro mladistvé pachatele trestné činnosti, je charakteristická trojice příčin: dysfunkční rodina, nízké vzdělání (základní, i často nedokončené) a předchozí trestní anamnéza. Roste i brutalita jejich násilných činů, často dochází k usmrcování starých lidí a dětí. V některých případech byl prokázán bezprostřední vliv násilí v televizi nebo filmu, kdy šlo vlastně o jeho napodobení nebo vyzkoušení. Mezi mladistvými klesá podíl psychotiků a naopak se zvyšuje množství alkoholiků a psychopatů.¹⁵¹ Malach také upozorňuje na specifika problémů s romským etnikem, především jejich sdružování do městských ghet, nízkou

146 HARTL, Pavel, et. al., 2000. tamtéž, s. 212.

147 Srov. PRŮCHA, Jan, et al. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. s. 201.

148 MALACH, Josef, *Teorie metodiky výchovy*. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010. s. 228.

149 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociopatologie*. Brno: MU, PdF, 2009. s. 130.

150 Srov. MALACH, Josef, 2010. tamtéž, s. 228.

151 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, 2009. tamtéž, s. 135.

vzdělanost a vysokou míru nezaměstnanosti. Za nejlepší prevenci je odborníky považována změna jejich motivace a podpora vzdělávání a rekvalifikace.¹⁵²

Záškoláctví

Podle psychologického slovníku záškoláctví „*WHO je vnímá jako socializovanou poruchu chování.*“¹⁵³ Často mívá souvislost s dalším negativním sociálním chováním jako jsou útky z domova a potulování, výtržnictví, toxikomanie, sebepoškozování, delikvence apod.¹⁵⁴ Další autoři, Kraus s Hroncovou podle Nývltové „rozlišují záškoláctví v širším slova smyslu jako neomluvenou absenci bez ohledu na počet a motivy a v užším smyslu jako jednu z poruch chování, jejímž základem je vážněji narušený osobnostní vztah ke škole a učení. Toto chování může být i reakcí na složitou životní situaci, kterou dítě nedokáže zvládnout a řeší ji únikem ze situace. Společným jmenovatelem záškoláctví je narušená výchova, patologické sociální prostředí, případně narušené sociální a mravní chování.“¹⁵⁵

Titíž autoři konstatují, že příčiny jsou různé, mohou se měnit v souvislosti s věkem jednotlivce a se změnami v jeho hodnotové orientaci i z jiných důvodů. Citují Šestákovu, která je člení příčiny na vnější s vlivy rodinného, školního prostředí a vrstevnické skupiny a na příčiny vnitřní, které se vztahují k osobnostním charakteristikám jedince a jsou ovlivněny labilitou emoční a nervové soustavy, psychosociální nezralostí, sníženou adaptabilitou a poruchami chování, zvýšenou agresivitou apod.

Výše uvedení autoři také popisují základní typy záškoláků. Jsou to jednak celkově problémové děti, které mají většinou slabý prospěch, nezájem o školu a poruchy chování spojené s agresivitou a konflikty se spolužáky. Někdy i lžou a podvádějí. Další skupinou jsou děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, které žijí v nevyhovujících sociálních a kulturních podmínkách a dochází u nich k zanedbávání včetně zanedbávání výchovy a vzdělávání a k emocionální deprivaci. Rodiče jsou většinou osobnostně nezralí, problémoví a sami mají nízké vzdělání. V některých případech a při delší době je nutné na záškoláctví pohlížet jako na porušení zákona rodiči zajistit školní docházku svým dětem. Záškoláctví může být i reakcí na nepříjemnou situaci, kterou dítě řeší nepromyšleným a impulzivním únikem. Motivem bývá strach z trestu, neúspěchu, obava z násilí a ponižování ze strany spolužáků. Záškoláctví jako zábava se vyskytuje u problémových žáků. Motivem je snaha o příjemnější a lákavější

152 Srov. MALACH, Josef, 2010, tamtéž s. 236.

153 HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 699.

154 Srov. NIKL, Jaroslav, *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. Praha: Policejní akademie ČR, 2000., s. 36.

155 KRAUS, Blahoslav, et al. *Sociální patologie*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2007. s. 292 – 293.

zážitek než je plnění školních povinností. Čas jedinec tráví s partou svých přátel. Problémem bývá pochybné obstarávání omluvenek spojené s podvody.¹⁵⁶

O preventivní opatření se snaží školy samé na základě metodických pokynů. Počítají i se spoluprací dětských a praktických lékařů, ale podle mého názoru úspěch se odvíjí od důsledného přístupu k žákovi i k jeho rodiči. Namísto je včas informovat o problému příslušný orgán sociálně právní ochrany dětí (OSPOD).

Kazuistika z mé praxe pedagoga volného času jen potvrzuje výše uvedenou souvislost záškoláctví a dalšího negativního sociálního chování. *Jedenáctiletý K žil odmalička jen s matkou a nevlastní sestrou. Otec k nim nejdříve docházel, ale poté, co se opakovaně násilnický choval k matce, styk chlapce se omezil jen na jednodenní víkendové návštěvy u otce či babičky, otcovy matky. V páté třídě se u něj objevily první pokusy vyhýbání se škole, zpočátku přicházival do vyučování opakovaně pozdě o dvě, tři hodiny, matce se vždy nějak vymluvil (zaspání, nevolnost apod.) a ta mu zpětně nepřítomnost omluvila. Během roku své absence rozšířil i na celý den, zpočátku jedenkrát týdně, ale brzy se počet zvýšil i na celý týden. Matka měla stále tendence chlapci tyto absence zpětně omlouvat, po zásahu vedení školy a jejím předvolání na OSPOD našeho úřadu městské části (dále ÚMČ) se situace uklidnila. Na začátku šesté třídy se problém absencí objevil opět, ale hned již ve formě několikadenní. Škola opět kontaktovala pracovníci OSPOD, ta zařídila pobyt chlapce v pobytovém zařízení HELP ME (Středisko výchovné péče pro děti a mládež) a matce konzultace s odborníky. Během pobytu se u hochy objevily další problémy s chováním (rvačky, krádeže). Škola i volnočasové zařízení, kde jsem pracovala, měly po jeho propuštění pravidelně informovat zařízení HELP ME i orgán OSPOD o jeho chování a školní docházce. Poté, co byl K v témže roce v zimním období po 22. hodině večer cca 10 km od svého bydliště zadržen hlídkou policie při konzumaci alkoholu, jeho smutný příběh pokračoval pobytem v diagnostickém ústavu. S chlapcem jsem se znovu setkala, když při útěku z ústavu navštívil naše zařízení, kde se chtěl setkat s dřívějšími kamarády. Kontaktovali jsme policii, ta jej záhy dopadla a vrátila příslušnému ústavu. Ještě bych chtěla podotknout, že chlapec se všem, kteří s ním přišli do styku, jevil jako velice bystrý a nadaný. Bohužel se narodil do nesprávné rodiny.*

Rasismus a xenofobie

Další oblastí protispolečenského rizikového chování je extrémistické jednání

156 Srov. KRAUS, Blahoslav, et al. *Sociální patologie*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2007. s. 293.

s rasistickými a xenofobními prvky. Psychologický slovník označuje **rasismus** „za předsudek založený na postoji nebo víře v existenci vyšších, nadřazených a nižších, méněcenných ras. Tento předsudek zdůrazňuje rasové znaky a rozdíly, z nich odvozuje teorie o nadřazenosti či podřazenosti ras a z nich formuluje názory o podřízenosti či likvidaci „nižších“ ras.“¹⁵⁷ Slovník také definuje **xenofobii** jako „chorobný vztah z cizinců a neznámých lidí a v přeneseném smyslu jako nenávistné postoje k cizincům.“¹⁵⁸

Kraus s Hroncovou píše, že extremismus vyrůstá z intolerantních nálad ve společnosti, případně jich využívá záměrně k ideologickým či mocenským cílům. Intoleranci rozumíme nesnášenlivý postoj, neschopnost či neochotu respektovat cizí názory, jednání, náboženství, morální normy, kulturu či dokonce fyzickou odlišnost. Tato intolerance vyvěrá jednak z psychiky určitých jedinců, jednak z atmosféry společnosti či skupiny, ve které se daný jedinec pohybuje. Intolerance často přechází do aktivních projevů, kdy se většinou již hovoří o extremismu. Extremismus se projevuje zpravidla organizovanou a systematickou aktivitou – verbální, grafickou či fyzickou. Takové aktivity mají nejčastěji charakter napadání osob, narušování pořádku, poškozování majetku, propagace idejí, které jsou v rozporu s právním řádem a tím se stává kriminogenním faktorem.

Příčin aktivního vyznávání rasistických a xenofobních postojů je vícero, mnohdy může jít o řešení rozporu mezi hledáním osobní identity mladého člověka a přizpůsobováním se „světu dospělých“ formou příslušnosti k určité subkultuře nebo ideologii, kterými se snaží odlišit od většinové společnosti.¹⁵⁹ K rozvoji těchto neblahých předsudků přispívá také strach a obavy související s globalizací a nezaměstnaností, popř. ztrátou sociálních jistot. Řešením je výchova k toleranci a multikulturním postojům již od nejútlejšího věku.

Nákaza virem HIV a onemocnění AIDS a ostatními přenosnými nemocemi

Značnou společenskou hrozbou je rizikové chování spojené s možností nakažení se virem HIV a onemocnění AIDS. Podle preventivního internetového portálu se jedná o Syndrom získaného imunodeficitu, soubor příznaků, které vedou ke ztrátě imunity, tj. obranyschopnosti organismu. Lidský organismus se tak stává náchylným k řadě dalších infekčních a nádorových onemocnění. Původcem je virus HIV, způsobující ztrátu obranyschopnosti u člověka. V ČR je v posledních letech ročně nově registrováno více než 100 osob nakažených, ale předpokládá se, že skutečný počet nakažených může být dva až

157 HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s. 495.

158 Tamtéž, s. 692.

159 Srov. KRAUS, Blahoslav, et al. *Sociální patologie*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2007. s. 296.

pětkrát vyšší. Nejčastější formou přenosu je nechráněný pohlavní styk, velké riziko hrozí i při injekčním užívání drog.¹⁶⁰ Nejúčinnější prevencí je věrnost a stálost v sexuálních vztazích, dodržování zásad chráněného sexu, bezpečné používání injekčních jehel narkomany a celospolečenská osvěta v nejrůznějších formách.

Dokument MŠMT¹⁶¹ Strategie prevence rizikového chování u dětí a mládeže uvádí ještě další dva druhy rizikového chování, a to **adrealinové sporty a rizikové chování v dopravě**. Podle mého názoru je jejich nejúčinnější prevencí osvěta ve škole a zejména v rodině, poučení o bezpečné míře rizika, důležitosti zdraví v hodnotovém žebříčku a osobní příklad rodičů.

Závěrem je vhodné zmínit upozornění Mühlpachra, který říká, že problematika sociálně patologických jevů u mládeže se v posledních letech dynamicky vyvíjí, a proto některé nové nebo nečekaně se rozmáhající jevy je možné popsat pouze na základě dílčích zkušeností z praxe. Podle tohoto autora je rozsah prorůstání sociálně patologických jevů do chování dětí a mládeže nepochybně závislý také na kvalitě vnitřních regulativů chování, ovlivněných odpovídající úrovní socializačního procesu v rodině, ve škole a v nejbližším sociálním okolí jedince. Důležité jsou také vnější regulativy, a to formální kontrola prováděná školou, policií, justicí a ostatními institucemi a zejména neformální kontrola členy rodiny a blízkými lidmi, spolužáky a vrstevníky.¹⁶² Téměř ze všech charakteristik jednotlivých typů rizikového chování jednoznačně vyplynulo klíčové postavení rodiny v prevenci těchto negativ a nutnost podpory a rozvoje vhodných komunikačních dovedností dítěte a mladého člověka včetně vytváření prostředí důvěry a otevřenosti všemi činiteli výchovného procesu.

V třetí kapitole byly jednotlivé druhy rizikového chování rozděleny a popsány podle tří oblastí: agresivní, závislostní a nežádoucí protispolečenské chování. Některé popisy tohoto chování jsem doplnila krátkými kazuistikami z mého sociálního okolí. Byly zmíněny i rizikové a ochranné faktory vzniku nežádoucího chování dětí a mladých lidí.

160 *Národní stránka boje proti AIDS* [online]. 18. 5. 2011 [cit. 2011-05-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.aids-hiv.cz/>>.

161 Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012. In: Praha: MŠMT, 2009. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/strategie-prevence-socialne-patologicke-jev-u-deti-a-mladeze>;

162 Srov. MÜHLPACHR, Pavel, *Sociální patologie*. Brno: MU, PdF, 2001. s. 55.

4 PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

„Člověk je ten, kdo v sobě nosí větší bytost, než je sám.“

(Antoine de Saint - Exupéry)

V předchozí kapitole jsem seznámila s jednotlivými typy rizikového chování dětí a mladých lidí a nyní je vhodné zmínit jeho prevenci, možnosti, jak tomuto nežádoucímu chování předcházet. Vzhledem k tomu, že diplomová práce představuje rodičovské vzdělávání, bude kapitola zaměřena na primární prevenci. Představí prevenci v rodině podle národní koncepce rodinné politiky, žádoucí i nevhodné preventivní přístupy, zmíní specifika prevence podle věku dítěte a nejdůležitější zásady pro rodiče.

Nejprve přiblížím základní pojmy a seznámím se s základní strategií preventivních opatření.

4.1 Základní pojmy

Autoři pedagogického slovníku popisují **prevenci** jako „soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, zejména onemocnění, poškození, sociálně patologickým jevům.“¹⁶³ a rozlišují prevenci primární, sekundární a terciární. Pro účely této práce postačí vymezení **primární prevence**. Tato prevence je zaměřená na celou sledovanou populaci (např. prevence delikvence zaměřená na veškerou mládež), a to buď nespecifickou formou, podporující žádoucí formy chování obecně, a nebo ve specifické podobě se zaměřením proti konkrétnímu riziku. V psychologickém slovníku jsou pod tímto odkazem vyjmenovány i konkrétní příklady zamezení rizik: předcházení prvnímu kontaktu jedince s drogou; zdravotní výchova na školách, např. pomocí besed, peer programů, příruček, plakátů apod.¹⁶⁴

Důležitost celé problematiky dokazuje i klíčový výše zmiňovaný dokument MŠMT ČR Strategie prevence pro léta 2009 – 2012. Tento dokument „*primární prevenci rozumí veškeré konkrétní aktivity realizované s cílem předejít problémům a následkům spojeným se rizikovými projevy chování, případně minimalizovat jejich dopad a zamezit jejich rozšíření. Důraz je kladen zejména na specifickou primární prevenci tj. systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s populací, u níž lze v případě jejich absence předpokládat další*

163 PRŮCHA, Jan, et al., *Pedagogický slovník*, Praha: Portál, 2003. s. 178.

164 Srov. HARTL, Pavel, et al. *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2000. s. 450.

*negativní vývoj a který se snaží předcházet nebo omezovat nárůst jeho výskytu.*¹⁶⁵

Jiný dokument MŠMT ČR Prioritní oblasti primární prevence za prevenci rizikového chování „*považuje takové typy výchovných , vzdělávacích, zdravotních, sociálních, terapeutických či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho rozvoji, minimalizování již existujících projevů rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky.*“ Dokument vymezuje **specifickou primární prevenci** jako „*programy zaměřené na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků. Programy jsou založené na prokazatelných výsledcích, změně chování a evaluaci programu.*“ A primární prevenci dále dělí na **všeobecnou prevenci**, která je zaměřena na širší populaci, aniž by byl dříve zjišťován rozsah problému nebo rizika, **selektivní prevenci**, která je zaměřena na žáky, u nichž lze předpokládat zvýšený výskyt rizikového chování a **indikovanou prevenci**, která je zaměřena na jednotlivce a skupiny, u nichž byl zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování, problematických vztahů v rodině, ve škole nebo s vrstevníky. **Nespecifickou prevenci** považuje dokument za doplnění specifické prevence a zahrnuje volný čas a sport s tím předpokladem, že např. mladí lidé potom nebudou zkoušet drogy. Zahraniční výzkumy neprokazují významný efekt nespecifické prevence na změnu chování.¹⁶⁶

Jak již bylo výše uvedeno, diplomová práce se zabývá rodičovským vzděláváním, které svým zaměřením spadá do všeobecné primární prevence, jelikož má za úkol oslovit nejširší rodičovskou populaci dříve, než u jejich dětí dojde k možnému vzniku nežádoucího chování.

Po ujasnění základních pojmů zmíním přístupy k realizování preventivních programů.

Přístupy v prevenci

Předcházet negativnímu chování dětí můžeme vícero způsoby. Je užitečné se o nich zmínit s poukazem na míru jejich efektivity. I touto tematikou se zabývá zmiňovaný dokument Prioritní oblasti primární prevence.

Dokument zařazuje mezi **nevhodné přístupy** jednorázové akce, odstrašování, zaměření se pouze na poznatky přednáškovou formou, neosobnost, formalismus, triviální rady

¹⁶⁵ In *Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 - 2012* [online]. MŠMT : 2009 [cit. 2011-07-27]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt/strategie/2009-2012rojekty/realizace-projektu/klice-pro-zivot/vyzkum>>.

¹⁶⁶ Prioritní oblasti primární prevence MŠMT. [online]. [cit. 2012-02-05]. DOI: PhDr. Pavla Doleželová. Dostupné z: www.msmt.prevence.dokumenty.cz.

typu: „Prostě řekni ne“, potlačování nebo „bezbřehost“ diskuse, amatérismus realizátorů a náhodný výběr úzkých specialistů (lékařů, policistů) neškolených v primární prevenci.

Naopak jako **vhodné přístupy** doporučuje podporu sebedůvěry, aktivity a hodnotových zájmů, zaměření se na změnu postojů a chování, na otevřenou hodnotově orientovanou diskusi, zapojení do života místní komunity a využívání směřodatných vzorů, pokud možno z blízkého okolí. Mělo by jít o kontinuální proces.¹⁶⁷

Nyní se zaměřím na rodinu a její úlohu v prevenci, nejdříve však uvedu stanovisko národní koncepce rodinné politiky.

4.2 Prevence v rodině podle národní koncepce rodinné politiky

Důležitost rodiny, zejména v některých oblastech prevence patologických jevů, zmiňuje i Národní koncepce rodinné politiky, jak ji předkládá dokument Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (dále MPSV)¹⁶⁸. Tato koncepce uvádí především podporu rodiny v předcházení rizikového chování a nutnost včasného odhalování syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte a domácího násilí včetně ochrany jeho obětí. Podle tohoto dokumentu je nutné posilovat roli rodičů i v zajištění bezpečnosti dětí, v prevenci kriminality a v užívání alkoholu a návykových látek. V realizaci těchto snah dokument předpokládá spolupráci několika ministerstev, což jen potvrzuje významnost opatření a snah.¹⁶⁹

Podle mého názoru však hraje rodina nezastupitelnou roli i v prevenci ostatních druhů rizikového chování.

4.3 Zásady prevence

Aby prevence plnila svoje poslání, je nutné dodržovat ověřená pravidla se zřetelem na konkrétní situaci.

167 Srov. tamtéž

168 „pro účely tohoto materiálu (MPSV) je rodina chápána širěji než jen jako nukleární rodina, v níž žijí rodiče a jejich děti, zahrnuje v sobě též soužití dalších generací.“ s. 3.

169 Srov. MPSV ČR. *Národní koncepce rodinné politiky: Ministerstvo práce a sociálních věcí*. 2005. 59 s. [cit.2012.03.03]. Rodina a ochrana práv dětí. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4#apr> , s. 14.

Prevence podle věku dítěte

Odborníci také zdůrazňují potřebu přizpůsobit prevenci nežádoucího chování věku dítěte. Nešpor, autor řady publikací s touto problematikou, zmiňuje tato věková specifika:¹⁷⁰

V období od narození do 1 roku dítě potřebuje především lásku a péči jako předpoklad zdravého základu jeho osobnosti, tělesného i duševního zdraví. Opakem je citové hladovění (deprivace).

I v době od 1 roku do 3 let jsou rodičovská péče, láska a vřelost stále tím nejdůležitějším. Dítě už začíná přirozeně prosazovat svoji vůli a projevovat svoji osobnost. Rodiče by měli laskavě, ale pevně sdělovat dítěti, že musí přijmout i omezení a zákazy.

Podle Nešpora ve věku od **od 3 do 6 let** dítě objevuje širší svět, sousedy, vrstevníky a kamarády v mateřské škole. Zkoumá také okolí, snaží se ho pochopit a od rodičů žádá vysvětlení. Mělo přijmout skutečnost, že zdraví je důležitá hodnota, kterou je třeba chránit a tomu podřídit i své jednání (např. je třeba se vyhnout experimentům se sirkami, ostrými předměty, s alkoholem a tabletkami). Také okolní svět může skrývat jistá nebezpečí, dítě se má postupně učit jim bránit, nejen spoléhat na všemocnou ochranu rodičů. Samozřejmostí musí být i respekt ke zdraví jiných, rodiče v těchto záležitostech se nesmějí zdráhat projevit svou autoritu.

Nešpor dále uvádí,¹⁷¹¹⁷² že **věk od 7 do 12 let** přináší dítěti příležitost naučit se mnoha dovednostem, které mají v jeho životě zásadní význam. Je to zejména spolupráce s vrstevníky a fungování ve vrstevnické skupině, zvládnání školních nároků a uspokojování svých přirozených potřeb. Rodiče však musí počítat s tím, že dítě v tomto věku je snadno ovlivnitelné a mívá sklon přebírat názory a měřítka druhých. Měli by být proto ve vztahu k nim přímočaří a konkrétní, vyžadovat plnění povinností ve vztahu ke škole i přiměřené podílení se na chodu domácnosti jako součást vzdálené přípravy na pozdější samostatný a úspěšný život. V tomto věku se ale bohužel velká část dětí a dospívajících snadno setkává i s rizikovým chováním ostatních vrstevníků včetně možného přístupu k návykovým látkám, zejména alkoholu a tabáku, ale může dojít i na první kontakty s drogou. Rodiče by měli eliminovat negativní vliv vrstevníků jasným zákazem těchto látek a zejména seznámením

170 Srov. NEŠPOR, K. Jak děti chránit před návykovými látkami. In: [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupné z: <http://www.volny.cz/kackotr/rodice/chranit.html>

171 Srov. NEŠPOR, K. Zásady prevence: prevence vzniku závislostí podle věku dítěte *Výchova ke zdraví: informační portál VZP* [online]. 1999 [cit. 2012-02-07]. Dostupné z: http://nova.medicina.cz/verejne/clanek.dss?s_id=2625

172 Srov. NEŠPOR, K. Jak děti chránit před návykovými látkami. In: [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupné z: <http://www.volny.cz/kackotr/rodice/chranit.html>

s riziky závislostí a stálým zdůrazňováním zdraví jako zásadní životní hodnoty. Je žádoucí, aby byly děti poučeny o úskalích nevhodného chování s dostatečným předstihem. Je nutné také prosazovat zdravá rodinná pravidla a srozumitelně je vysvětlovat. Pokud dojde k jejich porušení, nechat logicky na dítě dopadnout důsledky a zmenšit tak riziko opakování podobného chování (např. poté, co dítě popíjelo alkohol nebo vzalo drogu, zvýšený dohled, pozastavení kapesného, zákaz návštěvy riskantních večírků, klubů a styku s problémovými jedinci). Protože jsou rodiče za dítě zodpovědní, mají také povinnost a plné právo je kontrolovat a vědět, s kým a kde je a neustoupit jejich případnému vydírání. (Je zjištěna přímá úměrnost neexistence pravidel a rodičovské kontroly a zvýšeného rizikového chování včetně experimentů s návykovými látkami). Prosazování zdravých pravidel ale musí být spojeno s láskou, vřelostí a zájmem. Ukazuje se, že právě kombinace pevnosti a laskavosti je nejprospěšnější. Důležité je, aby rodiče dokázali dítě přijímat, očekávali od něj zdravé chování a poskytovali mu jasná měřítká.

Nešpor upozorňuje, že věk od 13 do 22 let je náročný pro dítě i rodiče. Dochází k dozrávání tělesnému i duševnímu. Dítě dále rozvíjí schopnost řešit problémy, rozhodovat se, abstraktně myslet, vytvářet hypotézy a věci spojovat. Mladý člověk se postupně odděluje od rodiny a vytváří si předpoklady pro budoucí samostatný život. Zejména v časném dospívání bývá tento vývoj provázen kritičností vůči rodičům autoritám. Jistá kritičnost vůči rodičovské autoritě, jestliže je přijata s láskou, je pro utváření budoucí osobnosti nutná. Rámec rodiny si dospívající doplňuje dalším rámcem vrstevníků a kamarádů. K úkolům pozdního dospívání patří rozhodování o budoucím povolání, vytváření základu budoucího samostatného života, navazování budoucích dlouhodobějších citových vztahů. Neúspěchy v těchto oblastech jsou prožívány trýznivě. Pro mladé lidi tohoto věku je velmi důležitá skupina vrstevníků, která jim může pomoci se rizikovému chování vyhnout, nebo naopak představuje nebezpečí. Dospělý se může nabízet jako zdroj informací, zároveň by ale měl povzbuzovat k samostatnosti a sebedůvěře. Měl by počítat s tím, že mladí lidé tohoto věku se nespokojí s přijetím informace, ale budou chtít diskutovat. Prevence v této skupině je zásadně důležitá, protože bývá zvláště ohrožena. Zneužívání návykových látek v dospívání může vést k rychlému vytvoření návyku a tomu je třeba předcházet.

Po zohlednění specifik jednotlivých období věku dítěte je dobré uvést nejdůležitější zásady preventivního úsilí.

Nejdůležitější zásady prevence

Nešpor, náš přední odborník v oblasti závislostí a rizikového chování, předkládá tyto **nejdůležitější zásady prevence pro rodiče:**¹⁷³

- Rodič by se měl v každém věku dítěte snažit získat jeho důvěru a naučit se mu naslouchat.
- O závislostech, alkoholu a drogách a rizikovém chování by měl s dítětem informovaně hovořit již na začátku školního věku, ale zejména od 12 let výše.
- V každém věku je důležité předcházet nudě dítěte.
- Dále dítěti, zejména v době od 6 do 12 let, pomáhat přijmout hodnoty, které mu usnadní rizikové chování odmítat.
- V každém věku, ale hlavně v období od 6 do 12 let vytvořit a dodržovat zdravá rodinná pravidla.
- Pomoci dítěti v každém věku vyhnout se nevhodné společnosti a najít si společnost dobrou.
- Stále posilovat sebevědomí dítěte.
- V každém věku, zejména však u dospívajících dětí, je vhodné spolupracovat s dalšími dospělými i mimo rodinu a v případě problémů hledat pomoc.¹⁷⁴

Tato doporučení ještě doplním o další důležité prvky preventivního úsilí rodiny, jak ji na svém internetovém portále v sekci pro rodiče předkládá sdružení SANANIN.

Pomáhat budovat sebevědomí dětem může pravidlo tří „P”:¹⁷⁵

- **Pozornost** – věnovat dětem pozornost, klást otázky (nejen: „Jak bylo ve škole?”), být zvědavý, co prožívá a čím se zabývá a pokud to dovolí, hladit je, objímat nebo boxovat (u otců a synů v určitém věku), věnovat jim dostatečné množství času.
- **Pozitivní hodnocení** - Když děti rodič hodnotí, je třeba učit je rozeznávat, co bylo špatně a co dobře. Pro sebehodnocení je však nezbytné všimnout a mluvit o něčem, co v nich je dobré. Pokud to dítě zažívá, dokáže si to (občas) říct i samo sobě. *Pokud tedy rodič hodnotí, musí vždy převážít pozitivní hodnocení.*

173 Srov. NEŠPOR, K. Jak děti chránit před návykovými látkami. In: [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupné z: <http://www.volny.cz/kackotr/rodice/chranit.html>

174 Srov. NEŠPOR, K. tamtéž

175 Srov. SKÁCELOVÁ, Lenka. Prevence v rodině: Pravidlo tří "P". In: *Prevence pro rozumné rodiče: prevence trochu jinak; informace* [online <http://prevence.sananim.cz/>]. 2009 [cit. 2012-03-27]. Dostupné z: <http://www.odrogach.cz/rodice/prevence-v-rodine/>

- **Pravdivost** není absolutní upřímnost (ta může být bezohledná). Dětem se nemá lhát a rodiče by měli žít pravdivě podle svých názorů a hodnot, zvláště těch, které dětem předkládají. Dvojitý život, dvojitá pravda, dvojitá tvář (když se rodič chová jinak před dětmi, jinak před partnerem, jinak v zaměstnání a jinak s přáteli) děti velmi matou. Dospívající kvůli nim mohou rodiče nenávidět anebo je napodobují a kvůli tomu si nakonec neváží sebe sama.

Na uvedeném portále lze nalézt v rámci programu Prevence pro rozumné rodiče rubriku o činitelích **zvyšujících odolnost dítěte**. Jsou to zejména:

- **Společně strávený čas**, společné výlety a rodinné oslavy – nezáleží na finanční náročnosti, ale na bohatství společně prožitých chvil a zážitků. Výborné je nechat dítě spolupodílet se na rozhodování, přípravách i realizaci těchto aktivit.
- **Bezpečí a podněty** - rodina by měla být bezpečným přístavem, kde se jeden může spolehnout na druhého. Ale také umožnit v přiměřené míře učit se problémy řešit, získávat odolnost vůči stresu, bolesti i zklamání. Zcela ideální rodina může selhat v přípravě dítěte na život.
- **Postoje k otázkám zdraví a nemoci** – zdravý přístup ke snášení bolesti, užívání léků, dietám a pozornosti vůči vlastnímu tělu. Schopnost rodičů zvládat vlastní problémy či nemoci bez nadměrného užívání nepředepsaných léků je jednou z účinných sil při vytváření zdravého přístupu dítěte k nemoci i návykovým látkám. Jelikož jedním z rizikových faktorů vzniku nežádoucího chování je závislost nebo pravidelné užívání alkoholu jedním nebo oběma rodiči, naopak jeho umírněné užívání nebo abstinence rodičů pomáhá utvářet zdravý postoj.
- **Mužský prvek v rodině** – role muže pro zdravý vývoj dětí je důležitá a v současné době se stavbě rodiny navíc i častý problém. Dostatečné zapojení otce do péče o děti již od mladšího věku a odpovídající podíl jeho vlivu v dospívání lze sledovat v rodinách bez velkých výchovných problémů či užívání drog dětmi. Na druhé straně je chybějící, nedostatečný nebo problematický vliv otce velmi často znakem rodin, kde se tyto problémy objevují. Přínos otce dětem je rozdílný od matčina. Pro dcery bývá prvním mužem v jejich životě, kterého mají rády, podle kterého posuzují možné partnery a podle jehož zájmu hodnotí i samy sebe. Pro syny bývá průvodcem světem mužů, koníčků, strojů, sportů a boje. Bez jeho síly, odvahy, trochy bezohlednosti a humoru je pro kluky mnohem složitější stát se mužem.

- **Pravidla, zvyky, tradice, společná jídla** - udržují v chodu některé dohodnuté nebo osvědčené způsoby chování. Přinášejí klid, jistotu a lze je očekávat. V době dospívání jsou sice vnímány jako zastaralé, jsou často zdrojem konfrontací a boje, ale umožňují mladistvému hledat sebe sama. Přispívají k utvoření názoru na roli muže a ženy, míru kontaktu mezi základní rodinou a dalšími lidmi, rozdělení odpovědnosti za práce v domácnosti, postoj k nemoci, zdraví, smrti a narození, způsob rozdělování peněz, pravidla o čem se mluví, o čem ne apod.
- **Řešení problémů** bez dlouhého odkládání. (Naproti tomu lidé závislí že mají snížené schopnosti řešit problémy a tendenci je odkládat. Mají vybudovaný malý rozsah možných řešení a jejich odolnost vůči stresu a schopnost setrvat u jejich řešení jsou nižší. Je vysoce pravděpodobné, že na takových dovednostech a schopnostech se podílí rodinné prostředí, výchova a učení).
- **Dodržování dohod a důsledky selhání** – pro většinu lidí je samozřejmá zásada, že „když se něco dohodne, je to třeba dodržet“. Praxe ale zdaleka nebývá tak dokonalá, je nutné mít dobře nastaveny zásady komunikace i kontroly. „Malé“ domácí dohody se obvykle týkají toho, kdo co pravidelně doma udělá, jak to bude s přípravou do školy, kdo platí účty, jak probíhají návštěvy, kdy se chodí domů atd. Soustavné nedodržování takových dohod mezi jednotlivými nebo všemi členy rodiny je typickým znakem rodin, ve kterých se u dětí projevují problémy, včetně užívání drog. V případě problémů lze doporučit následující: Pokud se objevují opakované problémy v komunikaci i při normálním chodu rodiny, je nutné se dohodnout, jak se tyto situace budou řešit nadále. Dodržení úmluvy by mělo zahrnovat jak přesné stanovení podmínek (čas příchodu, rozsah práce, cíl ve škole) tak i důsledky při jejich nedodržení (zkrácení volného času, snížení kapesného, práce navíc atd.) a také jejich průběžné hodnocení. Pravidla musí být reálná, jinak jsou zdrojem selhání a zklamání.¹⁷⁶

Cílem této kapitoly bylo představit prevenci rizikového chování dětí a mladistvých, její základní členění, možné přístupy a zásady zohledněné věkem dětí. Další kapitola bude věnována pomoci funkční rodině formou vzdělávání rodičovské veřejnosti, které napomáhá rozvoji jejich kompetencí a může být i preventivním přínosem.

176 Srov. HAJNÝ, Zdeněk. Co zvyšuje odolnost dítěte. In: *Prevence pro rozumné rodiče: Informace* [on line <http://prevence.sananim.cz/>]. 2009 [cit. 2012-03-27]. Dostupné z: <http://www.odrogach.cz/rodice/co-zvysuje-odolnost-ditete/cas-jen-pro-dospele.html>

5 RODIČOVSKÉ VZDĚLÁVÁNÍ

*„Existuje-li něco, co chcete změnit u svého dítěte,
zamyslete se nejprve, zda to není něco, co byste měli změnit u sebe.“
Carl Gustav Jung¹⁷⁷*

Cílem této kapitoly je vymezit pojem vzdělávání rodičovské veřejnosti jako součást celoživotního vzdělávání, seznámit s jeho legislativním ukotvením a možnostmi financování. Zabývá se také úlohou lektora a zmíní i možnosti jeho profesního růst.

Celou problematiku uvedu postřehem J. Martínkové, která ve své bakalářské práci připomíná, že zásady a styly výchovy byly dříve předávány ať už vědomě či nevědomě skrze rodinnou socializaci a vzor rodičů. V současné době, kdy se tradiční velká vícegenerační společenství zúžila na nukleární rodinu, tj. rodiče a děti, je vliv širší rodiny značně omezen a přichází na řadu vzdělávání rodičů či učení se jejich roli zvenčí, externě.¹⁷⁸ Pomůžu si také jejím názorem, že existuje značná nejednoznačnost ve vymezení pojmu. Autorka míní, že je to dáno zejména existencí příbuzných pojmů, jako rodinné vzdělávání a rodinná výchova i nepřesnými překlady pojmového vymezení. *„S ohledem na tyto skutečnosti poté definuje vzdělávání rodičů jako **systém organizovaných i individuálních (sebevzdělávacích) aktivit v rámci bezprostřední přípravy na plnění rodičovské role, nebo učení se při plnění této role.**“*¹⁷⁹

Chtěla bych zdůraznit, že podle mých zkušeností **účastníky vzdělávání jsou** téměř vždy **rodiče, kteří cítí zodpovědnost za výchovu svých dětí**, přemýšlejí a reflektují svoje snažení, přístupy a kteří nové poznatky vnímají především jako obohacení a rozšíření obzorů, někdy dokonce jako nový podnět či výzvu. S tím korespondují i názory absolventů vzdělávacích rodičovských kurzů, pracovníků s rizikovými dětmi a mládeží, psychologů či řídicího pracovníka v oblasti prevence, které uvádím v dalších kapitolách této práce.

Rodičovské vzdělávání je podle dokumentu MPSV ČR Národní koncepce podpory rodin s dětmi **nedílnou součástí služeb na podporu rodiny, které mají preventivní a podpůrný charakter. Jejich cílem je usnadňovat a posilovat partnerské a manželské**

¹⁷⁷ [Http://citaty.net/citaty-o-rodine/?page=4](http://citaty.net/citaty-o-rodine/?page=4) [online]. Copyright © 2007-2012 Martin Svoboda [cit. 2012-02-21].

¹⁷⁸ Srov. MARTÍNKOVÁ, Jitka. *Časopisy jako zdroj informálního vzdělávání rodičů*. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/217616/ff/BP-FF_MU_v_Brně_Ustav_pedagogickych_ved_2010. Vedoucí práce Mgr. Klára Šedřov, PhD., s. 15.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 16.

soužití a rodičovství, podporovat rodiny v péči o děti a při harmonizaci práce a rodiny.¹⁸⁰

Dokument Národního centra pro rodinu Brno (dále NCR)¹⁸¹ zmiňuje, že „vzdělávání rodičů poskytuje řada vzdělávacích subjektů. Rodiči velmi žádané jsou kurzy příprav na rodičovství (porod, kojení a péče o kojence), kurzy zaměřené na výchovu a rozvoj partnerských vztahů, řešení konfliktů, krizí apod. Rovněž existuje nabídka specificky zaměřených kurzů – pro osamělé rodiče, rodiče dětí se specifickými potřebami atd. Tyto vzdělávací aktivity jsou v naprosté většině nekomerční, financované z příspěvků rodičů, veřejných a dalších zdrojů.“¹⁸²

Chci zdůraznit, že se **dále tato práce bude zabývat jen vzděláváním, které si klade za cíl poskytovat informace a rozvíjet rodičovské kompetence.** Toto vzdělávání nyní zařadím do kontextu celoživotního procesu učení.

5.1 Součást celoživotního vzdělávání

Jelikož je rodičovské vzdělávání nedílnou součástí celoživotního procesu učení a získávání nových poznatků a dovedností, je vhodné přiblížit následující pojmy.

Jak se uvádí v dokumentu Strategie celoživotního učení ČR MŠMT z roku 2007, „každému člověku by měly být poskytovány možnosti vzdělávat se v různých stádiích svého života v souladu se svými možnostmi, potřebami a zájmy. Veškeré učení má podle něj nepřerušovanou kontinuitu „od kolébky do zralého věku.“¹⁸³ a dle pedagogického slovníku se stává součástí způsobu života.¹⁸⁴

Výše zmiňovaný dokument mezi **celoživotní vzdělávání zahrnuje učení formální**, umožňující splnění kvalifikačních předpokladů a realizované v systému vzdělávacích institucí, **neformální učení**, zaměřené na získávání vědomostí, dovedností a kompetencí, které mohou zlepšit společenské a pracovní uplatnění, ale i zefektivnit rodinné, zájmové a volnočasové činnosti jedince. Patří sem mj. aktivity pro dospělé, kurzy, krátkodobé pobyty,

180 MPSV ČR. *Národní koncepce podpory rodin s dětmi: Ministerstvo práce a sociálních věcí*. In Usnesení vlády č. 1305, 2005, 36 s., 1. pololetí 2009 [cit. 2012.03.03]. Rodina a ochrana práv dětí. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>, nestránkováno

181 NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Služby pro rodiny v Jihomoravském kraji* [online http://www.rodiny.cz/07/?pg=texty_jine]. [cit. 2012-02-09]. nestránkováno

182 tamtéž

183 Strategie celoživotního učení ČR - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, [2007]. ISBN 978-80-254-2218-2.[online]. cit. [2011-07-26]. Dostupný z WWW: www.msmt.cz/Zalezitosti./strategie_2007_web_jednostrany.p, s. 9.

184 Srov. PRŮCHA, Jan, et al., *Pedagogický slovník*, Praha: Portál, 2003. s. 260.

školení, přednášky, semináře a workshopy. Nabízí je řada víceúčelových organizací i zájmových sdružení, počítá se s účastí lektora, koordinátora nebo vedoucího aktivit. Součástí celoživotního vzdělávání je i **informální učení**, které je chápáno jako proces získávání vědomostí, osvojování si dovedností a kompetencí z každodenních zkušeností a činností v práci, v rodině a ve volném čase. Zahrnuje také sebevzdělávání, je neorganizované, zpravidla nesystematické a institucionálně nekoordinované.¹⁸⁵

Z výše uvedeného lze vyvodit, že **vzdělávání rodičovské veřejnosti probíhá v oblasti neformálního a informálního učení.**

Je zřejmé, že v celé oblasti celoživotního vzdělávání budou vzdělávací aktivity v otázce výchovy a rodičovství spíše okrajovou záležitostí. Pro ilustraci uvádím stanovisko Rabušicové, která na základě průzkumu z let 2004 - 2008 zmiňuje, že „*účast v zájmovém vzdělávání se týká asi 5 % dospělých, v občanském vzdělávání 3,5 % a ve vzdělávacích aktivitách týkajících se rodičovství, partnerských vztahů nebo výchovy dítěte pouze 2 % dospělých a připomíná, že k účasti na vzdělávání dospělých vede určitá potřeba spojená s danou fází života a s dominující životní rolí.*“¹⁸⁶

Na výše uvedené údaje navazují informace o legislativní podpoře rodičovského vzdělávání.

5.2 Legislativní ukotvení

Na úvod uvedu stanovisko Národní rodinné politiky podle dokumentu MPSV ČR k otázce osvěty a výchovy k zodpovědnému partnerství, manželství a rodičovství. Tento materiál zmiňuje mj. výuku této problematiky na pedagogických fakultách, ale i pořádání vzdělávacích přednášek a kurzů pro rodiče týkajících se rodičovství a výchovy dětí (např. přednášky o dětských právech, o právu rodinném a majetkových právech rodiny, přednášky z pedagogiky a psychologie dítěte nebo týkající se prevence patologických jevů v rodině, zdravé výživy, aktivního rodičovství a mezigenerační solidarity).¹⁸⁷

V příloze I této práce uvádím několik klíčových dokumentů, které mohou být užitečné

185 Srov. Strategie celoživotního učení ČR - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, [2007]. ISBN 978-80-254-2218-2.[online]. cit. [2011-07-26]. Dostupný z WWW: www.msmt.cz/Zalezitosti./strategie_2007_web_jednostrany.p>, s. 9

186 RABUŠICOVÁ, M., *Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu: priority, příležitosti a možnosti rozvoje: IJ 017/04-DP2* [(http://www.phil.muni.cz/ped/index_cz.html).] Brno: MU, 2008, s.3

187 Srov. MPSV ČR. *Národní koncepce rodinné politiky: Ministerstvo práce a sociálních věcí*. vyd. 2005. 59 s. [cit. 2012.03.03]. Rodina a ochrana práv dětí. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>

při vzdělávání rodičovské veřejnosti včetně odkazů na internetové portály, kde jsou uveřejněny. Tyto materiály rozdělují na:

- dokumenty týkající se rodiny a dětských práv,
- dokumenty z oblasti prevence sociálně patologických jevů
- a dokumenty užitečné k zajištění vzdělávání.

Vedle těchto dokumentů mohou užitečné informace, dle mých zkušeností, obsahovat i nařízení, vyhlášky a pokyny uveřejňované na informačních internetových portálech jednotlivých krajů.

Je zřejmé, že výše uvedené informace se týkají neformálních vzdělávacích aktivit pro rodiče formou kurzů, přednášek, seminářů a workshopů.

Nyní následuje problematika finančního zajištění vzdělávání.

5.3 Finanční zajištění rodičovského vzdělávání

Je jasné, že otázka financování vzdělávacích aktivit je klíčová zejména s ohledem na finanční dostupnost vzdělávání pro všechny zájemce a sociální vrstvy rodičovské populace. Údaje o možnostech a formách financování člením podle stanoviska krajské koordinátorky primární prevence pro Jihomoravský kraj (dále JMK), které jsem získala na základě vzájemné e-mailové korespondence¹⁸⁸

Základní možnosti financování vzdělávání rodičů:

forma	možnost financování	instituce	pro účastníky
standardní přednášky, besedy, rodičovské skupiny	náplň práce vedoucího vzdělávání - nejsou mzdové náklady na vzdělávání	Školy a školská zařízení, PPP, SPC	zdarma
nestandardní kurzy, semináře, přednášky, besedy, workshopy	dotační řízení ministerstev	MPSV, MŠMT. MZ, popř. jiné	snížený příspěvek, popř. bezplatné
	dotace z rozpočtů jednotlivých krajů	krajský úřad příslušného kraje	snížený příspěvek, popř. bezplatné
	finace z rozpočtů obcí a městských částí	obecní, městské úřady, úřady městských částí	snížený příspěvek, popř. bezplatné

¹⁸⁸ Úplnou verzi e-mailové korespondence uvádím v kapitole 11 této práce.

forma	možnost financování	instituce	pro účastníky
ostatní formy	granty nadačních fondů, sponzorské příspěvky	Fyzická či právnická osoba, NROS, nadace velkých firem	snížený příspěvek, popř.bezplatné
příspěvek účastníků vzdělávání	- /	- /	Cena za jednotlivé lekce/celou aktivitu; platba předem/na 1. lekci

Jak naznačuje výše uvedená tabulka, **standardní vzdělávací aktivity** jsou coby součást náplně práce pedagogických pracovníků **ve školách a školských zařízeních** financovány státem a pro rodiče jsou **bezplatné**.

U **nestandardních vzdělávacích činností**, které nabízí zejména **nestátní neziskové organizace (dále NNO)**, v souladu s národní koncepcí rodinné politiky, lze finance získávat formou **dotačních řízení**, a to přímo z rozpočtu příslušného ministerstva či kraje a z příspěvků obcí, měst a městských částí. Mezi **ostatní zdroje** patří finanční prostředky poskytované různými nadačními fondy, sponzorské příspěvky aj. Tyto zdroje pomáhají snížit cenu nabízených aktivit na přiměřenou výši nebo umožnit jejich poskytování bezplatně cíleně vybraným skupinám rodičovské veřejnosti (osamělým matkám, matkám pobývajícím v azylovém zařízení atd.)

Přidělované finanční prostředky bývají účelově vázány, v případě vzdělávacích aktivit např. na zakoupení rozšiřující literatury, lektorné, spotřební materiál nebo na pronájem objektu. Podotýkám, že možnost získat dotační příspěvky je ovlivněna i pečlivým vypracováním žádostí a projektů se všemi náležitostmi a jejich včasným podáním. Přidělené prostředky musí být podle stanovených kritérií také řádně vyúčtovány. Je žádoucí sledovat průběžně internetové portály příslušných dotačních subjektů.

Dalším zdrojem krytí nákladů je samozřejmě finanční příspěvek samotných účastníků.

Finanční příspěvek účastníků vzdělávání

Pokud bude cílem organizátora aktivity její dostupnost pro co nejširší spektrum rodičovské populace, je jisté, že musí vhodně limitovat výši finančního příspěvku. Přesto je všeobecně uznávaným pravidlem, že bezplatné aktivity pro veřejnost s sebou přinášejí nevýhodu možného nedocení ze strany účastníků podle úsloví: „Co málo stojí, za nic

nestojí.“ Je jasné, že se výše příspěvků rodičů odvíjí od nákladů aktivity a finančních možností zastřešující organizace.

K doplnění informací může posloužit vyhodnocení názorů absolventů Kurzu efektivního rodičovství na výši finančního příspěvku, který uvádím v odstavci 7.1.3 této práce.

Po otázce financování vzdělávání je dobré zmínit i úlohu lektora vzdělávacích aktivit.

5.4 Lektor rodičovského vzdělávání

Podle andragogického slovníku je lektor „vzdělavatel v dalším vzdělávání“¹⁸⁹. Pod tímto označením se tedy skrývá pracovník, který realizuje výukový proces s dospělými pracovníky.

Ve slovníku se dále uvádí, že předpokladem pro výkon této činnosti je nejen odborná znalost přednášeného oboru, ale i základní znalost andragogiky, teoretické znalosti i praktické zkušenosti, lektorské dovednosti a znalost psychologie osobnosti. Je jasné, že by vzdělavatel měl mít i schopnosti motivační, organizační, rétorické, komunikativní, didaktické a kreativní. Mezi další odborné předpoklady patří zkušenosti z práce se skupinou, znalost a snaha naplňovat očekávání posluchačů i organizátorů.¹⁹⁰

V oblasti rodičovského vzdělávání se lektor z hlediska své role realizátora výukového procesu ocitá ve více situacích. U Kurzů efektivního rodičovství je absolventem lektorského kurzu, kurzy Respektovat a být respektován lektorují sami členové Společnosti pro mozkově kompatibilní vzdělávání a podle mnou zjištěných informací lektorské semináře pořádá také společnost MANSIO, a to pro psychology, kteří pracují s rodiči a dětmi formou edukativní terapie v rámci adleriánského přístupu. Další formy rodičovské osvěty, víkendové pobyty, semináře, přednášky a besedy, ale i poznatky pro umístění na internetových portálech zajišťují většinou odborní pracovníci, zaměstnanci nejrůznějších sdružení a institucí a významnou mírou i zvaní hosté, odborníci na předkládané téma, psychologové a psychoterapeuti. Láníková ve své diplomové práci poukazuje na „*velkou různorodost personálního zajištění a fakt, že **garanty odbornosti** bývají v nabídkách rodičovského*

189 ANDROMÉDIA. *Andragogický slovník: databanka dalšího vzdělávání*. Dostupné z:

<http://www.andromedia.cz/andragogicky-slovník/lektor>>

190 tamtéž

vzdělávání *nejčastěji psychologové, lékaři, lektori daných organizací, sociální pracovníci a další*“. Tato autorka ale také zmiňuje, že řada poskytovatelů neuvádí v informačních materiálech, kdo danou vzdělávací aktivitu vede.¹⁹¹

Pro úplnost přináším informace o **lektorech Kurzu efektivního rodičovství**. Příslušná webová stránka informuje, že tyto kurzy „vedou vyškolení lektori, zkušení rodiče, často současně odborníci - psychologové, pedagogové, sociální a rodinní pracovníci. Certifikovaný lektor prochází třístupňovým vzděláváním.“ Nejprve absolvuje program jako rodič, následně poté akreditovaný výcvik, pracuje pod supervizí a dále se minimálně 2x ročně vzdělává na odborných seminářích. Takto vyškolený lektor může vést jednotlivé běhy kurzů, rodičovské skupiny nebo navazující setkání.¹⁹²

Pátá kapitola měla za úkol představit pojem rodičovské vzdělávání, zařadit ho do kontextu celoživotního procesu učení a také zmínit jeho legislativní ukotvení i ekonomické zajištění. Závěrem informovala o úloze lektora.

191 LÁNÍKOVÁ, Renata. *Nabídka rodičovského vzdělávání v rámci neformálního vzdělávání dospělých a její analýza*: BP, Brno, 1. 6. 2007. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/109701/ff_b/. Bakalářská práce. MU, FF Brno. Vedoucí práce Mgr. Klára Šedřova, Ph.D, s. 60.

192 *Centrum pro rodinu a sociální péči Brno/www.crsp.cz/lektorky-lektori/83-lektorsky-ker: Lektori, lektorky lektorský KER* [online <http://www.crsp.cz/lektorky-lektori/83-lekt>]. 2. 8. 2011 [cit. 2012-03-06].

6 ZÁKLADNÍ TYPY RODIČOVSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

*Existuje-li něco, co chcete změnit u svého dítěte,
zamyslete se nejprve, zda to není něco,
co byste měli změnit u sebe.*

Carl Gustav Jung¹⁹³

Šestá kapitola seznámí s jednotlivými typy vzdělávání a demokratickým stylem výchovy, jejich základem.

Domnívám se, že mnohým závažným chybám ve výchově lze předejít i rodičovským vzděláváním v oblasti výchovy; tedy včasnou osvětou zamezit některým nesprávným a škodlivým výchovným postojům. Jde o to tyto nevhodné zásady ve své rodičovské roli vidět, alespoň zčásti jim a jejich souvislostem a dopadům porozumět a poté s trpělivostí se je snažit nahradit novým žádoucím chováním. Zajisté by měl rodič také znát sám sebe, svoje temperamentní i emoční založení i odraz výchovy a vlivu své původní rodiny v jeho nynější roli rodiče.

Jen připomenu, že existuje vícero výchovných přístupů a stylů, které se většinou shrnou do charakteristik tří zásadních přístupů, autoritativního, liberálního a demokratického. **Autoritativní rodič** podle slovníku považuje za správné jasné vymezení své dominantní rodičovské pozice, je pro něj typická náročnost na dítě, časté používání rozkazů, příkazů a trestů při jejich nedodržení, malé porozumění pro potřeby a zájmy dítěte s potlačováním jeho iniciativy. Vede často k velké nesamostatnosti a závislosti na vychovateli nebo naopak podporuje agresivitu dítěte.¹⁹⁴ Opakem je **liberální přístup** k výchově. Slovník ho definuje jako svobodné, volné výchovné působení bez větších požadavků a vymezených pravidel a hranic. Jeho důsledkem je sice spokojený, ale nezodpovědný jedinec bez vyšších cílů.¹⁹⁵ A nyní se budu věnovat demokratickému výchovnému stylu.

6.1 Demokratický výchovný styl – základní rámec programů

Základní a společnou filosofií všech vzdělávacích programů pro rodiče je především

193 [Http://citaty.net/citaty-o-rodine/page](http://citaty.net/citaty-o-rodine/page) [online]. Copyright © 2007-2012 Martin Svoboda [cit. 2012-02 -21].

194 Srov. PRŮCHA, Jan, et al., *Pedagogický slovník*, Praha: Portál, 2003, s. 23.

195 Srov. tamtéž, s. 114.

demokratický výchovný styl. Ten spočívá v respektování dítěte jako plnohodnotné lidské bytosti, umožňuje dle zralosti dítěte možnost volby, učí vyjádřit přiměřeným způsobem svoje potřeby a pracuje s možností učit se z důsledků svého chování.

Jak uvádí Vágnerová, **demokratický rodič**: „zohledňuje potřeby dítěte přiměřeně jeho věku. Jak rostou jeho dovednosti v zacházení se svobodou a zodpovědností, tak se rozšiřují i hranice. Rodič dává dítěti v závislosti na jeho vyspělosti odpovídající množství svobody, umožňuje mu samostatně se rozhodovat, projevovat názory i přání, a přitom se nezříká rodičovské odpovědnosti za jeho vedení.“¹⁹⁶

Tento **rodič**, podle autorky, **ve vztahu k dítěti** poskytuje stabilní prostředí, snaží se o optimální uspokojování jeho potřeb (ne nedostatečné ani přemíru), vytváří „prostředí, které dítě podrží“ a poskytuje podporu, čelí-li dítě frustraci, přiměřeně zohledňuje jeho tempo a časový rozvrh a provází dítě ve vývoji od úplné závislosti k relativní nezávislosti.

Ve vztahu k sobě je schopen cítit se bezpečný ve svém vlastním rodičovství a nežije stále s pocity viny a obavami, že nebude dost dobrým rodičem.¹⁹⁷

Také **bezpodmínečné přijímání každého dítěte rodiči** je jednou ze stěžejních podmínek tzv. efektivní, respektující či pozitivní výchovy a má svou citovou, ale i rozumovou rovinu.. Jednou z příčin sociálně negativního chování totiž může být citové zraňování dítěte svými rodiči jako důsledek zažívání nepřijetí. Přijímání dítěte bez podmínek hraje zcela podstatnou roli zvláště u dětí s povahovými odlišnostmi a s odchylkami ve vývoji, schopnostech či nadání a chování.

Podle autorů dokumentu Služby pro rodiny NCR lze konstatovat, že **rodičovství je komplexní dovednost, které se lze naučit**. Základem je určitá sebedůvěra a sebejistota, která rodiči umožňuje chovat se přiměřeně, předvídatelně a být částečně nezávislý na okolnostech a okolí. Autoři dále zdůrazňují, že čitelnost a odhadnutelnost rodičovského chování je pro dítě nejdůležitější. A právě onu potřebnou sebedůvěru může rodič rozvíjet vzděláváním a konfrontací s dalšími rodiči.¹⁹⁸

Nyní následuje charakteristika jednotlivých typů rodičovského vzdělávání.

196 VÁGNEROVÁ, Kateřina, et al., *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009., s. 60.

197 Srov. Tamtéž, s. 61.

198 Srov. NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Služby pro rodiny v Jihomoravském kraji*. Brno, 2006, 24 s. Dostupné z: http://www.rodiny.cz/07/?pg=texty_jine [cit. 2012-02-09], s. 12.

6.2 Typy rodičovského vzdělávání

Dostupné informace jsem čerpala z internetu prostřednictvím webových stránek pořádajících institucí a internetových portálů. Tato data jsou ovlivněná aktuální nabídkou, tj. nabídkou zpočátku roku 2012, a pro účely práce jsem je rozdělila na

- kurzy,
- vzdělávání formou pobytů,
- rodičovské skupiny,
- besedy, semináře, přednášky a workshopy na různá témata,
- vzdělávání formou webových stránek uveřejněných na internetových portálech
- a ostatní formy.

Tyto jednotlivé formy vzdělávání rodičů nyní popíšu.

6.2.1 Kurzy

Výše zmiňovaný dokument Národního centra pro rodinu uvádí, že vzdělávací kurzy pro rodiče jsou dnes oprávněně žádané. Nejde však pouze o klasické přednášky nebo jejich cykly. Rodiče potřebují nejen vědomosti, ale i určitou oporu a posilu sebedůvěry. Tu získávají nejspíše prostřednictvím možností o svých věcech hovořit, dotazovat se, porovnávat zkušenosti, sdílet problémy a vidět výsledky některých pokusů a opatření.¹⁹⁹

Podle pedagogického slovníku obecně je kurz krátkodobý program nebo část vzdělávacího programu vztahující se k určitému časovému úseku výuky.²⁰⁰ V oblasti vzdělávání rodičů skrývá pojem více variant, např. jednodenní aktivitu pod názvem kurz vázání šátků k manipulaci s dítětem, ale i cyklus několika na sebe navazujících tematických setkání. Je jasné, že problematika posilování rodičovských kompetencí je dlouhodobější variantou s více setkáními. Kurzy řídí lektor a je v úzkém kontaktu s koordinátorem či pracovníkem zastřešující organizace. Většinou používá více výukových forem, které se vzájemně prolínají a doplňují. Jsou to např. výklad, praktická cvičení s nácvikem dovedností, diskuse, prostor pro dotazy. Pro účastníky bývají připraveny pracovní materiály a studijní i doplňující literatura. Tyto materiály mohou být v ceně vzdělávání nebo jako nabídka k zakoupení. Výstupem

¹⁹⁹ Srov. NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Služby pro rodiny v Jihomoravském kraji*. Brno, 2006, 24 s.

Dostupné z: http://www.rodiny.cz/07/?pg=texty_jine [cit. 2012-02-09], s. 11.

²⁰⁰ Srov. PRŮCHA, Jan, et al., *Pedagogický slovník*, Praha: Portál, 2003, s. 110.

tohoto typu vzdělávání většinou bývá osvědčení o absolvování aktivity.

Podle mého vyhledávání jsou rodičům k dispozici tyto kurzy o výchově:

- Respektovat a být respektován - Společnost pro mozkově kompatibilní vzdělávání,
- Efektivní rodičovství krok za krokem - zaštitěné Institutem efektivního rodičovství při CRSP Brno,
- Na rozcestí - CRSP, sociálně aktivizační program pro rodiny a děti
- a První kroky – ProFamilia, o. s., podle metodiky IFFD pro rodiče malých dětí.

Kurz Respektovat a být respektován

Tento vzdělávací cyklus výchovných postupů a komunikačních dovedností je určen jak rodičovské veřejnosti, tak pedagogům a má význam i pro úspěšné fungování vztahů mezi dospělými. Na základě vzájemného respektu a výchovou k respektování druhých lidí pomáhá k utváření klimatu komunikace, spolupráce a soužití na základě partnerství. Základní informace poskytuje internetový portál (www.respektovat.cz).

Podle Kopřivy čtveřice psychologů (manželé Kopřivovi, D. Nevolová a J. Nováčková) v roce 1995 založila **Společnost pro mozkově kompatibilní vzdělávání** (dále SMKV)²⁰¹, jejíž cílem byla snaha o propojení základních principů demokratického vzdělávání s praktickými nástroji jejich uskutečňování. Inspirovali se pracemi Kovalikové Integrovaná tematická výuka, Kohna Trestat odměnami, Faberové a Mazlishové Jak mluvit, aby děti naslouchaly, jak naslouchat, aby děti mluvily. Vypracovali mj. manuál výchovných postupů a komunikačních dovedností Respektovat a být respektován pro rodičovskou veřejnost a v roce 2005 i knihu se stejným názvem shrnující desetileté zkušenosti autorů i účastníků kurzů.²⁰² Autoři informací na příslušném internetovém portálu uvádějí, že přibližně od roku 2006 SMKV začíná při realizaci kurzů intenzivně spolupracovat s mateřskými a rodinnými centry. Od počátku prošlo těmito kurzy na 26 000 lidí a v posledních letech každoročně asi 2000 absolventů.²⁰³

Kurz má akreditaci MŠMT, jeho rozsah 49 hodin (7 setkání po 7 hodinách). Lze ho

201 Název byl převzat z knihy Kovalikové Integrovaná tematická výuka, v níž autorka na základě výsledků výzkumů mozku tvrdí, že námaha učitelů i žáků nemůže vést k očekávaným výsledkům, pokud vzdělávání nerespektuje procesy probíhající v mozku při učení (viz Vzdělávací a informační portál školství Zlínského kraje ZKOLA)

202 Srov. KOPŘIVA, Pavel, et al., *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008, s. 276.

203 Srov. ZKOLA VZDĚLÁVACÍ A INFORMAČNÍ PORTÁL ŠKOLSTVÍ ZLÍNSKÉHO KRAJE. *Společnost pro mozkově kompatibilní vzdělávání: Respektovat a být respektován* [online]. ISSN 1804-9974 [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: <http://www.zkola.cz/zkedu/>

realizovat i ve zkrácené verzi kurzu formou odpoledních nebo večerních tříhodinových seminářů. Optimální počet účastníků je 25 - 30 osob, kteří pracují ve skupinách o 4 až 6 lidech, v nichž mají možnost diskutovat, řešit problémy a dělat praktická cvičení. Závěrem obdrží osvědčení. Semináře lektoruje dvojice lektorů ze SMKV.²⁰⁴ Kurzovné je pohyblivé (podle dostupných informací od Kč 1 200 Kč výše).

Základním poselstvím kurzu je **požadavek respektovat druhé**. Respektovat děti znamená vědomě opustit mocenský, manipulativní přístup ve výchově a vzdělávání. To neznamená, že si pak děti budou dělat, co chtějí. Existují respektující a přitom účinné způsoby, jak zprostředkovávat dětem tolik potřebné hranice chování. Jejich účinnost spočívá v tom, že budují morálku opřenou o zvnitřněné hodnoty, podle nichž budou děti zvažovat své chování i tehdy, když na blízku nebude žádná „kontrola“.²⁰⁵ Jak uvádí zmiňovaný internetový portál, rodič se seznamuje s abecedou komunikačních dovedností (popis, informace, výběr, zpětná vazba, ocenění, vrácení problémů dětem s pomocí výběru řešení, já-výrok).

Obsah kurzu (pořadí témat se může měnit):

1. *Postupy při oprávněných nárocích vůči dětem nebo dospělým* - pojmenování a rozbor neefektivních způsobů sdělování oprávněných požadavků a jejich nežádoucí dopady na splnění úkolu, sebeúctu a vzájemné vztahy; pozitivní alternativa: postupy, které v těchto situacích povzbuzují ochotu vyhovět, posilují sebeúctu a prospívají i vztahům;
2. *Výchova, vzdělávání a základní lidské potřeby*; sebeúcta – duševní „imunitní systém“ naší osobnosti;
3. *Zvládání negativních emocí* - zákonitosti fungování našich emocí; demonstrace a nácvik postupů, které můžeme použít, když je druhý člověk v emocích;
4. *Potřeba dohod a pravidel a jejich vytváření společně s dětmi* - důležitost smysluplných a srozumitelných pravidel, na jejichž vytváření se děti podílejí; postupy, jak s dětmi na vytváření pravidel pracovat;
5. *Rizika trestů a co namísto nich* - tresty a přirozené důsledky a použití alternativy;
6. *Rizika pochval a odměn a co namísto nich* - respektující vztah k druhým lidem dáváme najevo uznáním, oceněním a poskytováním tzv. zpětné vazby;
7. *Rizika závislosti na autoritě, vedení dětí k samostatnosti a zodpovědnosti* - postupy, které vedou děti k rozšiřování jejich autonomie a nezávislosti ruku v ruce s přebíráním

204 KOPŘIVA, Pavel, et al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála. 2008, s. 280.

205 Tamtéž, s. 5

odpovědnosti.²⁰⁶

Autoři ve výše uvedené publikaci uvádějí ukázky zpětné vazby účastníků, např.:

- „*Od té doby, co jsem začala používat nabídku výběru možností, už s dcerou nebojujeme.*
- *Zjistila jsem, že nejsem tak hrozná matka a dcera není tak hrozná dítě.*
- *S těmito dovednostmi do nejde do konfrontace. Snažím se více pochopit pocity druhých, nepoužívat tresty, oceňovat práci dětí popisem, preferovat klady, nezdůrazňovat negativa.*
- *Zařazuji často komunitní kruhy na různá témata, tato práce s dětmi se velmi osvědčila.*
- *Snažím se o empatické reakce, dát dětem prostor k vyjádření a k výběru, brát je jako osobnosti s různými povahovými vlastnostmi.*“²⁰⁷

Kurz efektivního rodičovství

Víc informací lze najít na www.efektivnirodivcovstvi.cz²⁰⁸ Podle tohoto portálu se kurz do Evropy rozšířil z USA a Kanady. Vytvořili ho psychologové a rodinní terapeuti Dinkmeyer a McKay v 60. letech 20. století. Jeho základy jsou popsány v knize STEP :Efektivní výchova krok za krokem, vydané v roce 1996 v nakladatelství Portál. Díky rostoucímu zájmu rodičů vznikl v roce 2010 **Institut efektivního rodičovství** při CRSP, který zajišťuje i vzdělávání lektorů formou lektorského kurzu a následných odborných seminářů.²⁰⁹ Cena je pohyblivá, záleží na možnostech pořádající organizace i ochotě požádat o příspěvek příslušnou dotační instituci. Základní kurzovné je dle zajišťujícího Institutu 1 200 Kč pro jednotlivce a 1 800 Kč za pár.

Z údajů výše uvedeného portálu lze vyčíst, že metoda efektivního rodičovství vychází z předpokladu, že základem fungování dobrých vztahů v rodině i ve společnosti je zodpovědnost všech členů. Cílem je tedy **výchova zodpovědných jedinců** na základě principů rovnosti a vzájemného respektu. Rovnost je chápána jako stejná lidská cena a důstojnost. Dětem je poskytována možnost volby a také zkušenost nesení důsledků svých rozhodnutí. Tato metoda tak rozvíjí osobní disciplínu dětí a vytváří alternativu k metodě odměn a trestů. V tomto výchovném systému založeném na ovlivňování a přesvědčování hraje významnou roli pochopení vlastních dětí i sama sebe, jejich i svých negativních

206 Srov. ZKOLA VZDĚLÁVACÍ A INFORMAČNÍ PORTÁL ŠKOLSTVÍ ZLÍNSKÉHO KRAJE. *Společnost pro mozgově kompatibilní vzdělávání: Respektovat a být respektován* [online]. ISSN 1804-9974 [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: <http://www.zkola.cz/zkedu/>

207 KOPŘIVA, Pavel, et al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála. 2008, s. 277-278.

208 INSTITUT EFEKTIVNÍHO RODIČOVSTVÍ PŘI CRSP BRNO. *Wwww.efektivnirodivcovstvi.cz* [online].

2008 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z: <http://www.efektivnirodivcovstvi.cz/>

209 Srov. Tamtéž, rubrika o nás.

projevů a emocí.

Základní principy:

- *Vzájemný respekt a úcta* mezi rodiči a dětmi, mezi rodiči navzájem, mezi sourozenci, vůči ostatním i k sobě samým.
- *Princip sociální rovnosti mezi rodiči a dětmi* ve smyslu rovnosti lidské ceny a důstojnosti.
- *Princip demokracie*, která umožňuje volbu a dává dětem možnost, aby se rozhodovaly v určitých mezích a nesly důsledky svých rozhodnutí, čímž se rozvíjí jejich osobní disciplína a zodpovědnost.
- *Dostatek společné zábavy rodičů a dětí.*
- *Pozitivní povzbuzování* prostřednictvím vyzdvihování jejich úspěchů, pokroku, schopností dovedností apod.; základ k získání pocitu sebedůvěry a vlastní ceny.
- *Vyjadřování a sdělování lásky a radosti*, aby se děti cítily bezpečně a dokázaly se naučit lásku a dobro nejen přijímat, ale je i rozdávat a dělit se o ně.
- *Přeměna negativního v pozitivní* založená na důvěře ve schopnosti dětí stavějící na silných stránkách povahy a dovedností dítěte; soustředující se na dítě takové, jaké je; zdokonalující se postupně krok za krokem; podporující samostatnost dítěte, aby mohlo pro sebe dělat věci, na které již stačí.

Obsah kurzu:

Je koncipován jako základní devítidílný cyklus setkání s touto problematikou:

1. Úvodní setkání – základy efektivního rodičovství,
2. Rozvíjení vlastní sebedůvěry rodiče; vliv původní rodiny, rodičovské vzory, jsem jedinečný,
3. Pochopení nesprávného chování dětí,
4. Povzbuzování nebo chvála,
5. Emoce v životě rodičů a dětí - vstřícné naslouchání,
6. Emoce v životě rodičů a jejich dětí – „Já“ – sdělení,
7. Rodičovská autorita – trest a co volit místo něho,
8. Rodinná pravidla, řád,
9. Závěrečné setkání - shrnutí.²¹⁰

210Srov. INSTITUT EFEKTIVNÍHO RODIČOVSTVÍ PŘI CRSP BRNO. *Www.efektivnirodivcovstvi.cz* [online]. 2008 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z: <http://www.efektivnirodivcovstvi.cz/>, rurrika základní informace; informace o kurzu.

Centrum pro rodinu Ostrava nabízí základní kurz obohacený o téma role otce ve výchově.

Jelikož jsem sama lektorkou tohoto vzdělávání, pro ilustraci uvádím v následující kapitole názory absolventů tohoto kurzu na možný přínos tohoto typu vzdělávání v jejich roli rodičů. Kapitola 8 této práce tyto názory doplňuje o kazuistiky dětí, s kterými tito rodiče zažívají specifické problémy a v 12. kapitole uvádím přepis rozhovoru s vedoucí Institutu efektivního rodičovství a stručnou informaci o tomto typu vzdělávání na Slovensku.

Kurz Na rozcestí

CRSP Brno pořádá i další kurz. Je určen **pro manžele a rodiče** bezprostředně a krátce **po rozvodu**, kteří aktuálně procházejí novou životní etapou - obdobím po rozvodu a potřebují se zorientovat. Podle internetového portálu CRSP je čtyřdílňý kurz interaktivní, účastníci mohou sdílet zkušenosti a příběhy v rámci hledání společných znaků a východisek z obtížných situací. Paralelně se skupinovou prací rodičů probíhá skupinová práce s dětmi v dětském klubu Klubíčko. Kurz je bezplatný, spadá do sociálně aktivizačních programů pro rodiny s dětmi.²¹¹

Jak portál CRSP uvádí, „rozvod představuje vždy změnu v životě rodiny a jejích členů a jako jedna z těžkých životních událostí může způsobovat řadu problémů zasahujících celou škálu stránek života všech členů rodiny, jak na poli partnerských a rodičovských rolí, tak i velkou mírou ovlivňuje život dítěte a jeho nové postavení v rodině. Každý, kdo je konfrontován se situací rozvodu, prochází sérií pocitů od sebelítosti, méněcennosti, osamělosti přes obviňování druhého, rozhořčení až po chuť začít něco nového a dokázat sobě i okolí vlastní hodnotu. Pomůže nalézt sílu odpustit druhým i přijmout vlastní neúspěch a bolest a aktivně nastoupit v životě cestu, která je za daných okolností pro ně tou nejlepší.

Obsah kurzu:

- *Obecné záležitosti týkající se porozvodové situace v rodině,*
- *Příběhy rodičů a diskuse nad jejich starostmi,*
- *Jak pracovat v rodině po rozvodu s dětmi, prarodiči a ostatním příbuzenstvem*
- *a Práva a povinnosti rozvedených rodičů.*²¹²

211 Srov. Centrum pro rodinu a sociální péči Brno: *Neúplné rodiny - Kurz "na rozcestí"* [online]. Brno, 2011 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z: <http://www.crsp.cz/neuplne-rodiny/48-kurz-na-rozcesti>

212 tamtéž

Kurz První kroky

Podle informací internetového portálu ProFamilia je občanské sdružení založené po vzoru mezinárodní organizace IFFD, která již desetiletí pořádá kurzy zaměřené na výchovu dětí a manželské vztahy. Metodika kurzů vychází z **formy případových studií**, která je používána v univerzitních kurzech MBA, cílem není dodat manželům a rodičům konkrétní návody a řešení, ale zvýšit jejich "manželské a rodičovské IQ".

Kurz První kroky je primárně určen **pro rodiče malých dětí ve věku do 4 let**, ale mohou se zúčastnit i rodiče dítěte staršího (cca do 10 let). Věk je limitem z důvodu, že v období života cca do 4 let se nejvíce utváří dětská osobnost. Vzhledem k jedinečnosti každého dítěte, rodiče i výchovného prostředí nelze stanovit univerzální řešení a výchovnou metodu, ale nabídku určitých výchovných zásad (např. společné řešení problémů dětí, individuální přístup ke každému z nich, láska a úcta již od prvních měsíců života).

Kurz je určen jen pro manžele a probíhá formou sedmi volně navazujících tématických setkání. Je založen na rozboru případových studií (case study) z konkrétního praktického života ve čtyřech fázích: *samostatná práce s textem, diskuze s manželem a práce v malé a velké skupině*. Důležitou roli hraje moderátor, který celou diskusi řídí. V případě zájmu je zajištěno hlídání dětí.

Obsah kurzu:

1. Klíčové aspekty rozvoje dítěte
2. Rodinné prostředí
3. Temperament a dědičnost
4. Komunikace mezi manžely
5. Sourozenecké vztah
6. Význam hry v životě dítěte
7. Rozvoj disciplíny a vůle.²¹³

6.2.2 Vzdělávání formou pobytů

Pobytové vzdělávací programy jsou méně obvyklé, ale nabízejí alternativu pro ty rodiče, kteří se nemohou zúčastnit klasických programů z různých důvodů, zvláště časových a profesních. Tyto programy mívají víkendovou či několikadenní, popř. týdenní podobu

213 Srov. ProFamilia, o. s. : *podle vzoru IFFD* [online]. Kroměříž, 2011 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z: www.profamilia.cz

a mohou být doplněny o další přínosné aktivity, popř. mohou nabízet doprovodné činnosti pro ostatní členy rodiny. Protože náklady u této formy jsou navýšeny o položky spojené s pobytem i dopravou na něj, naskytá se otázka o finanční dostupnosti pro všechny zájemce.

Podle mých informací vzdělávání touto formou poskytují tyto instituce:

- **YMCA Setkání** je občanským sdružením zaměřeným na obnovu, zlepšení a upevnění života v rodině jako základu rozvoje jednotlivce i zdravé společnosti. Sdružení pořádá programy pro manžele, rodiče s dětmi, muže a ženy, mládež i celé rodiny. Členové a příznivci sdružení vytváří společenství manželů a rodin, ve kterých se navzájem sdílí, vyměňují si zkušenosti a pomáhají si nést případné bolesti a těžkosti. Vychází z přesvědčení, že kvalita vzájemných vztahů je jednou ze základních podmínek plnohodnotného lidského života.

- **YMCA Naše rodina**, křesťanské sdružení mladých lidí v rámci projektu Kurzy pro manžele a rodiče pořádá každoroční tábory pro celou rodinu.²¹⁴

- **Centrum pro rodinu a sociální péči, CRSP Brno** v loňském roce v období prázdnin pořádalo pobyt zaměřený na Efektivní rodičovství.

6.2.3 Rodičovské skupiny

Rodičovské skupiny (dále RS) jsou programem, který formou podpůrných skupin rodičů posiluje jejich rodičovské kompetence a **řeší určitý specifický problém**, který má dítě nebo rodič. **Na straně dětí to jsou různá znevýhodnění, zdravotní handicap** (diabetes, porucha smyslového vnímání) **a poruchy chování** (hyperaktivita, poruchy autistického spektra). **Ze strany rodiče řeší tyto programy zejména specifika porozvodového stavu**, různé nácvikové, informační aktivity **a prohloubení specifických témat v oblasti výchovy**. Např. rodinné centrum Vsetín nabízí RS s tématy nácviku efektivní komunikace a přístupu k dítěti, Poradenské centrum Pedagogicko-psychologické poradny Brno (dále PPP) či Český helsinský výbor RS s tematikou prevence rizikového chování, o. s. OKNA RS s tematikou života rodin dětí s handicapem. Témata jednotlivých setkání mohou být volena na základě potřeb členů. Programy „rodičovská/podpůrná skupina“ řídí a motivuje speciálně vyškolený **moderátor**.

214 Srov. YMCA. *YMCA Setkání: YMCA, Živá rodina* [online]. Brno, 7. 2. 2012 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z: <http://www.setkani.org/>

Základní charakteristikou tohoto vzdělávacího programu je **podpůrná skupina**. Je to menší (většinou do 10 členů) stabilní skupina rodičů, kteří si na pravidelných setkáních mohou sdělovat své zkušenosti a osvědčené postupy ve výchově. V chráněném prostředí dochází ke sdílení nejistot, únavy, stresu, ale také pozitivních událostí např. z náročného života s obtížně vychovatelným či handicapovaným dítětem. Moderátor skupiny se zaměřuje na podporu a posílení účastníků v jejich rodičovské roli při zachování principu bezpodmínečné lásky a úcty k dítěti. Častým tématem se bývá i dospívání, osamostatňování dětí, hledání místa v životě. Někteří rodiče využívají možnosti individuálního poradenství. Součástí skupinového dění jsou ukázky relaxačních technik, přehrávky problémových situací všedního dne, rodičovské kompetence, specifika daného problému a jeho vliv na rodinu v širších souvislostech a témata, s nimiž do skupiny přicházejí rodiče.²¹⁵

Tyto programy, podle mnou zjištěných informací, některé organizace nabízejí bezplatně (např. CRSP, PPP Brno), u ostatních se mně údaje o ceně nepodařilo zjistit.

6.2.4 Besedy, semináře, přednášky a workshopy na různá témata

Vzdělávání rodičovské veřejnosti v oblasti posilování rodičovských kompetencí a upevňování role rodiče těmito formami je velmi rozmanité a nabízejí je nejrůznější instituce. Přednášejícími jsou jednak pracovníci pořádajících organizací, ale i pozvaní hosté – odborníci na přednášené téma, často psychologové, lékaři, sociální pracovníci a pedagogové.

Osvěta prostřednictvím těchto forem se dotýká těchto oblastí:

- rozvoje kompetencí rodičů
- a prevence rizikového chování.

Příloha II mé diplomové práce nabízí seznam mnou vyhledaných institucí pořádajících výše uvedené formy rodičovského vzdělávání. Příloha je rozdělena do dvou částí podle zmíněných oblastí (rozvoj rodičovských kompetencí a prevence rizikového chování).

6.2.5 Vzdělávání formou informací uveřejněných na internetových portálech

Internet, dnes je možné říci, jeden z klíčových zdrojů informací, je významným činitelem neformálního i informálního vzdělávání. Jak uvádí R. Láníková ve své bakalářské

²¹⁵ Zpracováno podle informací webových stránek CRSP : Rodičovská skupina www.crsp.cz/rodiny a o. s. OKNO www.okenko.eu

práci, je internet cenný zdroj informací pro vlastní potřebu, je dostupný a zprostředkovává informace o nových trendech ve výchově a většinou i o nabídce jednotlivých vzdělávacích aktivit. O internetu tedy můžeme říci, že je podporou získávání potřebných informací.²¹⁶

Zmiňovaná autorka ve své bakalářské práci, zabývající se též rodičovským vzděláváním, vycházela „ metodologie, která byla použita u podobného typu výzkumu (in Zounek, Novotný, Knotová, Čiháček, 2006). Jednalo se o zjištění nabídky vzdělávání dospělých, kterou publikovaly různé instituce, organizace a firmy na webových stránkách. Nabídku vzdělávání dospělých hledali autoři zmíněné studie dvojí cestou: na webových stránkách jednotlivých institucí pro vzdělávání dospělých a dále prostřednictvím internetových portálů.“²¹⁷ Stejným způsobem jsem postupovala i já a upozorňuji, že mnou získaná data byla aktuální v měsících leden, únor 2012 a nejsou kompletem nabídek a možností v rámci ČR. Mým cílem je informovat jen o základní nabídce a možnostech.

Získaná data jsem roztřídila následujícím způsobem:

- užitečné internetové portály, přinášející podstatné informace týkající se rodiny, dětí a rodičovství a výchovy, vzdělávání rodičů, posilování rodičovské role a potřebných kompetencí,
- webové stránky s údaji o problematice vzdělávání rodičů, posilování rodičovské role a kompetencí,
- internetové portály, přinášející informace o jednotlivých druzích rizikového chování a jejich prevenci.

Tyto informace jsem uspořádala do přílohy III diplomové práce.

6.2.6 Ostatní formy

Je zřejmé, že možností, jak předat rodičům informace, které jim mohou pomoci lépe naplnovat rodičovskou roli i forem posilování jejich kompetencí je mnoho. Podle mého vyhledávání jsou to zejména **televize, rozhlas, knihy, časopisy, výukové či osvětové materiály na DVD nosičích apod.** Je jasné, že na knižním trhu, v klasických obchodních řetězcích i v nabídce různých organizací se objevuje nepřehledné množství těchto zdrojů. Mým záměrem je jen načrtnout celou problematiku s uvedením vyhledaných příkladů.

- ***Rozhlasové pořady***

216 Srov. LÁNÍKOVÁ, Renata. *Nabídka rodičovského vzdělávání v rámci neformálního vzdělávání dospělých a její analýza*: Brno, 1. 6. 2007. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/109701/ff_b/. BP MU, FF Brno. Vedoucí práce Mgr. Klára Šedřova, Ph.D., s. 38

217 Tamtéž, s. 39.

Český rozhlas - Hovory o vztazích na Českém rozhlase 6

Informace k tomuto pořadu jsou k nalezení na webové stránce Evy Labusové. Pořad běží již třetím rokem. Volně a v širším spektru navazuje na Hovory o rodině. Přináší zamyšlení nad současnými vztahy v rodině, na pracovišti, mezi generacemi a v celé společnosti. Pořad si lze poslechnout každou neděli v 19.30 na SV k Hz, 954 k Hz nebo 1302 k Hz nebo kdykoliv jako Rádio na přání. Na přípravě a moderaci se podílejí tři autorky.²¹⁸

Radio Proglas - redakce pořadů pro rodiče a seniory

Kafemlýnek – rady, povzbuzení a úsměvy pro maminky malých dětí (ÚT 9.30)

Magdazín - vysílání nejen pro ženy, v němž zajímaví hosté hovoří o běžných otázkách života (ST 9.30, SO 1.00; 22.10).

in-line vysílání: <http://www.proglas.cz/internet.html>²¹⁹

- **Televizní pořady**

Na webových stránkách ČT www.ceskatelevize.cz jsou k dispozici příspěvky o pořadech v archívu souvisejících s tématikou rodičovství a výchovy, např.

pořad Host v rodině o občanském sdružení HoSt–Home–Start ČR., jehož

dobrovolnice docházejí do ohrožených či nějakým způsobem oslabených rodin

pořad o projektu DANETA, sdružení rodičů a přátel zdravotně postižených dětí.²²⁰

- **Literatura**

Na trhu i v databázích či regálech knihoven je nepřehledné množství literatury, které mohou rodiče využít k získání cenných informací. V příloze 5 této práce uvádím seznam, podle mého mínění, užitečných publikací, které jsem roztříдила podle oblastí rozvoje rodičovských kompetencí a prevence rizikového chování. Mezi klíčová nakladatelství, vydávající literaturu s tematikou výchovy a sociálně patologických jevů, patří, podle mého mínění, zejména nakladatelství Portál a Grada.

- **Časopisy**

V příloze 6 této práce uvádím seznam časopisů, které mohou, podle mého mínění, přinášet užitečné informace pro rodičovskou veřejnost.

218 Srov. LABUSOVÁ, Eva. Spolupráce s Českým rozhlasem: Hovory o vztazích na Českém rozhlase 6 psychologie, rodičovství, zdraví. SPOLEČNOST WELEDA. *Eva.labusova.cz: psychologie, rodičovství, zdraví* [online]. 2012 [cit. 2012-03-12]. Dostupné z: http://www.evalabusova.cz/spoluprace_cro.php

219 Srov. *Radio Proglas, radio pro vřelý domov: redakce programů pro rodiče a seniory* [online www.proglas.cz]. Brno, 2012 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z: <http://www.proglas.cz/popis-rodice-aseiiori.html>

220 ČESKÁ TELEVIZE. *Česká televize: veřejnoprávní televize* [online]. Praha, 2012 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z: www.ceskatelevize.cz

- ***Výukové či osvětové materiály na DVD nosičích***

Je jasné, že tyto materiály vytváří a nabízí mnoho subjektů, Pro ilustraci uvedu vzdělávací dokument Cesta k pozitivnímu rodičovství, které nabízí Institut efektivního rodičovství při CRSP Brno a přednášky Pozitivní rodičovství na třech dvojDVD.

Závěrem lze konstatovat, že nabídka vzdělávacích aktivit pro rodiče v oblastech posilování jejich výchovných kompetencí a vhodného naplňování rodičovské role i ve sféře primární prevence rizikového chování jejich dětí je pestrá. Zahrnuje vícero forem a využívá i moderní informační technologie. Je jisté, že nabídka aktivit je časově proměnlivá a např. internetové odkazy a kontakty je nutné ověřovat i jiným způsobem.

Znovu chci připomenout, že mnou vyhledané formy a nabídky nejsou kompletní, ale spíše ilustrací možností forem rodičovské osvěty.

Ještě bych ráda zmínila, že při sběru informací jsem si uvědomila právě pestrost užitečných aktivit a služeb, za nimiž se skrývá mnohaletá každodenní práce spousty odborníků, nadšenců a obětavých lidí

Šestá kapitola seznámila s jednotlivými formami vzdělávání rodičovské veřejnosti a informovala o demokratickém stylu výchovy i dalších hlavních zásadách, které jsou sjednocujícím rámcem všech programů.

7 PŘÍNOS RODIČOVSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ PODLE ABSOLVENTŮ KURZU EFEKTIVNÍHO RODIČOVSTVÍ

V návaznosti na předchozí kapitolu, kde jsem představila jednotlivé typy rodičovského vzdělávání, chci nyní seznámit s názory účastníků Kurzu efektivního rodičovství (KER) na jeho přínos.

Popisuji a třídím informace získané během mé činnosti lektorky kurzů rodičovského vzdělávání. V časovém horizontu od ledna roku 2008 do června 2011 se mnou lektorovaných kurzů zúčastnilo téměř 70 účastníků, všichni byli požádáni o poskytnutí zpětné vazby z důvodu ověřování efektivity a zvyšování kvality této činnosti²²¹. Prvním předmětem zkoumání je motivace účastníků, vyhodnocení kurzů a případná účast na dalším vzdělávání. Dalším předmětem zájmu je možná změna výchovných postojů rodičů po absolvování tohoto kurzu. Objektem zkoumání byli absolventi a účastníci doplňujících tematických seminářů. Při sběru dat jsem využila kvantitativní metodologii, a to techniku nestandardizovaného dotazníku. „Dotazník A - Vyhodnocení rodičovského vzdělávání“, vyhotovený podle vzoru určeného lektorům rodičovského vzdělávání, byl nabízen všem absolventům na zakončení jednotlivých kurzů, chybějící účastníky jsem o vyplnění požádala prostřednictvím e-mailu. Celkem se mi jich vrátilo 55 kusů (t. j. 78,57 %); tři účastníci odmítli dotazníkovou formu, své postřehy sdělili hned ústní formou, někteří si dotazníky odnesli na vyplnění domů a již je nevrátili a další mi neodpověděli na e-mail. „Dotazník B“, kterým jsem zjišťovala výchovné postoje absolventů kurzů a možné pozitivní změny ve výchovném přístupu vůči svým dětem, byl zpětně, v časovém rozmezí cca tří měsíců, distribuován absolventům kurzů prostřednictvím e-mailu. Návratnost v tomto případě byla jen padesátiprocentní, mám k dispozici 35 vyplněných dotazníků.

Formulace otázek dotazníků umožňovala více odpovědí a účastníci většinou této možnosti využili, proto jsou uváděné číselné údaje pouze doplňující. Odpovědi na jednotlivé otázky nejsou jejich kompletním výčtem, ale shrnula jsem je do několika logických celků a parafrázovala. Otázky jsem z důvodu lepší srozumitelnosti a výpovědního hlediska uspořádala

221 Od podzimu 2007 do června 2009 jsem lektorovala tyto kurzy v rámci své pracovní pozice ve volnočasovém zařízení, nabízejícím mj. služby rodinám s dětmi, a od podzimu 2009 jako dobrovolník na základních školách a v mateřském centru v místě svého bydliště

do podkapitol odlišně oproti pořadí v předkládaném dotazníku. V následujícím textu jsou otázky dotazníku označeny tučně, interpretace odpovědí kurzívou a můj komentář obyčejným písmem.

Oba typy dotazníků jsou interpretovány a hodnoceny zvlášť.

7.1 Dotazník A - Vyhodnocení rodičovského vzdělávání

Za období tří a půl roku od ledna 2008 do června 2011 se mi v rámci lektorské činnosti kurzu KER pro rodiče v místě svého bydliště (městská část s 32 000 obyvateli) podařilo shromáždit 55 vyplněných dotazníků absolventy šesti běhů kurzu. Nevýhodou je, že dotazníky neobsahovaly otázky zjišťující pohlaví rodičů a dětí a jejich věk. Údaje jsem zjišťovala z vedené prezence s jednoduchou navazující tabulkou s těmito údaji. Pro doplnění jen uvedu, že mezi 70 absolventy kurzů bylo 9 mužů, účastníci měli 1 až 3 děti ve věku od jednoho do 15 let.

Nyní následuje interpretace odpovědí na jednotlivé otázky.

7.1.1 Motivace k účasti na kurzu

Důvod, proč jsem do rodičovské skupiny chodil/a:

Nejčastějším důvodem (42 rodičů - 76,36 %) byla snaha dozvědět se více o výchově, pozitivním rodičovství a získat nové poznatky. Jeden z respondentů (účastníku) například sdělil, že přišel hledat způsob, jak vychovávat bez tělesných trestů, jiní označili svůj motiv jako zájem o jiné, moderní, pozitivní přístupy k výchově.

Následujícím důvodem (34 rodičů - 61,82 %) byla touha stát se lepším rodičem, lépe řešit konflikty, vztahy mezi sourozenci. Byla zmíněna i snaha o ověření svých postojů a jejich potvrzení v průběhu kurzu. Jako další důležitý motivační prvek účastníci zmínili snahu dělat méně chyb a účinněji řešit nepříjemné situace.

Zajímavé bylo pro mě, jako lektorku, zjištění, že 19 rodičů (téměř 35 %) uvedlo, že jim byl kurz doporučen.

Někteří účastníci (12 rodičů - téměř 22 %) se chtěli obohatit o zkušenosti jiných rodičů, zejména těch, kteří mají více dětí nebo starší děti.

Důvodem, proč navštěvovat rodičovské večery, bylo i poznat nové lidi „na stejné lodi“. podobně smýšlející účastníky.

Výše uvedená zjištění jen podle mého názoru potvrzují pohledy na typického účastníka rodičovského vzdělávání, které vyplynuly z uskutečněných rozhovorů s odbornou veřejností a jež interpretuji v další kapitole.

7.1.2 Hodnocení kurzu a stanovisko k případné účasti na dalším vzdělávání

Co se mi líbilo, co mne zaujalo?

Nejvíce účastníků (43 – 78,18 %) uvádělo skladbu jednotlivých témat a dále již konkrétně zmínili jednotlivá témata, zejména „Komu patří problém“, „Jak účinně reagovat na vzdor dítěte“, „ Příčiny, proč děti zlobí“, podněty k respektujícímu přístupu k dítěti a „Řeč povzbuzení“. Většina účastníků (41 – 74,55 %) také ocenila praktické příklady situací a společné diskuse, jak je řešit. Padesát procent účastníků zmínilo zkušenosti ostatních. Dále účastníci uváděli praktické pracovní materiály, příjemnou atmosféru a přístup lektorky.

Podněty a nápady, co by šlo dělat jinak a lépe

Necelá polovina účastníků by uvítala ještě více praktických informací, společných cvičení a následných diskusí.

Co si odnesu z našeho setkávání jako konkrétní podnět do rodinného a rodičovského života?

Převážná většina absolventů kurzů (47 rodičů – 85,45 %) uvedla, že se bude snažit v problémových situacích zachovat víc klid, bude usilovat o větší trpělivost a lepší komunikaci. Další zmínili posílení svého rodičovského sebevědomí a jistotu, že nemusí být za každou cenu perfektní rodiče. Jiné absolventy oslovila možnost hledat a najít i jiná řešení konfliktů, uvědomění si toho, co dělají špatně a snaha o účinnější řešení. Mnohé zaujala také myšlenka častějšího povzbuzování dítěte zvláště tam, kde se něco nedaří.

Výše uvedená sdělení podle mého názoru nastiňují fakt, že vzdělávací kurzy mají svůj smysl a snahy o změny v přístupu k problémovým situacím jsou pozitivní svým možným přínosem k utváření příznivého klimatu výchovy v rodině absolventa.

Má rodičovské vzdělávání touto formou význam pro rodiče dítěte v MŠ, prvňáčka, žáka ZŠ?

Téměř 90 % účastníků (49 rodičů - 89,09 %) odpovědělo, že je vzdělávání pro rodiče dětí uváděných věkových kategorií přínosem a sedm z těchto odpovídajících sdělilo, že by rodičovské vzdělávání mělo jistě význam pro všechny rodiče, jen by se muselo přihlížet *k momentálním věkovým specifikům jejich dětí.*

Ostatní odpovídající (6 rodičů – 10,91 %) neuvedli žádné stanovisko, odpověď vynechali, popř. přehlédli.

Mám já sám/a zájem o pokračování rodičovských večerů?

O pokračování rodičovských večerů projevilo zájem 45 účastníků, tj. více než 80 % .

Podobně jako u předcházející otázky zbývající odpovídající nechali kolonku pro odpověď prázdnou.

Pro zajímavost uvádím i fakt, který jsem sama vysledovala, že na pokračovacích setkáních nabízených absolventům základních kurzů, kde si přichází rodiče prohlubují své dosavadní znalosti i prakticky ověřují nabízené přístupy a postoje, bývá účast absolventů kurzů také okolo 80 %.

Napomáhá rodičovské setkávání k seznámení a navázání vztahů s ostatními rodiči? Je to přínosné?

Možnost seznámení se a navázání vztahů s ostatními rodiči hodnotila jako přínos více než polovina rodičů (32 účastníků - 58,18 %). Někteří uváděli, že je překvapila příjemná atmosféra, možnost výměny zkušeností a zajímavých názorů či postojů. Obohacením byla i možnost dozvědět se o problémech druhých a o jejich způsobech řešení, dále možnost diskuse, vzájemné sdělování stanovisek a jejich přínos při pochopení souvislostí situace, ve které se právě některý z rodičů nachází a možnost být vyzbrojen informacemi a možnými řešení, až podobná situace nastane v budoucnu i u něj. Zazněl také názor, že v anonymitě městského sídliště jsou rodičovské večery jednou z možností setkání a seznámení se, příležitostí chvíli pobýt s podobně smýšlejícími lidmi v přátelské atmosféře.

K této otázce bych závěrem ráda zmínila postřeh, že u některých „běhů“ se podaří vytvořit tak podnětné prostředí a účastníci se spřátelí do té míry, že se scházejí dál i mimo nabízená setkání. Pro lektora je takové zjištění velkou satisfakcí i významným povzbuzením do další činnosti.

7.1.3 Ostatní podněty pro lektora

Domnívám se, že odpovědi na níže uvedené otázky jsou cenné zejména pro mne coby lektorku nebo ostatní kolegy lektory.

Obdržené pracovní materiály hodnotili rodiče jako vyhovující a ocenili možnost se k nim kdykoliv v případě potřeby vrátit.

Možnost zapůjčení doplňující literatury s pedagogickou tematikou ocenilo

51 respondentů (tj. 92,73 %). Tento údaj zmiňuji i v podkapitole věnované finančnímu zajištění rodičovského vzdělávání.

Cena za jednotlivé setkání

Na tuto otázku odpovědělo 51 účastníků (tj. 92,73 %). Všichni uvedli, že jim poplatek 25 – 50 Kč (podle možností instituce, kde setkávání probíhají) vyhovoval. Šest účastníků výslovně uvedlo, že více než 50 Kč by za jednotlivá setkání nezaplatili a dva z nich uvedli, že by v tom případě hledali radu v pedagogické literatuře či u zkušené kamarádky.

Pro úplnost uvedu, že za celý kurz jsou dotazovaní rodiče ochotni zaplatit nejvýše 500 – 800 Kč. Tyto údaje také zmiňuji i v podkapitole 6.3.4 této práce.

Podotázky, týkající se časových možností absolventa a nejvhodnějšího času konání schůzek, délky jednotlivých setkání a optimálního počtu setkání mají vypovídající hodnotu zejména pro lektora.

Závěry vyplývající z odpovědí dotazníku jsou zejména tyto:

Absolventi zmiňují u sebe změny v přístupu k problémovým situacím, vhodnější řešení konfliktů a posílení rodičovského sebevědomí. Motivací k účasti bývá snaha být lepším rodičem, svou hraje i možnost seznámení se s dalšími rodiči a rodinami a z odpovědí vyplývá i zájem o pokračování ve vzdělávání.

Nyní následuje vyhodnocení a interpretace druhého dotazníku, přičemž výsledky obou spolu úzce souvisejí a navzájem se doplňují.

7.2 Dotazník B

Dotazník B jsem vytvořila ke zjištění výchovných postojů absolventů kurzů a možných pozitivních změn ve výchovném přístupu vůči jejich dětem. Dotazník byl zpětně (cca 3 měsíce) distribuován všem absolventům kurzů, které jsem lektorovala (70 rodičů) formou e-mailu či osobním předáním předtištěného dotazníku. Návratnost však byla pouze padesátiprocentní, vyplněné dotazníky odeslalo pouze 35 rodičů.

Nyní následuje interpretace odpovědí na jednotlivé otázky.

7.2.1 Vliv původní rodiny; úskalí nevhodného výchovného stylu

Může být nevhodný výchovný styl podle Vašeho názoru jednou z příčin pozdějšího rizikového chování dětí a mladých?

Většina účastníků (27 rodičů – 77,14 %) odpověděla: „Určitě ano.“ Jeden odpovídající navíc dodává, že rodičovské vzory si člověk nese životem a záleží na každém jedinci, zda má v sobě motivaci to, co se pokazilo, změnit. Další rodič míní, že v budoucnu může být zdrojem problémů zejména autoritativní přístup nebo styl výchovy, který dává dítěti přílišnou volnost. Jiný účastník považuje vhodnou výchovu za základ hlavně v pubertě, kdy se děti snaží bouřit proti rodičům. Když vnímají podporu, lásku a spolupráci, tak se nemusí bouřit tolik a mohou se věnovat svým povinnostem a zálibám a ne ještě boji s rodiči.

Tato sdělení podle mého názoru ukazují, že téma různých výchovných stylů a jejich úskalí bylo pochopeno. Částečně lze také konstatovat, že účastníci si uvědomují důležitost podpory, motivace a spolupráce vzhledem ke svým dětem.

Ovlivnila můj nynější výchovný styl moje původní rodina (popř. rodina mého partnera)?

Na otázku odpovědělo „Ano“ 25 účastníků (71,43 %) a mnozí své stanovisko ještě rozvedli., např. „ano, styly mé rodiny a manželovy jsou naprosto odlišné a myslím, že správná cesta je jinde, než v čem jsme oba vyrostli.“ Také další odpověď je podobná: „Ano, určitě ovlivnila, i v kladném slova smyslu i v záporném. Ale z větší části v kladném. Moje maminka se snažila pedagogicky vzdělávat.“ Nebo jiná zajímavá odpověď: „Ano, něco přebírám vědomě, něčeho se vědomě vyvarovávám a něco mi tam „prosakuje“ nevědomě (nechci, ale chovám se nějakým způsobem, např. křičím ve stresu).“

Tyto odpovědi potvrzují, že je dobré na kurzu hovořit a vybízet účastníky k pochopení výchovného stylu své výchozí rodiny, k vlastní sebereflexi a uvědomění si tohoto možného vlivu i na nynější výchovné působení.

Může podle Vašeho mínění dítě zažívat pocity nepochopení a frustrace díky nepřiměřeným reakcím rodiče na svoje nevhodné chování?

Pozitivně odpovědělo 32 účastníků (91,43 %). Tito rodiče svoje stanovisko dále upřesňovali, např. „Je to nedorozumění jako každé jiné. Dítě se cítí být odmítáno a dává to najevo. A má na to právo.“ nebo „Rodič je dítěti nejbližší. Proto nepochopení má veliký vliv

na jeho psychiku a celý jeho život. “ Také jiný účastník sdělil, že „dítě toto nepochopení velmi stresuje. Často dítě reaguje svými „truc“ akcemi, což mu přináší další následné problémy a opětovný stres. Přiznává, že je to právě jejich případ.“

Odpovědi na podotázku tématu „Příčiny nevhodného chování dětí“ ukazují, že rodiče vnímají následky nevhodné rodičovské reakce pro dítě.

7.2.2 Podněty z jednotlivých témat

Téma „Příčiny nevhodného chování dětí“ bylo srozumitelné a přínosné?

Téměř 86 % rodičů odpovědělo kladně. Jeden účastník uvedl, že to pro něj bylo stěžejní téma. Jiný ocenil praktické příklady, jak na nevhodné chování reagovat. Další účastnice přiznala, že u spousty situací pochopila, co dělá špatně.

Odpovědi potvrzují, že téma bylo pochopeno a přijato.

Domníváte se, že vhodná reakce na problémové chování nebo postoje dítěte může podpořit a utužit dobrý emoční vztah rodičů a dětí?

Na otázku odpovědělo kladně 31 účastníků (88,57 %), 2 rodiče sdělili, že nemohou posoudit a 2 účastníci neodpověděli. Jako doplnění jedna účastnice uvedla, že „je přesvědčena o tom, že pokud se rodič snaží nejdříve dítě pochopit a pak hledají vhodnou cestu, jak něco napravit, je to vždy přínosné.“

Zazněl také tento názor: „Když bude reakce na problémové chování negativní, nepomůže to nijak ke zlepšení jak situace tak i vztahu mezi nimi.“ Další rodič si uvědomuje, že „rodičovská reakce je základ, od kterého se vše odvíjí.“

Tato otázka je protikladem podotázky o nepřiměřené reakci rodiče na nevhodné chování dítěte. Pevný emoční vztah rodičů a dětí je pro dotázané velmi důležitý.

Může podle Vašeho názoru povzbuzování být stěžejním motivačním prvkem pro dítě s průměrným nadáním a schopnostmi?

Otázku zodpovědělo kladně 33 rodičů (94,29 %), 2 účastníci se nevyjádřili. Mezi upřesňujícími komentáři byla tato sdělení: „Samozřejmě, bez povzbuzování si nevytvoří zdravé sebevědomí.“ „Povzbuzení potřebuje každý: dítě, dospívající, dospělý i stárnoucí člověk a také jakýkoli handicapovaný.“ „Povzbuzování moc z naší dřívější výchovy neznáme. Proto by bylo fajn toto rozvinout a podporovat.“ „Určitě a pokud je v něčem slabší a ví to, vyvážíme to něčím jiným, co mu jde dobře a chválím, chválím, chválím.“

Tyto odpovědi potvrzují, že téma bylo přínosem a bylo přijato.

Může technika efektivní komunikace - „já sdělení“ posloužit jako prevence pozdějších konfliktů?

Třicet účastníků (85,71 %) odpovědělo kladně, 3 rodiče uvedli, že uvedenou techniku nedokážou posoudit v kontextu prevence a 2 absolventi uvedli odpověď „Nevím.“ Čtyři účastníci potvrdili, že techniku začali používat a funguje jim, jedna účastnice přiznala první pozitivní výsledky a sdělila, že se jí aplikace daří většinou v méně vypjatých situacích. Další rodič poznamenal: „Já sdělení je důležité pro obě strany. Dospělý si uvědomí, co se vlastně v něm děje a nereaguje v zajetých kolejkách a dítě si uvědomí, že rodič není jen robot, který vykonává poslušně příkazy dítěte a službu ...“ Zaznělo také, že tato technika navozuje důvěru, učí sebereflexi, předchází obranným reakcím na obviňování.“

Odpovědi potvrzují funkčnost předkládané techniky i její přínos k eliminaci zbytečných konfliktů v rodině.

Bylo téma trestání a alternativy dopadu přirozených a logických důsledků podnětné?

Na otázku odpovědělo kladně 28 účastníků (80 %), tři rodiče (8,57 %) uvedli, že by téma potřebovali ještě zopakovat. Jeden rodič sdělil, že v běžném životě reaguje „v zajetých kolejkách.“, další podotkl, že rodiče jsou mnohdy velmi nervózní a nestíhají. Zaznělo také, že jsou přirozené a logické důsledky jistě lepší variantou než trestat fyzicky nebo způsobem, který nijak se situací či nápravou nesouvisí. Jeden rodič přiznal, že se již snaží běžně využívat dopad přirozených nebo logických důsledků, ale stále ještě dělá zásadní chyby.

Z uvedených odpovědí vyplývá, že téma bylo pochopeno a na základě toho se rodiče snaží o změnu přístupu k nevhodnému chování dítěte. Odpovědi také potvrzují nutnost zdůrazňovat a povzbuzovat rodiče, že změny jejich reakcí v zátěžových situacích nejsou okamžité a že je nutné mít trpělivost i se sebou samým. Pro mne coby lektora je důležitá informace, že někteří rodiče by potřebovali tuto tematiku oživit, z čehož mi vyplývá nutnost kvalitní zpětné vazby a ověření porozumění hned při probírání tématu.

Mohou podle Vašeho názoru jasná a rozumná rodinná pravidla a řád pomoci dítěti později chápat a dodržovat pravidla lidského soužití?

Celkem 33 rodičů (94,28 %) odpovědělo kladně, 2 rodiče uvedli, že si nejsou jisti. Jeden účastník využil nejen poznatků našeho kurzu, ale uvedl, že tyto souvislosti zná i z publikace Respektovat a být respektován. Jiný rodič poznamenal, že mají společně vytvořená pravidla a tato fungují a jejich zavedení doporučuje ostatním. Zazněl také názor: „Určitě, co jiného by si mělo dítě v rodině osvojit, než naučit se chovat správně a vědět, proč.“ Jiný rodič

si uvědomuje: „Když dítě nemá řád, pak to má těžké jak ve škole, tak v práci, tak i doma. Vyrůstá z něho samostatnost, u kterého hrozí, že s ním jednou jeho partner a okolí nevydrží. Proto pravidla a řád je důležité dodržovat. Když je úplná volnost, co se dá ještě povolit?“ Další účastnice uvádí, že pravidla jsou potřebná, ale přiznává, že: „V naší rodině jsou pravidla malinko volnější. Já sama mám problémy s dodržováním nějakého řádu. Ale učíme se všichni.“

Odpovědi a jejich vysoký počet ukazují, že v rodinách účastníků mají nastavená pravidla své místo, ulehčují jejich fungování a pomáhají ve výchovném působení. Je zřejmé, že toto téma a diskuse k němu v rámci kurzu byly přínosem.

7.2.3 Přínos rodičovského vzdělávání

Následují názory absolventů na význam vzdělávací aktivity pro ně samotné.

Podle Vašeho názoru může být rodičovské vzdělávání přínosem pro výchovu v rodině?

Na otázku odpověděli všichni rodiče (35 odpovídajících - 100 %) kladně. Zazněl názor, že vzdělávání je pro člověka přínosem vždy a v jakékoli oblasti. Může podpořit, nasměrovat, ujistit, dát nové pohledy. Další účastník si ale uvědomuje, že by to nemělo být na úkor času, který patří věnovat dětem (dle jejich věku). A jiný účastník „doporučuje toto vzdělávání všem a uvádí, že by bylo prima zapojit i babičky a dědečky, protože jejich děti vyrůstaly v jiné době a byly svým způsobem trochu jiné.“

Otázka je téměř totožná s jednou z otázek prvního dotazníku. Je zde pozoruhodná stoprocentní shoda odpovídajících, v prvním dotazníku u většího počtu odpovídajících bylo kladné stanovisko vyjádřeno pouze v 89,09 %.

Může mít vliv i na prevenci možného pozdějšího nevhodného chování dětí a mladých?

Dvacet devět (82,86 %) rodičů by si přálo, aby tomu tak v budoucnu u jejich dětí bylo. Čtyři účastníci (11,43 %) přiznali, že to nemohou posoudit a 2 lidé otázku nezodpověděli. Jeden rodič ještě uvádí: „Rodiče se naučí nebo alespoň zapřemýšlí, co se dá zlepšit. A vždy se něco zlepší. Je to ovšem pomalý a dlouhý proces (a taky bolestný), člověk některé věci přehodnotí a podívá se na ně novým pohledem, Bezva je, že potom vidíme mnohé jevy v jiném světle.“ Další účastník věří, že „preventivní vliv má. Zralejší a uvědomělejší rodič a jeho klidnější a jistější výchovné vedení napomáhá vytváření kvalitního vztahu s dítětem.“ Jiný odpovídající říká: „Dítě, které cítí doma lásku a spolupráci, nepotřebuje na sebe nevhodným nebo krajním způsobem upozorňovat, je v pohodě.“

A ještě další doplňující názor rodiče: „Bylo by dobré, aby mělo vliv. Jinak asi člověk správně nepochopil ony poznatky, které načerpal nebo se mu nepodařilo je uvést do praxe.

Odpovědi na otázku vyjadřují očekávání rodičů, že by poznatky načerpané v rodičovském kurzu i následná snaha o vhodnější přístup měly být přínosné i pro budoucnost a napomáhat předcházet nevhodnému chování jejich dětí.

Může mne rodičovské vzdělávání, rozhovory i zkušenosti ostatních rodičů motivovat k usilování o bezpodmínečné přijímání mých dětí?

Na tuto otázku odpovědělo kladně 30 účastníků (85,71 %), dva lidé otázku nezodpověděli. Dva účastníci přiznali, že je to „boj“ na dlouhé roky a že zvláště v problémových situacích rodič selhává. Jiní dva účastníci uvedli, že „záleží především na vnitřní motivaci rodiče a v rozhodnutí lépe dítě vidět a přijímat.“ Další doplňující sdělení byla tato: „Ano, láska bez podmínek. Je to velmi náročné, teorii známe, ale ...“ „Ano, motivovalo mne. Hledám spíš individuální přístup ke svým dětem a snažím se vyvarovat srovnávání. Přiznám se, že mi v tom pomohlo i pár setkání s psychoterapeutkou.“ „Ano, bezpodmínečné přijímání dětí je znakem opravdové lásky a naše rodičovská setkání mne k tomu velmi motivovala.“ „Pro mě bylo velkou motivací dozvědět se o problémech jiných rodičů a jejich cesta k přijetí situace a dítěte. Snad to také zvládnou, pokud ta situace pro mne nastane.“ „Na svědectví zkušenějších rodičů vidím, že moje pochybnosti v rodičovské roli a můj boj samé se sebou je normální. Tato svědectví jsou velikou motivací a díky za ně!“

Otázka částečně koresponduje s obdobnou otázkou v prvním dotazníku. Z výše uvedených odpovědí vyplývá, že účastníci oceňují možnost vzájemného setkávání a výměny zkušeností i přínos těchto setkání jako motivačního činitele v snaze o respektující a bezpodmínečné přijímání jejich dětí.

Z některých odpovědí vyplývá i důležitost vlastní vnitřní motivace.

Jaká další témata by vás v této problematice zajímala?

Na otázku odpovědělo 30 účastníků (85,71 %), největší zájem odpovídající projeví o tato témata: specifika výchovy v pubertě a u dospívajících dětí; problémy a úskali partnerských vztahů a jejich vliv na děti; cesta k rodičovské zralosti a jistotě; jak lépe zvládat sebe sama a jak optimálně zpracovat vlastní zranění a křehkosti, které jsme získali v původní rodině; jak účinně reagovat na agresivní nebo jinak extrémní projevy dítěte a jak vychovávat, působit a motivovat děti s mentálním handicapem. A ještě jeden podnětný názor: víc uvádět a probírat konkrétní modelové situace a možnosti jejich účinného řešení.

Poslední jmenované téma je velmi specifické. Rodičům příslušného dítěte bylo doporučeno obrátit se na poradenství vzdělávacích zařízení pro tyto děti a konzultovat jejich situaci s odborníkem, speciálním pedagogem. Ostatní témata budou zájemcům nabídnuta v rámci doprovodných rodičovských setkání.

Jaké další nabídky by podle vašeho usnadnily a pomohly rodičům ve výchově jejich dětí?

Otázku zodpovědělo 19 odpovídajících (54,29 %); byla zmíněna větší osvěta rodičů o efektivní výchově dětí (v rámci předporodní přípravy, na schůzkách rodičů v MŠ i ZŠ), besedy s dětským psychologem či zkušeným pedagogem a programy o vztazích pro rodiče i děti ve školním kolektivu. Také nabídka cenově dostupných programů na téma Práce na sobě a rozvoj sociálních dovedností.

Jaké jsou podle Vás rezervy a možnosti státní strategie prevence rizikového chování dětí a mladistvých?

Tyto otázky zodpovědělo 19 odpovídajících (54,29 %), resp. 20 dotazovaných (57,14 %); rodiče se shodují ve vyjmenování nedostatků v státní prorodinné a sociální politice, zvláště rizik nestability zaměstnání a nutnosti zapojení obou rodičů do pracovního procesu, zejména z důvodů finančního zajištění splátek hypoték na bydlení. Postrádají také větší podporu fungující rodiny a účinnější strategii na eliminaci následků rozvodů a nestability rodiny jako instituce.

Z vyhodnocení Dotazníku B vyplývají tyto závěry:

Absolventi KER si uvědomují možná úskalí používání nevhodných výchovných přístupů a vědí o vlivu původní rodiny na svoje výchovné úsilí. Budou se snažit posilovat své rodičovské dovednosti i vlastní sebevědomí. Pochopili důležitost bezpodmínečného přijímání dítěte, jasných a srozumitelných pravidel, vhodné rodičovské reakce na nežádoucí chování dítěte, předcházení konfliktům a důležitost povzbuzování pro sebehodnocení a motivaci dítěte.

Je však zřejmé, ale částečně i zavádějící, že formulace otázek mnohdy ke kladným odpovědím vybízela. O to větší váhu mají nejednoznačné nebo záporné odpovědi, byť byly spíše sporadické.

Z výše uvedeného vyplývá jednoznačný zájem těchto rodičů o vše, co dítěti prospívá. Kurz efektivního rodičovství byl přínosem a motivací k posilování své rodičovských

dovednosti i vlastního sebevědomí. Absolventi potvrzují také snahu o bezpodmínečné přijímání dětí, o větší trpělivost, porozumění a efektivní komunikaci s dítětem. Tyto dílčí změny mohou ve svých důsledcích znamenat pozitivnější výchovné prostředí v rodině, které přispívá k větší sebejistotě dítěte i rodiče, utužuje jejich vzájemné vztahy i důvěru a v širších souvislostech působí i preventivně do budoucna. Byla zmíněna i důležitost vlastní vnitřní motivace.

Názory absolventů na přínos Kurzu efektivního rodičovství, uvedené v této kapitole, ještě doplním o kazuistiku problémových dětí několika rodičů.

8 KAZUISTIKY PROBLÉMOVÝCH DĚTÍ ÚČASTNÍKŮ RODIČOVSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

Tři kazuistiky dětí účastníků rodičovského vzdělávání, se kterými rodiče prožívaly specifické problémové situace, mohou přispět k utvoření pohledu na možný přínos rodičovského vzdělávání.

Jsem vděčna rodičům uvedených dětí za umožnění nahlédnutí do dokumentace, za souhlas s uvedením kazuistik v této práci a za ochotu odpovědět na doplňující otázky. Kazuistické údaje jsem získala prostřednictvím nestrukturovaného nestandardizovaného rozhovoru s rodiči a obsahovou analýzou zdravotních a speciálně-pedagogických zpráv. Rozhovory jsem uskutečnila na podzim 2011 po jednom z navazujících tématických setkání (cca 4 měsíce po absolvování základního kurzu) a zaznamenala formou nahrávky na mobil. Informace získané v rozhovorech jsem zpracovala podle anamnestických pravidel. Také odpovědi na doplňující otázky pro rodiče nejsou doslovným přepisem konverzace, formálně jsem je upravila.

Nyní následují jednotlivé kazuistiky.

8.1 Kazuistika 1

Dítě: dívka A

Věk: 8 let

Specifika: *potvrzená kombinace specifických poruch učení (dyslexie, dysortografie, dyskalkulie),*
problémy se zařazením do školního kolektivu

Osobní anamnéza²²²

A je prvním dítětem v rodině. Těhotenství i porod proběhly fyziologicky bez problémů. Ze strany předků není žádná genetická zátěž. Její dosavadní vývoj nevybočuje z normy. Do čtyř let věku docházelo u A k pomočování ve spánku a k nočnímu pomočování s občasným výskytem i v době předškolní docházky a nástupu do základní školy. Rodiče od počátku tento problém řešili s lékaři a dalšími odborníky. Jejich přístup je velmi zodpovědný,

²²² Údaje uvedené v osobní, rodinné a sociální anamnéze jsem získala částečně obsahovou analýzou zdravotnické dokumentace praktické lékařky A. a zčásti nestrukturovaným rozhovorem s matkou. Tyto údaje jsem zpracovala podle zásad vytváření anamnestických záznamů.

snaží se eliminovat možné příčiny recidivy jevu a pokud se tato objeví, účinně se snaží o návrat k normálu. A dopřávají i pobytové akce s dětským kolektivem a o problému informují dospělý doprovod a za jejich osobní postoj vůči A a jejímu problému projevují vděčnost.

Nemocnost A je po 2 letech školní docházky v normě.

Rodinná anamnéza

A žije v úplné rodině na sídlišti, má pětiletého bratra. Rodina udržuje vztahy se všemi příbuznými z obou původních rodin. Otec pochází ze 150 km vzdálené lokality, kde žije většina jeho příbuzných. Všichni se pravidelně navštěvují a rodina tam tráví část svátků během roku i část prázdnin. Rodiče a sourozenec z matčiny strany žijí ve stejném městě jako rodina, často se navštěvují a vzájemně si pomáhají. Rodiče ale občas cítí jistý nátlak na řešení výchovných a rodinných problémů podle mínění těchto prarodičů.

Otec pracuje jako technik, má stabilní zaměstnání bez problémů. Matka po mateřské dovolené nastoupila opět do práce jako zdravotní sestra ve směnném provozu. Práce ji naplňuje, ale občas způsobuje vyšší nároky na organizaci i přizpůsobení se rodiny specifikům práce ve zdravotnictví.

Mladší bratr je velmi živé dítě a jeho chování vykazuje rysy hyperaktivity. Navštěvuje mateřskou školu, kde má občas problémy kázeňského rázu, které učitelky a personál zařízení úspěšně s rodiči řeší. Sourozenci se mají rádi, někdy se ze strany bratra vyskytují tendence vyvolávat konflikty, A tyto situace zvládá s nadhledem a velkou trpělivostí.

Školní anamnéza²²³

Dívka A je v péči pedagogicko-psychologické poradny (dále PPP) od roku 2009, kdy byla u ní posuzována školní zralost. Po zahájení školní docházky se u A vyskytly výukové obtíže v psaní a matematice, proto v listopadu 2010 byla opět vyšetřena v PPP se závěrem dysortografie, obtíže ve čtení, obtíže v grafomotorice, pozvolněji se rozvíjející matematické schopnosti. Od té doby A docházela do výše uvedeného zařízení na pravidelnou speciálně-pedagogickou nápravnou péči. Na kontrolním vyšetření v červnu 2011 byly její výukové problémy diagnostikovány jako dysortografie, obtíže ve čtení na podkladě percepčního oslabení, grafomotorická neobratnost a dyskalkulie. Aktuální rozumové schopnosti byly shledány v pásmu lepšího průměru. A byla zařazena dle § 16 školského zákona mezi žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a byla u ní doporučena individuální integrace. Rodině i škole byla na základě výše uvedené diagnózy doporučena tolerance jejího nerovnoměrného

²²³ Údaje uvedené ve školní anamnéze jsem získala obsahovou analýzou zprávy z psychologického a speciálně pedagogického vyšetření.

pracovního tempa a výkonnosti. Všichni vychovatelé by jí měli dále pomoci zabránit časovému stresu a neměli by u ni přeceňovat význam školní známky.

Sociální anamnéza

A je spíše tiché, introvertní povahy, což jí spolu se strachem a úzkostí z nového prostředí na začátku školní docházky způsobovalo problémy se zařazením do školního kolektivu. Později se snaží překonat tyto negativní tendence a začíná komunikovat s ostatními spolužáky, ale spíše se zaměřuje na podobné typy dětí jako je ona sama. Víceméně náhodné negativistické reakce spolužáků vůči své osobě ve škole sice ustojí, ale doma rodiče o nich vždy informuje. Tím, že na tyto nevhodné reakce neodpovídá, spolužáci v těchto projevech ustanou a přestanou A věnovat pozornost, jen jí nepřizvou do svých následných činností a aktivit. Rodiče vnímají pozitivně její ochotu svěřit se, o dění v třídním kolektivu spolu pravidelně hovoří a pomáhají A v porozumění i naučení se adekvátní a přiměřené reakci na opakující se situace.

A senzitivitu a citlivé vnímání atmosféry a změny situace ve třídě potvrzují i závěry vyšetření v PPP.

Rodiče se snaží u A rozvíjet komunikační dovednosti a napomáhat lepšímu zařazení mezi vrstevníky a rozvoji zdravého sebevědomí. A se již třetím rokem pravidelně účastní činností družiny světlušek při místním skautském dívčím oddílu a druhým rokem navštěvuje dramatický kroužek základní umělecké školy. Rodiče také napomáhají utváření kamarádských vztahů svých dětí s dětmi a rodinami svých přátel. A často povzbuzují a oceňují i za drobné úspěchy a pozitivní jednání.

Doplňující otázky pro rodiče

Chcete sdělit, jaké to bylo, když jste se dozvěděli závěry vyšetření Vaší dcery v PPP?

m: Bylo to překvapení. Já jsem se musela srovnat i s tím, že A nejde všechno lehce, že s ní musíme trávit spoustu času při domácí přípravě. Zasáhl mě fakt, že naše dcera není bezproblémová, že se neučí snadno, že jsou komplikace. To bylo již v první třídě. Ve druhé třídě se prohloubily problémy s matematikou a já si připomínala svoje matematické zápasy, věděla jsem, že nás čeká úmorná dřina a že A toto podědila asi po mně. Hodně mi pomohl manžel, povzbuzoval mě, že to není žádná tragédie, že to společně zvládneme a A pomůžeme. Tohoto jeho postoje si velmi cením.

o: Já jsem to neprožíval tak těžce jako manželka. Mám A rád a moc si přeji, aby byla šťastná a spokojená. A je navíc snaživé děvče se zodpovědným přístupem k povinnostem. Velmi se

snaží dobře učit a ráda poznává nové věci. Mně nedělalo problémy s ní nad učením trávit čas. A když nám v poradně vysvětlili její poruchu a nastínili možnosti, jak jí pomoci, podle mého nebylo co řešit. Jsem rád, že se mám kam obrátit se svými dotazy a cením si i vstřícnosti školy a ochoty nám pomoci.

Oba jste absolventy Základního kurzu pozitivního rodičovství, navštěvujete i následná setkání. Je Vám rodičovské vzdělávání ve Vaší situaci přínosem?

m: Mně velmi pomohl zájem a podpora ostatních účastníků a příklady konkrétních dnes již dospělých lidí s podobnou poruchou. Pomohlo mi také si uvědomit, že nejvíc dcerce pomůžu, když tu její těžkost přijmu, na základě povzbuzení ostatních jsem se na vše podívala jejíma očima. Asi pro mě tento boj s přijímáním této reality nekončí, ale chci to pro ni udělat. Chci být dobrou mámou.

o: Já jsem také nečekal takový upřímný zájem o naši těžkost. Je velmi povzbuzující, že nám tolik lidí fandí. Také jsem rád, že jsem mohl znovu slyšet a uvědomit si, že přijímáním A bez podmínek napomáhám k jejímu šťastnému dětství. Rodičovské večery jsou součástí dobrého řešení situace. Jsme vděční za tuto formu podpory.

8.2 Kazuistika 2

Dítě: chlapec B

Věk: 6 let

Specifika: *vrozená vývojová vada – rozštěpová vada obličeje a patra, drobné problémy se zařazením do školního kolektivu*

Osobní anamnéza²²⁴

B je druhým dítětem v rodině, má o tři roky staršího bratra. Během těhotenství při ultrazvukovém vyšetření byla diagnostikována vrozená vývojová vada, rozštěpová vada obličeje a patra, i když ze strany předků není žádná genetická zátěž. Hned třetí den po narození byl poprvé operován, série dalších zákroků pokračovala i v prvních letech života. Rodiče se ještě v době těhotenství snažili získat dostupné informace o celé problematice a hned po porodu účinně spolupracovali s odborníky z dětské a plastické chirurgie, ORL a dalších odvětví, kteří mohli včasnou diagnostikou i odpovídající léčbou zajistit příznivý vývoj a minimalizaci následků. Rozštěpová vada je sice stále patrná, důslednou spoluprací rodiny s logopedy i ortodontisty se příznivě zmírňují i problémy s řečí. I když je nutný stálý odborný

224 Údaje jsem získala prostřednictvím nestandardizovaného rozhovoru s matkou.

dohled týmu lékařů a chlapce čekají i další zákroky a náročná léčba, všichni odborníci i rodiče vnímají, že bylo zatím vykonáno maximum pro zmírnění následků jeho vady. Chlapec nyní navštěvuje předškolní oddělení mateřské školy (dále MŠ) a má odklad školní docházky. Jelikož stejnou MŠ navštěvoval dříve i jeho starší bratr, také z důvodu aktivní spolupráce rodičů s personálem, ale i pozitivním naladěním samotného B proběhla adaptace v kolektivu dětí bez větších problémů.

Nemocnost je v normě.

Rodinná anamnéza

B žije v úplné rodině s bratrem v domku v brněnské městské části. V sousedství žijí prarodiče. Rodina má hluboké vztahy i s ostatními příbuznými, často se navštěvují a vzájemně si pomáhají a jsou rodičům oporou i u handicapu B. Otec se zabývá správou počítačových sítí, matka pracuje na zkrácený úvazek v občanském sdružení Šťastný úsměv, které pomáhá rodinám dětí s obličejovým rozštěpem. Dálkovým studiem VŠE si doplňuje potřebnou kvalifikaci pro práci v tomto sdružení. Starší bratr má B velmi rád, bratři se svými povahovými rysy dobře doplňují a zažívají pravou sourozeneckou pospolitosť. Starší bratr mnohdy B také motivuje a inspiruje ve školních, tvořivých i sportovních dovednostech. B se také rád účastní her a aktivit s kamarády bratra a rodiče jim tyto příležitosti rádi umožňují.

Školní anamnéza

(viz výše) Bude pokračovat pravidelná logopedická péče se stávajícím odborníkem, B také navštěvuje s rodiči přípravu na školní docházku formou edukativních skupinek na ZŠ, kde absolvoval zápis.

Sociální anamnéza

B je veselý, družný povahy, mnohdy má sklon k předvádění, snaží se na sebe strhnout pozornost dětí a upoutat dospělé, někdy v situacích neodhaduje vhodné hranice svého chování. Je vcelku výřečný, takže se dovede i verbálně ubránit posměchu a negativním reakcím dětí v kolektivu MŠ. Občas, možným vlivem viditelnosti obličejové vady, ale i nezralosti dětských reakcí na odlišnost druhého nebo na kvalitu sociálních vztahů mezi sebou navzájem, v kolektivu MŠ naráží. Matce se svěřil s nepříjemnými situacemi posměchu při pobytu kolektivu na škole v přírodě, zvláště večer před usnutím. Učitelka MŠ po upozornění matky s dětmi zpětně celou situaci řešila a vybidla, aby se případný posměch příště neopakoval. Matka se vždy snažila nutnou dobu pobytu B v nemocnici podle možností trávit s ním. B i vzhledem k tomu, že se díky angažovanosti rodičů ve sdružení Šťastný úsměv

odmalička pohybuje mezi podobně znevýhodněnými dětmi, svůj handicap rámcově zvládá, rodiče jej velmi povzbuzují a snaží se vytvořit vhodné prostředí pro jeho vyrovnávání se s danými omezeními. Rodiče podporují také bratra, aby mu pomáhal, chránil a byl mezi vrstevníky oporou. Dbají na to, aby byl B v přátelském kolektivu vrstevníků, pěstují přátelské vztahy i s jejich rodiči, kteří také povzbuzují své děti k přijetí B a ohleduplnosti k němu. Rodiče se také snaží o důslednost a zdravé hranice v žádoucím chování B.

Doplňující otázky

Jaké problémy a pocity zažíváš v kontaktu s okolím vzhledem k vadě B?

Člověk se naučí žít s překvapenými a zvědavými pohledy na své dítě. Je i přirozené, že jako matka mám obavy o to, aby mu dětský kolektiv neubližoval pro jeho jinakost a vadu. Ale nemá cenu se strachovat dopředu, být přecitlivělá a ochranná. Tak B jeho situaci neulehčím. Jsem vděčná, že můžeme v našem sdružení mluvit i o našich rodičovských strachích a reakcích i o jejich zvládnutí. Obohacující je vždy setkání s rodiči, kteří jsou příkladem, byť mají horší situaci, děti s rozsáhlejším handicapem a třeba i menší podporu okolí. No, ale je to každodenní boj a snaha o přijetí konkrétní situace.

Jsi absolventkou Základního kurzu pozitivního rodičovství, navštěvuješ i následná setkání. Je Ti rodičovské vzdělávání ve Vaší situaci přínosem?

Určitě, probíraná témata pro mě byla aktuální a blízká. Především bezpodmínečné přijímání a povzbuzování dítěte, ale také důslednost, kterou mohu B pomoci jeho úděl zvládat, neochraňovat jej zbytečně, ale naopak učit ho zdolávání těžkostí a překážek a v důsledku toto podporovat jeho sebedůvěru a zdravé sebevědomí. Také zájem a podpora ostatních účastníků, ochota pomoci našemu sdružení a mohu říct, že i nová přátelství jsou tím, za co vděčím těmto setkáním.

8.3 Kazuistika 3

Dítě: děvče C

Věk: 7 let

Specifika: *specifická situace staršího sourozence vůči mladšímu znevýhodněnému sourozenci*

Osobní anamnéza²²⁵

C je prvním dítětem v rodině, má o dva roky mladší sestru. Ta se narodila s diagnózou Downův syndrom a na možné riziko této anomálie byli rodiče upozorněni již ke konci

225 Údaje jsem získala pomocí nestandardizovaného rozhovoru s matkou.

těhotenství. Příčiny tohoto geneticky podmíněného onemocnění nejsou dosud známy, oba rodiče děvčete jsou bez genetické zátěže. Tato anomálie s sebou přináší i další doprovodné možné zdravotní komplikace, a to poruchy endokrinního systému (funkce štítné žlázy), kardiovaskulární onemocnění a vady a vzhledem k odlišné anomii lebky děti sníženou imunitu a zvýšenou možnost středoušních zánětů v důsledku zkráceného zvukovodu s následným vlivem na kvalitu sluchu. Právě tyto zdravotní komplikace spolu s dalšími důsledky jejího handicapu přinášely trvalý stres a velkou zátěž celé rodině. Pomocí a určitou nadějí bylo seznámení se s dalšími rodinami s obdobným postižením dítěte. Na základě jejich doporučení se malá sestra dostala do péče a pod dohled odborníků. Poté nastalo u rodičů postupné vyrovnávání se se situací. Je jasné, že se tato zátěž projevila i na dívce C. Příchod sourozence přivítala, ale pozornost rodičů vůči malé sestře vzhledem k častým zdravotním komplikacím, různým odborným vyšetřením a rehabilitacím nesla hůře. Navíc, když separační úzkost a závislost na matce mladšího sourozence trvala až téměř do tří let věku, C zažívala pocity nedostatečné pozornosti a někdy i odstrčení. K tomu začínala pomalu vnímat odlišnost sestry od stejně starých dětí, sníženou možnost komunikace a neadekvátní reakce. Rodiče si tohoto problému byli vědomi, snažili se C pomáhat s pozitivním přijímáním sestry i věnovat jí čas a dostatek pozornosti. Situace se zlepšila s nástupem C do mateřské školy, kam se velmi těšila a radovala se z kolektivu zdravých dětí. V pěti letech sestra začala navštěvovat MŠ s asistentkou a učit se zvládat dětský kolektiv, kde podobně jako doma docházelo občas k agresivním reakcím. Matka se snaží těmito situacím u malé sestry předcházet a poté jí pomáhat je zvládat. Pro C je přínosné poznání, že takto reaguje i na ostatní děti.

C je společenské, šikovné děvče se sportovními a tvořivými sklony. Málokdy bývá nemocná.

Rodinná anamnéza

C žije v úplné rodině ve vícegeneračním domku v brněnské městské části také s babičkou, se strýcem a tetou s manželem. Vztahy s těmito příbuznými z matčiny strany však nejsou idylické s dlouhodobými problémy v soužití i materiálního rázu kolem domu. Možnost i krátkodobého pohlídání je velmi sporadická, ale potíže s přijetím handicapového děvčete tyto příbuzní neměli. Rodině se snaží pomáhat prarodiče z otcovy strany, ale dědeček se první léta života malé dívky těžce srovnával s jejím onemocněním. Zvláště matka dodnes pociťuje jistou selekci zdravého a postiženého vnoučete.

Otec má vysokoškolské pedagogické vzdělání a v posledních letech prožil velké

problémy ve své profesi i ztrátu zaměstnání. Matka pečuje o handicapovanou sestru, snaží je jí maximálně věnovat a umožnit jí co nejlepší možnosti vývoje v rámci jejích možností. Ráda se také věnuje sportovním koníčkům, je společenská a aktivně se podílí na činnosti Klubu rodičů a přátel dětí s Downovým syndromem. V současné době připravuje k vydání i publikaci o onemocnění a životě těchto jedinců i jejich okolí. Oba rodiče dokáží otevřeně hovořit o specifikách rodičovství postiženého dítěte a nebojí se začlenit mezi rodiny se zdravými dětmi. Matka se snaží malou sestru co nejvíce integrovat mezi ostatní vrstevníky.

Školní anamnéza

C navštěvuje 1. třídu ZŠ, učení ji celkem baví, má výborný prospěch. Matka si občas posteskuje na drobné těžkosti s domácí přípravou a na nedostatky v odpovědném přístupu C k povinnostem a svým věcem. C velmi ráda navštěvuje několik sportovních a tvořivých kroužků, je skautkou a ráda se účastní i různých pobytových akcí a výletů. Má hodně kamarádů a ocení i víkendové pobyty v rodinách vzdálenějšího příbuzenstva.

Sociální anamnéza

Vzhledem k extrovertní přátelské povaze C nemá problémy se zařazením do vrstevnického kolektivu. Jelikož zažívá pocit menší pozornosti rodičů ve srovnání s mladší sestrou, občas poutá ráda pozornost okolí. Pokud je upozorněna, většinou tohoto chování zanechá. Mezi vrstevníky tráví hodně času i se sestrou a zde mnohdy zažívá rozpor: měla by pomáhat sestře a chránit ji nebo si užívat chvíle s ostatními kamarády? Na výtky vesměs odpovídá, že má sestru ráda, ale zažívá rozpor mezi povinnostmi vzhledem k ní a lákavými činnostmi s ostatními dětmi. Na občasné agresivní a vznětlivé reakce sestry reaguje odmítáním kontaktu s ní. Matku toto velmi trápí, ale ví, že je pro C těžké najít správnou míru. Je zajímavé, že by C uvítala dalšího zdravého sourozence coby „parťáka“ do her.

Doplňující otázky

Chceš sdělit, jaký je život s „Dowňátkem“?

Ze začátku to byl šok, pocit: „Toto nezvládnou.“ Budeme s manželem šťastní? Bude šťastná C? A co malá? Proč? Udělali jsme chybu? Nestačilo, že mi při autonehodě zemřela sestra a předčasně zemřel táta? Ale nebyl moc čas na tyto myšlenky, doma dvě malé děti, malá často nemocná, spousta vyšetření a doktorů. Setkání s lidmi s podobným osudem mi ukázalo, že nejsme sami a také, co můžeme pro malou udělat. Tak jsem se na to vrhla, možná až upnula. Budu se malé maximálně věnovat a ledacos zvládneme. Ano, ale později než zdraví a „po svém“. Smíření, že malá se nikdy nevyrovná zdravým, že na to prostě nemá, je

těžké. Ale chci především říct, že každodenně vidím, že je pro nás velkým pokladem a obohacením, např. to, jak sděluje radost, že nás má ráda, z čeho se raduje. Asi člověk potom začne vidět v jiném světle mnohé každodenní „prkotiny“, přehodnotí sny a přání i jinak vnímá své dary, schopnosti a dovednosti – chce jimi být více užitečný. A také dar druhého zdravého dítěte potom vnímá jinak. Bojuju s přijímáním situací a údělu a učím se užívat si každou radostnou a krásnou chvíli.

Jsi absolventkou Základního kurzu pozitivního rodičovství, navštěvuješ i následná setkání. Je rodičovské vzdělávání ve Tvé situaci přínosem?

Já jsem byla velmi ráda za atmosféru důvěry na jednotlivých setkáních. Pozitivně jsem vnímala také ochotu naslouchat a podporu od ostatních účastníků. I když se cítívám mezi ostatními rodiči zdravých dětí jako „bílá vrána“ a někdy osamocená, vím, že je to dobrá cesta pro naši rodinu, jak co nejplnohodnotněji žít. A také kvůli naší C, která je zde velmi šťastná. Rodičovské vzdělávání je pro mě cenné i kvůli rozeznání priorit pro mě, podstatného a podružného. A hlavně kvůli pochopení C a motivaci věnovat jí dostatek pozornosti a společně stráveného času nás dvou. Zprostředkovaná podpora a vědomí, že nám další lidé fandí, je velmi důležité i pro mého muže (v době setkání hlídal, i když malá dcerka nechtěla spát a dožadovala se přítomnosti maminky).

I když podle závěrů jiných kapitol lze předpokládat, že zájem a ochotu o rodičovské vzdělávání projevuje část rodičovské populace, uvědomující si odpovědnost za výchovu, s ochotou usilovat o kvalitní vztahy s dětmi i v rodině a s velkou motivací obstát v životní roli rodiče, výše uvedené kazuistiky, zejména v odstavci rodinná anamnéza, ukazují oprávněnost těchto předpokladů.

Podle doplňujících otázek handicap dítěte byl pro rodiče značným překvapením až šokem a i dnes znamená především každodenní boj o přijímání a zvládání situace. Tito rodiče jsou ale rádi, že našli východisko a řešení, jak dítěti pomáhat a ulehčit jeho úděl.

V rámci rodičovského vzdělávání všichni shodně ocenili atmosféru důvěry na setkáních, zájem a podporu ostatních účastníků a možnost navázání nových přátelství. Za přínos považují zejména nezbytnost povzbuzování dítěte pro podporu jeho sebedůvěry a sebevědomí, rozeznání podstatného od podružného a nutnost věnovat dostatek pozornosti jen tomuto dítěti zvlášť. A také přijímat tyto děti s problémy bez podmínek.

9 NÁZORY ODBORNÍKŮ, PRACUJÍCÍCH SE ZNEVÝHODNĚNÝMI DĚTMI A RODINAMI, NA MOŽNOSTI RODIČOVSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

Minulá kapitola přinesla názory účastníků rodičovského vzdělávání a nyní se seznámíme s názory lidí se zkušenostmi z práce se znevýhodněnými dětmi a rodinami na možnosti tohoto vzdělávání vzhledem k prevenci rizikového chování dětí.

Jedná se o stanoviska lidí, kteří mají zkušenosti z práce s rizikovými dětmi a rodinami. Oslovila jsem „tetu“ z SOS vesničky a Klokánku, vychovatelku z dětského domova a pracovníci OSPOD.

Ke sběru informací jsem použila kvalitativní metodu polostrukturovaného nestandardizovaného rozhovoru formou otevřených řízených otázek. Pro úplnost jen uvádím charakteristiku pojmu. Podle Grecmanové je to metoda založená na přímém dotazování a spočívá v bezprostředním osobním styku aktérů a je zaměřena na pokud možno objektivní zjištění údajů o určitém jevu. K nestandardizovanému rozhovoru si realizátor připraví základní otázky, ale jejich obsah, pořadí a formulace přizpůsobuje konkrétním podmínkám.²²⁶

Rozhovory jsem realizovala návštěvou pracoviště dotazovaných nebo sjednanou schůzkou v létě 2011 formou nahrávky na mobilní telefon. Níže uvedený text není přepisem rozhovorů, odpovědi jsem formálně upravila. Použila jsem i odlišné otázky u jednotlivých dotázaných, které jsem připravila a poté kladla tak, aby jejich výpovědní hodnota byla obohacující a zajímavá. V následujícím textu jsou otázky vyznačeny tučně, odpovědi kurzívou a můj komentář obyčejným písmem.

A nyní následuje interpretace rozhovorů.

9.1 Rozhovor s „tetou“ v SOS vesničce a v zařízení FOD

Klokánek

Paní A pracovala 25 roků v SOS vesničce Chvalčov a vychovala 10 dětí. Poté z Vesničky odešla, krátce pracovala v oblasti médií (křesťanské radio) a poté 4 roky v zařízení FOD Klokánek.

226 GRECMANOVÁ, H., ET AL. *Obecná pedagogika II.*; Olomouc: HANEX, 2003, s. 224 - 225

V otázkách a odpovědích rozhovoru jsou pod pojmem „rodiče dětí“ míněni rodiče dětí ze zařízení Klokánek. U otázek 3, 4, 5 paní S. zahrnuje i svoje zkušenosti z práce z Vesničky.

1. Dá se u rodičů dětí, které jsou na přechodnou dobu umístěny v zařízeních náhradní rodinné péče, posilovat rodičovské kompetence, nějak je rodičovsky vzdělávat?

V dnešní době, zejména v důsledku současné sociální politiky, téměř ne. Nynější sociální politika státu nemotivuje a nemá účinné sankce, aby tyto rodiče donutila řešit nebo změnit svou sociální situaci a rozvíjet své rodičovské dovednosti, zúčastňovat se programů posilujících rodičovské kompetence.

2. Dá se rozpoznat v přístupech a výchovných stylech rodičů těchto dětí určitá podobnost? V jakých situacích se tyto rodiny často ocitají?

Nejdříve popíšu životní situace velké části rodin těchto dětí. U rodičů je patrný vliv jejich původní rodiny. V podstatě opakují to, s čím mají zkušenost. Také vzhledem k tomu, že se mnohdy nenaučili nebo neutvrdili návyky pracovní, nedostatečně rozvinuli předpoklady pro partnerské, rodinné a rodičovské chování. Hůře zvládají zátěžové situace současného života, jsou více ohroženi nezaměstnaností a často a opakovaně jsou nezaměstnaní. Negativně je ovlivňuje i způsob života závislého na sociálních dávkách. Mnohdy léta nemohou nebo neumějí vyřešit problémy s bydlením. K tomu se často přidruží nestabilní partnerské vztahy a vysoký sklon k závislostnímu chování. Ale za hlavní bych označila to, že často jednají s dětmi obdobně, jak to zažili oni coby děti ve své původní rodině.

3. Nesetkala ses někdy se zájmem rodiče o pozitivní změnu přístupu k dítěti a o jeho výchovu v zařízení? Nevyslovil alespoň některý z nich přání nějak si posílit svoje rodičovské dovednosti?

Bylo to spíše výjimečně, jakési hledání, kde se stala ta původní chyba. Většinou je tam příčin vícero. Tito rodiče často nezodpovědně v rámci nestabilních partnerských vztahů mají ještě další děti, což situaci ještě více komplikuje a znesnadňuje možnosti nějaké nápravy. Jen výjimečně by byl nějaký reálný náznak pozitivní změny.

4. Je alespoň nějaká naděje?

Malá naděje je práce se samotnými dětmi, ale systematická, propracovaná, ne nahodilá – musí ji provázet reálný pohled na momentální situaci dítěte, přihlížet k jeho minulosti, znát limity, získat si důvěru. Ale realita je mnohdy dost tristní; myslím si, že jen menšina dětí bude schopna vytvořit fungující rodinu a být zodpovědnými rodiči. Navíc systém náhradní rodinné péče je děravý, tzn. že jen části dětí z těchto zařízení je poskytována pomoc

při nastartování samostatného života. I zde je mnoho překážek a tyto již v mnoha oblastech znevýhodnění mladí lidé narážejí na další úskalí a množství překážek.

5. Nějaký příklad?

Pro tyto mladé lidi například opakovaná ztráta zaměstnání, hledání nové práce, finanční nejistota znamená mnohem vyšší riziko, že zkusí nějakou nežádoucí „zkratku“ - neřešení problému, příklon k osobám s pochybným způsobem života a napodobování jejich praktik a životního stylu. Také absence citové jistoty a bezpečí po určitou dobu raného dětství podle mého způsobuje jakousi neexistenci vnitřního majáku ve vztahu k druhým lidem (neodhadnutí jejich lidských kvalit, pravdivosti, úmyslů) a zvýšené riziko závažných vztahových chyb. Tito mladí lidé podle mého potřebují mnohem více někoho, komu důvěřují, a kdo je bude s trpělivostí provázet a pomáhat ve složitějších situacích života. Někoho, kdo by jim mohl pro jejich budoucí roli rodiče pomoci objevit např. zdravé zásady soužití a výchovy dětí.

6. Existuje občanské sdružení HoST Home-Start Česká republika, které takto rodičům pomáhá. Takže i třeba tato forma?

To jsem neslyšela, jistě i tato možnost je dobrá. Jde o to, aby na hledání cesty, jak splnit své životní úkoly, nebyli sami.

9.2 Rozhovor s vychovatelkou v dětském domově

Paní B 7 let pracovala v dětském domově na území města Brna.

Uvádím i dvě neplánované otázky (označeny jako otázky pod čarou) z důvodu ucelené odpovědi i zajímavého pohledu pracovníka zařízení.

1. Dá se u rodičů dětí, které jsou na přechodnou dobu umístěny v zařízeních náhradní rodinné péče, nějak posilovat rodičovské kompetence, nějak je rodičovsky vzdělávat?

Tito rodiče nemají zájem, mnohdy si nechtějí připustit svoje selhání, často se opakuje situace z jejich dětství. Někteří, když vidí, co všechno děti v zařízení mají, jsou spokojeni, že se jim daří dobře a asi řeší své zájmy a problémy. Myslím, že tam už je pozdě. Někdy dřív? Mají rodinnou výchovu ve škole, ale je to málo. Nevím, myslím si, že u této skupiny lidí je to „pasé“. K této problematice mě ještě napadá, že tyto děti zažívají dva extrémy. V původní rodině často trpí nedostatkem až nouzi a najednou jsou v domově obklopeni až nepřiměřeným materiálním zabezpečením (moje vlastní děti se jim zdaleka nemohly vyrovnat), nemají žádné

povinnosti a často ani motivaci např. k dobrému prospěchu nebo vůbec snahu se nějak v budoucnu prosadit v rámci společensky uznávaných norem. Chtěla bych říct, že systém dětských domovů má hodně rezerv a malou efektivitu, co se týká budoucího zařazení klienta do normálního života.

Otázky pod čarou:

1. Jak třeba, podle tebe, pracovat s většími dětmi z domova (ale to už je jiné téma)?

Hlavně si nemyslet, že dítě v 18 letech vycházející z domova je dospělé!!! To potřebuje více péče než dítě přicházející z rodiny. A právě zde je, podle mého názoru, jedna z důležitých rezerv systému. Každý klient, i když dosáhl zletilosti, by měl mít povinnost dál být v kontaktu se zařízením (organizací), která pomáhá těmto mladým lidem při vstupu do života. Míra jeho snažení by měla být oceněna dalšími výhodami, např. snadnější dostupnost startovacího bydlení, finanční výhody. Plošně se to určitě neděje.

Měla by mít tato „startovací“ zařízení, např. Domy na půl cesty, zařazenou problematiku přípravy na budoucí rodičovskou roli a motivaci k zodpovědnému rodičovství?

Určitě, spolu s motivací k zodpovědnému přístupu k partnerským vztahům. Napadají mě besedy s populárními osobnostmi na toto téma.

2. A nyní obecněji zaměřená otázka. Jaký typ rodiče, podle Tvého názoru, bude mít zájem o rodičovské vzdělávání?

Takoví uvědomělí, ti, co čtou knihy o výchově, zajímají se a nabídku berou jako další možnost nových informací a poznatků, popř. upevnění dovedností. Dalo by se říct, že to vlastně ani nepotřebují. Ale jak povzbudit jedince, kteří mají problémy s výchovou svých dětí, to nevím. Domnívám se také, že mnozí rodiče si rezervy a úskalí ve výchově nepřipouští a pokud nějaké problematické situace nastanou, obviňují z nich nebo připisují podíl na této situaci ostatním složkám okolí dítěte, škole, spolužákům, kamarádům, jen ne sami sobě či svému dítěti. Ale jak je motivovat ke změně pohledu, to nevím.

3. Existují, podle Tvého názoru, nějaké další možnosti, jak eliminovat rizikové chování dětí?

Já například v rámci své současné každodenní práce s dětmi ve školní družině zařazuji preventivní témata, kde se snažím o problémy ve skupině vrstevníků hovořit a učit společně hledat řešení, která jsou přínosná a vhodná pro všechny. Tato aktivita může být jednou z forem prevence šikany a agresivního chování ve školním kolektivu.

9.3 Rozhovor s pracovnící OSPOD

Paní C pracuje na oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále OSPOD) sociálního odboru Úřadu městské části, ve které žije 30 000 lidí.

1. Dá se, podle Vašich zkušeností, u rodičů dětí, kterým poskytujete sociálně právní ochranu, posilovat rodičovské kompetence, nějak je rodičovsky vzdělávat?

Na otázku je složitě odpovědět. Záleží na více věcech, na charakteru situace, kterou s rodiči řešíme, na míře zodpovědného přístupu k výchově, na snaze řešit nastalou situaci, na ochotě vnímat doporučení, na ochotě přijímat sociální pracovníci jako partnera, člověka, který může pomoci.

S rodiči se k tématice výchovy dětí a různých přístupů a postojů v této oblasti dostáváme většinou v rámci rozvodového procesu a svěřování dětí do péče. Tito rodiče bývají zahlceni a unaveni z víceroch návštěv odborných psychologických a pedagogických pracovišť, kde i opakovaně podstupují různé psychotesty a další diagnostické metody a celý proces svěřování do péče se mnohdy z důvodu neochoty a záměrného protahování jednoho z rodičů neúměrně vleče. Tito lidé by pak nabídku rodičovského vzdělání mnohdy vnímali jako další z řady nepříjemností.

Ale chci zmínit i fakt, že když některým klientům doporučím např. informace z internetových stránek, které by jim mohly pomoci v řešení situace z hlediska dětí, běžně tyto rodiče při další návštěvě sdělí, že této možnosti využili a získali cenné poznatky.

2. Jaký typ rodiče, podle Vašeho názoru, bude mít zájem o rodičovské vzdělávání?

Domnívám se, že nabídka rodičovského vzdělávání je velmi užitečná. A podle mého názoru pro pracovníky mé profese je každý případ zodpovědného přístupu a rozumné touhy a snahy rodiče dobře vychovat své děti povzbuzením.

Ale podle mých zkušeností trvalý zájem a úsilí přemýšlet a usilovat o vhodnou výchovu svých dětí mívá zodpovědný rodič, který se o problematiku dlouhodobě zajímá, shání informace, hovoří s ostatními rodiči a nabídka kurzu nebo jednotlivých přednášek je jednou z dalších možností rozšíření obzorů. Ale také je možné, že se zrovna ocitnul v situaci, kdy řeší nějaký výchovný problém nebo složitější období svého dítěte, a návštěvu vzdělávání vnímá jako jednu z možností zodpovědného přístupu k řešení situace. A možná může někdo tyto aktivity vnímat také jako příležitost k seznáení se s dalšími podobně smýšlejícími lidmi.

3. Existuje podle Vás nějaká reálná možnost, jak probudit zájem a ochotu víc přemýšlet

nad výchovou svého dítěte, u ostatních částí rodičovské populace?

Nevím. Možná Vám mohou pomoci sami absolventi vašich kurzů a následných besed tím, že o existenci této formy pomoci rodičům budou informovat ostatní ve svém okolí.

A jak jsem již zmínila, vědět a informovat o existenci internetových stránek, které poskytují zaručené podložené poznatky. Jakákoli forma, která rodiči ulehčí jeho roli, je vhodná a užitečná.

A také se nevzdávat, chce to vytrvalost a trpělivost.

Poznatky, které vyplývají z výše uvedených rozhovorů:

- Pro rodiče dětí, které jsou na přechodnou dobu umístěny v náhradní péči, nynější sociální politika nemá účinné prostředky a neexistují ani finanční sankce, které by motivovaly tyto lidi ke změně své sociální situace i ke zlepšení rodičovské role. Převažuje u nich vliv původní rodiny, způsob života na sociálních dávkách, neutvoření pracovních návyků a rodičovského chování, sklon k závislostem a nestabilní partnerské vztahy. Náznaky ochoty ke změně jsou výjimkou. Nadějí vidí dotazované v práci s rizikovými dětmi a mládeží. Mělo by se jednat zvláště o pomoc při nastartování samostatného života, buď formou vztahu založeného na důvěře mladého člověka k doprovázejícímu dospělému nebo pomocí besed a diskusí s populárními osobnostmi.
- Zájem o rodičovské vzdělávání mají především uvědomělí rodiče, kteří hledají pomoc i četbou knih a sháněním informací o rodičovství. Nebo také lidé, kteří hledají možnost seznámení se s podobně smýšlejícími lidmi a rodinami.
- Šanci ke změně k lepšímu dotazované ženy spatřují v zařazení preventivních témat ve školním kolektivu, pozitivní hodnocení a doporučení rodičovského vzdělávání samotnými absolventy a lepší informovanost o možnostech internetového vzdělávání rodičů. Také výzva k vytrvalosti a trpělivosti je pro ně povzbuzením.

Názory lidí z praxe, zda může být přínosná pro znevýhodněné děti a rodiny pomoc ve formě vzdělávání jejich rodičů, nyní doplním o stanoviska psychologů.

10 RODIČOVSKÉ VZDĚLÁVÁNÍ OČIMA PSYCHOLOGŮ

Oslovila jsem školní psycholožku a psychology manželské a rodinné poradny.

Významnou pomocí rodinám jsou i manželské a rodinné poradny, kde kvalifikovaní rodinní poradci a psychoterapeuti mohou velmi účinně přispívat k překonání vztahových problémů a psychických obtíží tam, kde vlastní nebo laická pomoc nestačí. Také školní psycholog může pomáhat rodičům při řešení otázek, problémů a při optimalizaci a nápravě rizik v oblasti výchovy jejich dětí.

Tato kapitola přináší názory tří odborníků - dvou psychologů manželské a rodinné poradny a školní psycholožky. U pracovníků poradny jsem použila formu e-mailové korespondence, dotázaným jsem poslala otázky a jejich odpovědi jsem jen formálně upravila. Otázky byly částečně (otázka 1 - 6) totožné, panu 2 jsem ještě položila další dvě otázky, jelikož korespondence s ním proběhla cca s tříměsíčním zpožděním (únor 2012; paní 1: říjen 2011) a podle mého názoru může přispět k pestrosti zjištěných stanovisek. Názory školní psycholožky jsem zjišťovala pomocí kvalitativní metody formou polostrukturovaného rozhovoru a zaznamenané odpovědi jsem jen stylisticky upravila (autentický rozhovor jsem nahrávala do schránky mobilu po souhlasu dotázané; rozhovor vznikl v září 2011 přímo na pracovišti dotazované).

10. 1 Názory psychologů v manželské a rodinné poradně

Paní 1 pracuje již více než 10 v rodinné a manželské poradně v centru Brna.

Pan 2 pracuje jako psycholog v dětské psychiatrické léčebně a na částečný úvazek již několik let ve stejné manželské a rodinné poradně. V současné době dokončuje doktorské studium psychologie.

1. Může rodičovské vzdělávání, posilování výchovných kompetencí pomoci rodičům, kteří řeší závažné výchovné problémy se svými dětmi?

Paní 1: *Určitě může, posilování výchovných kompetencí dodává jistotu ve výchovných postupech, prohlubuje vědomé a cílené výchovné působení a usnadňuje jasné vymezení hranic, které dětem se závažnými výchovnými problémy často schází.*

Pan 2: *Ano, může. U těch, kteří pomoc skutečně hledají a jsou rozhodnuti se doporučeními řídit.*

2. Jakým způsobem tyto rodiče oslovit, budou mít vůbec zájem?

Paní 1: *Podle našich zkušeností jsou dvě skupiny rodičů: ti, kteří si svou odpovědnost dobře uvědomují a pak sami hledají pomoc i v méně závažné situaci. Tito také většinou disponují docela dobrými rodičovskými kompetencemi a buď stačí celkem krátkodobější intervence nebo se jedná o závažnější poruchu na straně dítěte ve smyslu nějaké diagnózy, např. ADHD nebo Aspergerův syndrom apod. Druhou skupinou jsou ti, kteří se dětmi až tak nezabývají a pak se ten zájem dostavuje dost často až v souvislosti s nějakým závažným projevem poruchového chování, kdy na řešení tlačí nějaká instituce – škola, OSPOD. Takovým rodičům říkáme důvěrně „poslaní“ (na rozdíl od těch, kteří přicházejí ze svého vlastního rozhodnutí) a jejich motivace ke spolupráci tomu odpovídá. Pak je úkolem pracovníka pokusit se získat jejich zájem, přesvědčit je, že i pro ně může být přínosné investovat čas a energii do nalezení a hlavně ukotvení nějakých změn v rodinném systému; ne vždy se to podaří. Obecně asi platí, že zájem o vzdělávání v této oblasti spontánně mají ti, kteří to méně potřebují, protože to jsou ti, kteří o výchově a potřebách svých dětí sami více přemýšlejí.*

Jak rodiče oslovovat, to je otázka koncepce různých preventivních opatření, začít by se mělo asi už od výchovy k rodičovství dávno před rodičovstvím.

Pan 2: *viz níže*

3. Kdy začít se vzděláváním (po narození dítěte, v období prvního vzdoru, před nástupem do školy ...)? Lze je vhodně motivovat?

Paní 1: *Viz výše; nějakou obecnou formou nejlépe před narozením prvního dítěte, snad v rámci rodinné výchovy na školách nebo aspoň v rámci přípravy snoubenců (či dnes těch, co plánují společný život), kde by bylo dobré věnovat nemalý úsek představám obou o výchově budoucích dětí :*

- 1. uvědomit si vlastní rodičovské postoje konfrontací s tím, co bylo normou v primárních rodinách obou*
- 2. promyslet, jak jsou s těmito více či méně odlišnými normami spokojeni*
- 3. hledat kompromis mezi modely obou a definovat si, v čem by tuto praxi chtěli pro sebe a svou novou rodinu modifikovat.*

Pan 2: *Rodič by měl být jako zralá osobnost především motivován sám !?!? Pokud*

není, je to vážná otázka a chyba nastala již před počítím. Pokud není problém závažného druhu zdravotního či duševního - na straně dítěte nebo rodiče, kdy z přirozených důvodů motivace opadá. Tzn., že motivovaný rodič je ten vhodný ke spolupráci. U toho, u koho motivace chybí, je třeba rozlišit, jestli má obavy nebo zda se jedná o těžkou „demotivaci“ či lhostejnost. Poslední dva případy jsou kontraindikací ke spolupráci.

Na tu otázku odpověděl již Komenský. Je třeba vytvořit láskyplný, pokud možno tedy funkční, vztah. A ten posilovat. Komunikační způsob záleží na rozumových schopnostech dítěte (i rodiče). A během výchovy tento přístup modifikujeme, aby byl šitý a míru dítěti (věku). V prenatalním období bych kladl důraz především na kontakt dítě – matka a vztah. Po narození postupně přidávat vědomosti. A stavět přirozené hranice, co dítě může a co ne. Extrémy liberalismu nebo despotizmu škodí. Střední cesta bývá nejlepší.

4. Kde všude podle Tebe by se rodiče mohli setkat s nabídkou?

Paní 1: Všude, kde se pohybují – pediatr, kluby maminek a jakékoli další aktivity pro rodiče s dětmi i pro samotné trochu větší děti, kam je rodiče vodí (kroužky, skaut...) , jakákoli dětská zařízení (školky), Family Pointy... . Samozřejmě cílená propagace prarodinných a vzdělávacích aktivit nejrůznějších organizátorů.

Úskalí může být i to, že mnohé neziskovky dělají prima věci, ale v naší reklamou zahlcené společnosti by je stálo plno peněz s reklamou vlastních programů prorazit.

Pan 2: Ambulantní pediatři, psychiatři, může to být v porodnicích a v nemocnicích na pediatrických odděleních formou letáků. Manželské a rodinné poradny kontakty zřejmě mají. Školy: nástěnky, inzerce letáků rodičům na třídních schůzkách; školní psychologové. Nízkoprahová centra, kontakty na Vaši práci na sociálních odborech.

K výše uvedenému upřesňuji, že jsem si telefonicky ověřovala na Institutu efektivního rodičovství (dále Institut) při CRSP Brno, zda v manželských a rodinných poradnách mají informace a propagační letáky o rodičovském vzdělávání. Hlavní koordinátorka Institutu sdělila, že ona zatím pouze odpovídá a realizuje zájem o Kurzy efektivního rodičovství, tzn. že v informovanosti existuje vakuum. Tato odbornice se domnívá, že pracovníci poraden rámcově o vzdělávání rodičů povědomí mají a v případě zájmu by zřejmě informace a kontakty na Institut nebo na CRSP Brno předali

.5. Pracovnice OSPOD, teta z Klokánku a SOS vesničky, vychovatelka v dětském domově nezávisle na sobě na můj dotaz, zda lze nějak rodičovsky vzdělávat rodiče, kteří selhali, shodně tvrdí, že chybí nějaká motivační "páka" na tyto rodiče (např.

snížení rodičovských dávek v případě neochoty se zúčastnit nabízených setkání nebo absence na kurzech). Toto vzdělávání zatím nefunguje, myslíš, podle Tebe, je nějaká reálná šance, že by toto vzdělávání v jakékoli formě mohlo přinést užitek?

Paní 1: *Muselo by to být vzdělávání formou jakéhosi nácviku řešení konkrétních situací; kdyby to byly přednášky, ti, co by tam byli „donucení“ jít, si to prostě odsedí. U nás určitě chybí motivační páka, ale její uplatnění by nemělo směřovat jen ke kontrole toho, jak rodina funguje plus následné restrikcí nebo ke vzdělávání v kursu či na přednáškách, ale – tak jako leckde v zahraničí – spíše k nácviku určitých konkrétních dovedností podle individuálních potřeb té dané rodiny; mám na mysli třeba příklad z USA, kde je praxe, že pověřená pracovnice/pracovník (občas vyškolený dobrovolník) chodí dlouhodobě (řadu měsíců) do rodiny a tím, že s členy rodiny dělá běžné věci, je postupně učí, jak vést domácnost a hospodaření s financemi - vařit, uklízet, vypravovat děti do školy, případně se s nimi učit, zaplnit jim volný čas. Spolupráce s takovýmto pracovníkem je pak zajištěna oněmi pákami - finanční postih, umístění dítěte do ústavu, příp. je spolupráce podmínkou k uložení podmínečného trestu za zanedbání výchovy apod.*

Pan 2: *Už jsem na to odpověděl částečně výše. Rodič musí chtít. Pokud nechce, jsou páky na nic. Resp. ty „donucovací metody“ mají třeba v Anglii, nepřijde a na ten měsíc je bez dávek. Ale to jsme někde jinde: a) je to závažnější patologie celé rodiny, nejen dítěte, b) byly by nutné legislativní úpravy a c) jejich vymahatelnost. Což jsou myslím pro současnost v ČR absolutně (alespoň dočasně) nedostupné cíle. Něco podobného, o čem píšeš, začali realizovat v drogové problematice (viz Specializované pracoviště společnosti MÉDEA SECURITY pod názvem ANTIDROGOVÁ AGENTURA (dále A.D.A.): <http://security.medea.cz/kdo-jsme>) ale to je hodně lidí a peněz.*

6. Finanční stránka - jak podle Tebe ošetřit příspěvek na provoz kurzů (některé kurzy jsou v ceně 150 Kč/setkání; mně se podařilo částku stáhnout na 25 Kč – příspěvek na materiál), a bychom na setkávání dostali sociálně slabé rodiče?

Paní 1: *Ta částka 25 Kč jako příspěvek na materiál se mi jeví optimální – zas úplně zadarmo by to ani nebylo dobré (viz postoj mnoha lidí „co nic nestojí, nestojí za nic“), ale 150 Kč mi připadá jako nedostupné pro sociálně slabší rodiny, které by třeba i chtěly, ale toto je může odradit. Protože stát na to nemá, je to asi prostor pro projekty a sponzory.*

Pan 2: *Peníze jsou vždy problematická oblast, nejen pro jejich případný nedostatek, ale také proto, jak se na to kdo dívá. Tvé finanční rozpočty jsou obdivuhodné, ale někteří a*

znám také takové, neuvažují pochvalně, ale zcela opačně: „Když je to tak levné, je to kvalitní? Kdo by za takové peníze přednášel, mají ti lidé na to vůbec vzdělání? Apod.“ Navíc, kdyby se v budoucnu namáhalo více lidí, myslím, že by měli mít nějakou finanční odměnu, aby nedocházelo k demotivaci u nich a nakonec syndromu vyhoření – pokud to nebude dobrovolnická činnost. Takže bych volil asi nějakou zlatou střední cestu. Absolutní hodnota Kč na hodinu se těžko vyjadřuje, protože časy se mění a záleží na cílové skupině, nákladech a dalších faktorech, ale myslím, že od 100 Kč výše uvažovat lze.

Doplňující otázky pro Pana 2:

Jaký je Tvůj názor na možnosti rodičovského vzdělávání?

Jistě smysl má. Otázka je, koho budeme vzdělávat, jakou věkovou kategorii rodičů, jakým způsobem a v jaké oblasti? Zřejmě se jedná o výchovné záležitosti. Pokud někomu chybí znalosti a chce je získat a my mu je nabídneme, má to jistě smysl. Obecně jsem rozhodně pro. Myslím, že podstatně palčivější problém bude otázka: Jak? Bude-li se něco realizovat, asi nehrozí extrém, ale dával bych pozor na to, abychom tím vzděláváním rodiče současně neznavovali, neodnaučovali samostatnosti a samostatnému kritickému myšlení. Kdysi dávno jsem přemýšlel, že rodinná výchova by měla být již na ZŠ, ale to je asi jiné téma.

Jak mohou, podle Tebe, rodiče, i když zatím nemají závažné výchovné problémy, předcházet rizikovému chování dětí? Je to důležité?

Je to důležité a PREVENCE je jeden z nejvýznamnějších prvků jakéhokoliv lidského konání. Kdybych to vzal hodně od podlahy: a) chtěné děti, b) snaha o kladnou citovou atmosféru rodiny s pocitem bezpečí - poté se dítě nebude bát ptát - a zeptá se, c) vědomí dětí (poskytnuté rodiči), že se ptát mohou a že by se ptát měly na vše, co je trápí a chtějí řešit. Hlídat si zpětnou vazbu: jaké informace sdělují děti rodičům? Berou je rodiče vážně? Co děti čtou (patologickým příkladem je známý časopis ABC, již delší dobu ho mám ve virovém trezoru, neb je to snůška demagogie, násilí s prvky satanismu a různých jiných nesmyslů deformujících dětské duše), s kým se stýkají, jak tráví volný čas, jaké pořady sledují v televizi, co konzumují na zábavě s kamarády apod. Poslouchat a kriticky třídit reakce okolí (škola, lékař, kamarádi dítěte, širší rodina) - ti mohou upozornit na něco, co rodič přehlédl nebo považoval za nezávažné. Kritický postoj k sobě sama. Když jako rodič nevím, co je „emostyl“, a dítě to čte dnem i nocí, je moji povinností si to nastudovat a vést sokratovský hovor – v závislosti na věku dítěte. Do jistého věku se asi moc nediskutuje, při velkých rizicích dát zákaz s komentářem. A hlavně, Mít své děti rád, to je jedna z nejlepších prevencí.

10.2 Názor školní psycholožky

Úvodem považuji za vhodné sdělit, že v rozhovoru s touto odbornicí jsem použila z otázek pro psychology pouze otázky 1, (s formulací dotazu podle otázky 2 na psychology) a 6. Ostatní otázky jsem v rozhovoru nepoužila, jelikož, podle mého mínění, dotazovaná tyto informace nemá a nejsou pro ni důležité. Odpověď na otázku 5 kladenou psychologům z poradny je, podle mého mínění, obsažena v odpovědi školní psycholožky na otázku 1. Odpovědi na ostatní kladené otázky, podle mého názoru, mohou obohatit pohled na možnosti, popř. přínos vzdělávání rodičů.

Paní C pracuje na nynější ZŠ třetím rokem²²⁷. Odpověděla mi na tyto otázky:

Jaké problémy s žáky a jejich rodiči nejčastěji řešíš?

Jsou to zejména tyto oblasti: problémy s výukou, s učením a školní neúspěšností, pomoc rodičům dětí se speciálními vzdělávacími potřebami a poruchami chování, oblast problémů s vrstevníky, v rodině a problematika vhodného a žádoucího chování dítěte.

Setkala ses si se závažnějšími problémy ve školním kolektivu?

Problémy jsou a snažíme se je s učiteli a ve spolupráci s rodiči řešit. Musím ale říct, že jsem se na této škole zatím nesečkala se závažnějším projevem šikany v pravém slova smyslu, podle mého názoru jde jen o projevy hůře zvládané dětské agrese. Tyto projevy jsou odpovídající věku a bývají v dětských kolektivech normální.

Jaký je Tvůj názor na rodičovské vzdělávání v oblasti posilování výchovných kompetencí? Může působit i preventivně v souvislosti s budoucím možným rizikovým chováním jejich dítěte?

Účastníky kurzů a rodičovských večerů je určitá skupina lidí, kteří problémy a otázky výchovy svých dětí chtějí řešit. Přínosem v souvislosti s rizikovým chováním může být, že se rodič uklidní, slyší, že ostatní prožívají podobné situace, že v těchto situacích se neocitá jen on sám se svým dítětem. Příběhy ostatních rodičů mohou být z tohoto hlediska velmi poučné. Setká se s podobně smýšlejícími rodiči. Vnímá, že být v přiměřené míře pochybujícím rodič je normální i dobré. Toto zjištění posiluje sebejistotu a potvrzuje oprávněnost snahy i motivace být dobrým a odpovědným rodičem. Výsledkem je poté kupříkladu klidnější matka

²²⁷ Na této ZŠ i já v současné době pracuji jako vychovatelka školní družiny a realizuji mj. i rodičovské vzdělávání.

a dítě, které tuto změnu vnímá a ocení. Ona potom dokáže řešit a reagovat v problémových situacích s větší pohodou. Důležité, podle mého mínění, je i povzbuzení rodičovskou skupinou v případě výskytu nějaké jinakosti (zdravotní, v oblasti chování či učení) u jejího dítěte.

Může rodičovské vzdělávání, posilování výchovných kompetencí pomoci rodičům, kteří řeší závažné výchovné problémy se svými dětmi? Budou mít tyto rodiče vůbec zájem?

Budou mít zájem, pokud budou vnímat nežádoucí chování svých dětí a jeho možná rizika. Mnozí rodiče problém buď nevidí, přehlíží a podceňují nebo to berou tak, že nepotřebují být poučováni. K žádoucí změně chování a reakcí rodiče může dojít, jen pokud bude u něj vnitřní „nastavenost“ a ochota toto řešit.

Finanční stránka: Jak podle Tebe ošetřit příspěvek na provoz kurzů, aby byly dostupné i pro sociálně slabé rodiče? (V naší ZŠ činí příspěvek 25 Kč za setkání, pokryje jen náklady na kopírování; většina těchto kurzů nabízených jinými institucemi je nepoměrně dražší.) (Otázka 6 v rozhovorech s psychology)?

Příspěvek je, podle mého mínění, odpovídající vzhledem k možnostem sociálně slabších. Jsou to zejména osamělé matky nebo matky, které jsou na mateřské dovolené s mladším sourozencem. Zrovna tyto ženy potřebují povzbuzení a kontakt s podobně smýšlejícími rodiči zamýšlejícími se nad výchovou svých dětí ve velké míře. Ale zase opačně, nabídka zdarma může být pro prvotní rozhodování podezřelá. Příspěvek 25 Kč za setkání je ideální. Užitečné je, že si z každého setkání rodiče odnáší pracovní materiály s příslušným tematickým textem i podklady k praktické části setkání. Výborná je také možnost zapůjčení literatury.

Jaké výhody by mohla přinášet spolupráce školního psychologa a lektora rodičovského vzdělávání?

Možnost spolupráce, podle mého názoru, je možná i žádoucí. Kurz efektivního rodičovství a návazné rodičovské večery poskytnou prvotní impulz, základní informace i motivaci a rodič potom svoje žádoucí chování či změnu postojů může utvrzovat a pokračovat v posilování svých kompetencí. Seberozvojové terapeutické skupiny, které rodičům nabízím, mohou vhodně doplnit a obohatit poznatky a dovednosti z kurzu i návazných setkání.

Věřím, že konkrétně naše škola má o tyto aktivity zájem a poskytuje a zajišťuje dostatečnou propagaci a informovat rodičů. Také my si budeme vzájemně pomáhat, informovat a doporučovat svým klientům služby té druhé.

Z rozhovorů z psychology vyplynulo:

- Účastníky rodičovského vzdělávání je podle jejich názorů určitá skupina lidí, kteří problémy a otázky výchovy svých dětí chtějí řešit.
- Druhou skupinou jsou rodiče, kteří se dětmi až tak nezabývají a svůj zájem o nějakou formu změny, o nové informace nebo nácvik dovedností projeví často až v souvislosti se závažnějším projevem poruchového chování dítěte. Nebo také v situaci, kdy je k tomu bude „tlačit“ některá z institucí (škola, OSPOD atd.). Zásadním úkolem je také volba účinné formy vzdělávání.
- Přínosem setkávání s ostatními rodiči může být zklidnění rodiče a tím i celkově příznivější atmosféra v rodině při vypjatých situacích. Tuto změnu může u jedince vyvolat zjištění, že i ostatní účastníci vzdělávání řeší podobné záležitosti a že je to normální.
- Důležité je povzbuzení rodičovskou skupinou v případě výskytu nějaké jinakosti (zdravotní, v oblasti chování či učení) u dítěte.
- Rodičovské vzdělávání může být přínosem i rodičům, kteří řeší závažnější problémy s dětmi v tom případě, *pokud budou oni vnímat toto nežádoucí chování a jeho možná rizika. Posilování výchovných kompetencí jim dodá jistotu ve výchovných postupech, prohloubí vědomé a cílené působení a usnadní jasné vymezení hranic, které dětem se závažnými výchovnými problémy často schází.*
- K žádoucí změně chování a reakcí rodiče může dojít, jen pokud bude u něj vnitřní „nastavenost“ a ochota toto řešit.
- Spolupráce psychologů s lektory a koordinátory vzdělávacích rodičovských aktivit může být, podle jejich názoru, vzájemným obohacením a doplněním.
- Z rozhovorů vyplynula i nutnost zvážit finanční dostupnost pro všechny zájemce, ale i oprávněnost inkasování alespoň symbolického příspěvku na materiál.

Desátá kapitola seznámila s názory psychologů na preventivní přínos rodičovského vzdělávání a další kapitola je doplní o postřehy krajské koordinátorky primární prevence Jihomoravského kraje.

11 RODIČOVSKÉ VZDĚLÁVÁNÍ OČIMA KRAJSKÉ KOORDINÁTORKY PRIMÁRNÍ PREVENCE

Když se mi naskytla příležitost oslovit vedoucího oddělení prevence a volnočasových aktivit Odboru školství Krajského úřadu Jihomoravského kraje, ráda jsem toho využila především kvůli možnosti zjistit odpovědi odborníka ovlivněné nadhledem a znalostí specifík velkého územního celku. Níže uvedené odpovědi jsou pohledem jeho kolegyně, krajské koordinátorky primární prevence.

Použila jsem formu e-mailové korespondence, dotyčné jsem poslala otázky, které by podle mého názoru mohly určitým způsobem zachytit specifika její práce a šíři jejích informací a znalostí. Odpovědi jsem jen formálně upravila.

Počítáte při tvorbě preventivních programů rizikového chování dětí a mládeže i s možnostmi práce s rodiči dětí? Jakou formou?

S rodičovskou veřejností se pracuje ve školách v rámci všeobecné, specifické primární prevence. Jedná se o Minimální preventivní programy (závazné pro všechny školy a školská zařízení), školní řád, projekty primární prevence, školní poradenská pracoviště (školní psycholog, výchovný poradce, školní metodik prevence, speciální pedagog), dostupnost konzultací, intervenční programy – informovanost rodičů před, ale i po realizaci programu/vždy vyústí v doporučení pro rodiče apod.

Jaký je Váš názor na rodičovskou osvětu (rodičovské vzdělávání) zaměřenou na posilování výchovných kompetencí a její možný přínos v prevenci rizikového chování dětí?

Rodiče patří mezi „nejslabší článek“ primární prevence. Určité procento rodičů podceňuje skutečnost, že se jejich dítě může dostat či setkat s rizikovým chováním osobně či zprostředkovaně prostřednictvím vrstevníků či jinak. Ve společnosti se dostává do pozadí skutečnost, že primární odpovědnost za výchovu svých dětí má především rodina. Škola má sice významné postavení v oblasti prevence (vzhledem k délce školní docházky plošného počtu návštěvností žáků), přesto není ani nemůže být vše spasitelná a přebírat veškerou odpovědnost za prevenci. Velké rezervy jsou v osvětě zejména sdělovacích prostředcích, ale i v rodině samé.

Existují podle Vašich informací organizace v Jihomoravském kraji nabízející tyto programy?

Ano, existují. Jednak jsou to přímo školy nebo školská zařízení – střediska výchovné péče, pedagogicko-psychologické poradny, které jsou v každém okrese JMK. V Brně působí Poradenské centrum prevence při PPP Brno - pomoc rodičům v individuálním poradenství v oblasti RCH u dětí, realizují projekty zaměřené na skupinovou práci – „rodičovská skupina“, osvětové materiály. Dále jsou to střediska volného času - např. SVČ Lužánky (velké množství programů). Nestátní neziskové organizace - Ratolest, Spondea, Podané ruce, Centrum pro rodinu - kurzy pro efektivní rodičovství apod.

Popř. existují údaje o jejich návštěvnosti a efektivitě?

Plošně se návštěvnost neviduje, ale např. v PPP je vše v dokumentaci projektu. Každá organizace má svůj evidenční systém. Co se týče efektivnosti programu, problémem u této cílové skupiny je v plnění možnosti dlouhodobého působení programu (důvod - nedostatek času rodičů/zaměstnanost, jiné priority v žebříčku hodnot, podceňování problému apod.). Mění se postavení rodiny ve společnosti (partnerské svazky – mladí lidé neuzavírají manželství, vysoká rozvodovost, horší se ekonomická stabilita rodiny, odpovědnost za výchovu dětí se v mnoha případech přesouvá pouze na školu apod.). Proto je nutno prevenci chápat v širších souvislostech, proto za určitých podmínek může být program efektivní a jinde třeba selže.

Jaké je jejich finanční zajištění?

Primární prevence je financována v rámci standardní péče ve školách a školských zařízení/náplň práce – bezplatně. U nadstandardních aktivit jsou převážně projekty hrazeny formou dotačních řízení a to přímo z rozpočtu JMK nebo příslušného resortu/ministerstva. Takto jsou financovány především NNO.

Může mít podle Vás rodičovské vzdělávání význam i pro rodiče, kteří řeší závažné výchovné problémy se svými dětmi?

Určitě ano. Jedná se o pomoc orientovat se v situaci, zvládat ji a řešit podle jiných vzorců a postupů, než které rodiče doposud používali. V těchto případech mají nezastupitelnou roli především odborná pracoviště a další specializovaná zařízení, ale i škola. Zejména pak posílení jejich vědomí, že v problémové situaci nejsou sami.

Jakým způsobem tyto rodiče oslovit, budou mít vůbec zájem?

Prvním, kdo zachytí signály je škola/trídní učitel, školní metodik prevence, výchovný

poradce. Další institucí v roli „průvodce“ rodiny je OSPOD, dětský lékař, psycholog.

Vzhledem k tomu kolik rodin tráví čas u televizní obrazovky, opět přicházejí v úvahu zejména sdělovací prostředky. V oblasti prevence je zapotřebí komunikace s médii, ale i církvemi.

Jaké jsou podle Vás rezervy a další možnosti práce s rodičovskou veřejností?

„Otevřená“ škola a její pozitivní sociální klima pro všechny účastníky života školy – pedagogy, žáky a tedy i jejich rodiče. Zapojení rodičů do života v místní komunitě (obce – spolky, besedy, apod.) Jak už bylo výše uvedeno, více propagace a osvěty především ve sdělovacích prostředcích – rozhlas, televize, diskuze s odborníky (psychology, psychiatry, lékaři, pedagogy apod.).

Často se objevuje názor, že za prevencí pití alkoholu, kouření, užívání drog a jiné rizikové chování nese odpovědnost pouze škola nebo jiné subjekty.

Rezervy jsou nepochybně i v rodině samé:

- žít dobrým příkladem,
- umět dětem naslouchat,
- pěstovat pozitivní hodnocení svého dítěte, aby lépe odolávalo sociálnímu tlaku – negativní sebehodnocení je „vstupenkou“ k projevům rizikového chování,
- a bojovat s nudou svých dětí jejich zapojením do smysluplných a kreativních aktivit.

Cílem jedenácté kapitoly bylo seznámit s názory krajské koordinátorky primární prevence na přínos vzdělávání rodičů při předcházení rizikovému chování dětí a mládeže.

12 OSTATNÍ POZNATKY

Cílem této kapitoly je nabídnout další zajímavé podněty související s výchovou v rodině, rodičovským vzděláváním a se světem dětí. Nakonec uvedu vzkazy dětí svým rodičům podle analýzy Dětského fondu OSN UNICEF.

12.1 Výsledky výzkumu Dítě mezi rodiči, školou a kamarády

Domnívám se, že doplněním mojí diplomové práce mohou být i závěry Výzkumného projektu Národního institutu dětí a mládeže (dále NIDM) uskutečněného v letech 2009 až 2011 na více než 2 300 respondentech.²²⁸²²⁹ Předkládám některá dílčí zajímavá zjištění:

- **Děti mají v naprosté většině případů se svými rodiči dobrý nebo dokonce velmi dobrý vztah**, vnímají především dobrou komunikaci a citové vazby. Téměř třetina dětí by nechtěla ve svých rodinách nic měnit. Děti vidí rodinu jako hlavního tvůrce životních zásad, postojů, pohledu na svět. **Za nejdůležitější hodnoty předávané v rodině považují děti morální vlastnosti (48 %), odpovědnost, vztah k práci a vzdělání (35 %) a respekt a toleranci (24 %).**
- **Dominantní osobou dětského světa je maminka** – hodná, ochotná pomoci, naslouchající a důvěřující. **Jasně slabší je postavení otce.**
- Co se týče života v rodině, tak děti ve volném čase během pracovního týdne tráví minimum volného času se svými rodiči – aktivní rodič se projevuje pouze o víkendu.
- **Kdyby děti měly něco měnit, pak nejčastěji uváděly trávení více času s rodiči a potom méně rozporů mezi nimi.**
- Téměř dvě třetiny dětí uvedly, že se v jejich rodině někdy vyskytuje násilné nebo

228 Srov. Klíče pro život - výzkum NIDM: Klíče pro život - výzkum NIDM: Hodnotová orientace dětí od 6 do 15 let. In: *Národní institut dětí a mládeže NIDM: Projekty* [online www.nidm.cz]. [cit. 2012-03-31]. Dostupné z: www.nidm.cz/projekty/realizace

229 Více informací: Byly užity kvantitativní (standardizované dotazníky) i kvalitativní metody výzkumu (skupinové rozhovory). Šetření bylo rozděleno celkem do pěti tematických okruhů: 1. rodina, 2. škola, 3. volný čas a 4. média, přičemž tyto fenoményční činitele, jsou ve výzkumu nazývány tzv. „klíčovými hráči“ v životě dětí. Pátá část výzkumu je věnována hodnotám a životním postojům dětí, analyzující širší vztahové okruhy dětí, jejich vztahy k autoritám, k idolům, ke vzorům, pod názvem Hodnotová orientace u dětí ve věku 6 – 15 let. Výzkumný vzorek je zástupcem téměř 900 tisíc českých dětí této věkové kategorie.

agresivní chování v podobě křiku a hádek (63 %). Pokud jde o fyzické násilí, setkalo se s ním ve své rodině 13 % dětí.

- Kdo je pro děti vzorem? Prakticky **polovina dětí žádný vzor nemá** a čím byly starší, tím jejich počat narůstal. Pokud děti nějaký **vzor** mají, **často je mediálně zprostředkovaný** (zejména sportovci, modelky apod.)
- **Děti**, které jsou **zapojené do mimoškolních aktivit**, **mohou** odsud získat jak **zcelující základ pro své mravní jednání**, tak i **přitažlivé a přitom reálné vzory**.
- :Cesta většiny dětí k dospělosti je cesta **ztráty pozitivních vlastností i pozitivního přístupu ke světu** – ve prospěch konzumu, krátkodobých cílů a snižování zájmu o ostatní. A to navzdory tomu, že i dospívající touží po šťastných rodinách a trvalých vztazích. Jejich faktický vývoj je s tím ale v jasném rozporu.
- V širších souvislostech dnes dětem vesměs chybí určitý sjednocující mravní základ (jaký dřív poskytovalo náboženství), což jim znesnadňuje mravní orientaci, zejména v situacích konfliktu různých důležitých hodnot. **Čím vyšší věk, tím méně zájmu o dobro.**

Na webových stránkách NIDM jsou zveřejněny další dílčí komentáře tohoto zajímavého výzkumu a mohou poskytnout mnoho dalších užitečných informací o životě, hodnotách i postojích dnešního dítěte či mladého člověka jeho rodiny.²³⁰

12.2 Rozhovor s vedoucí Institutu efektivního rodičovství

Rozhovor se uskutečnil na podzim 2011 a otázky směřovaly zejména na poslání Institutu efektivního rodičovství, na aktuální nabídky vzdělávacích aktivit i údaje o lektorech a absolventech. Použila jsem kvalitativní metodu polostrukturovaného rozhovoru, který jsem zaznamenala do schránky mobilu po souhlasu dotazované. Její odpovědi jsem stylisticky upravila.

Mohu poprosit o aktuální údaje o vzdělávání formou Efektivního rodičovství.?

Od roku 2006 našimi kurzy prošlo téměř 1 000 rodičů a proškolili jsme již 100

230 Srov. tamtéž

lektorů a 60 z nich aktivně pracuje. Efektivní rodičovství je nabízeno ve všech krajích ČR a od roku 2008 školíme i slovenské lektory, jelikož i zde se tato vzdělávací činnost také úspěšně šíří. Musím však podotknout, že vzdělávacími aktivitami prochází u nás asi 2 % rodičovské populace, kdežto v některých jiných státech je tento údaj více než dvojnásobný, máme tedy co dohánět.

Jaké je poslání Institutu efektivního rodičovství?

Institut Efektivního rodičovství vznikl v roce 2010 právě kvůli rostoucímu zájmu z důvodu vytvoření podpory pro tuto formu vzdělávání.

Mohla bys nastínit Vaši kompletní nabídku programů?

S efektivním rodičovstvím se zájemci mohou seznámit několika formami:

- **Ochutnávka efektivního rodičovství** – beseda obohacená promítáním DVD *Cesta k pozitivnímu rodičovství*, spojená s komentářem lektora a prostorem pro dotazy; **besedy s rodiči v mateřských školách**;
- **Kurzy efektivního rodičovství** – cyklus 9 dvouhodinových nebo 3 celodenních víkendových setkání; letní pobytové kurzy;
- **následná tématická setkání** (aktuální témata: podpora rodiče a dítěte, čtyři cíle nesprávného chování, emoce v životě)
- **nabídka vzdělávacího dokumentu *Cesta k pozitivnímu rodičovství***.

Zajišťujeme také **vyškolení lektorů** a pečujeme o **jejich následný odborný růst** formou nabídky workshopů, vzdělávacích seminářů či nabídkou metodického vedení a individuální supervize pro lektory.

Zmíním otázku finanční dostupnosti. Podle mého názoru jsou mnohé programy CRSP dražší a pro skupiny rodičů s nízkými příjmy nedostupné.

Je to pravda, ale pořádající organizace (často mateřská centra, farnosti) si mohou zažádat o dotaci z prostředků příslušného kraje nebo MPSV a finanční příspěvek pro zájemce potom snížit. Naše aktuální cena základního kurzu je 1 200 Kč pro jednotlivého rodiče a 1 800 Kč pro pár.

Tyto údaje nyní doplním o informaci o vzdělávacích aktivitách formou efektivního rodičovství ve Slovenské republice.

12.3 Efektivní rodičovství na Slovensku

Efektivní rodičovství se nerozvíjí jen u nás, ale i na Slovensku, i když zatím v mnohem skrovnějších podmínkách. Informace o současné situaci jsem získala prostřednictvím e-mailové korespondence s propagátorkou Efektivního rodičovství (dále jen ER) na Slovensku, paní S Kontakt na ni jsem získala na webových stránkách Institutu efektivního rodičovství při brněnském CRSP Brno²³¹. U našich sousedů prozatím neexistuje instituce zaštiťující toto vzdělávání a sama paní S absolvovala Kurz pro lektory ER na CRSP v Brně.

Odpovědi mailové korespondence překládám do češtiny a parafrázuji.

„Kurzy ER na Slovensku probíhají necelé 4 roky. První kurzy byly organizované Hnutím křesťanských rodin formou letních rodinných táborů lektory z Čech. Vyškolení slovenští lektori poté realizovali několik kurzů v Bratislavě a Trnavě a od května 2010 začala v Bratislavě neinstitutonálně jako fyzická osoba pořádat kurzy paní S. Zatím se devíti během zúčastnilo 90 lidí, z toho 25 % mužů a jejich víkendovou formu využili účastníci i z dalších regionů Slovenska. Všechny rodičovské skupiny se rozhodly po ukončení kurzu pokračovat, takže vzdělávání se rozšířilo postupně o pokračovací kurzy ve dvouměsíčních intervalech. Slovenští lektori jsou školeni Institutem efektivního rodičovství při CRSP Brno, kde absolvují i další nabízené vzdělávání a konzultace.

Závěrem paní S uvádí reakci účastnice vzdělávání, která pracuje jako školní psycholog: „Kurz je úžasný svou strukturou a obsahem, formou podání a možností sdílení vzájemných zkušeností. Přestože jsem odborník, uvědomila jsem si význam mnohých teoretických poznatků až zde, kde mi zejména zážitková cvičení ukázala hloubku či podstatu problému. Konkrétně: význam povzbuzení a jeho odlišnost od účinku pochvaly, která má i své úskalí a nebezpečí.“

12.4 Dvacatero vzkazů rodičům od jejich dětí

Problematiku vzdělávání rodičovské veřejnosti zakončím těmito vzkazy dětí svým

231 *Institut odpovědného rodičovství: www.odpovednerodicovstvi.cz [online]. Centrum pro rodinu a sociální péči Brno, 2011 [cit. 2012-01-29].*

rodičům:

1. „Nerozmazluje mě. Vím dobře, že bych neměl/a dostat všechno, o co si říkám, jen to zkouším.
2. Nebojte se být důslední a neoblomní. Mám to radši, cítím se tak bezpečněji.
3. Nedovolte, abych si vytvořil/a špatné návyky. Musím se v tomto spoléhat na vás.
4. Nedělejte ze mě menší než jsem. Nutí mě to, abych se choval/a nesmyslně a hloupě.
5. Nekárejte mě a nenadávejte mi na veřejnosti. Mnohem víc na mě zapůsobí, když se mnou pohovoříte v tichu a soukromí (i pro vás by to bylo těžké).
6. Nevnučujte mi, že moje chyby jsou velkým proviněním. Nabourává to můj smysl pro hodnoty.
7. Nenechejte se vyvést z rovnováhy, když vám řeknu, že vás nemám rád/a. Nemyslím to tak, jen mě ohrožuje vaše síla a moc.
8. Neříkejte mi, že mě nemáte rádi, i když někdy dělám strašné věci.
9. Neochraňujte mě před všemi následky mých činů. Potřebuji se z nich poučit.
10. Nevěnujte přílišnou pozornost mým drobným poraněním a bolístkám. Dokážu se s nimi vyrovnat.
11. Nesekýrujte mě. Musel/a bych se bránit tím, že budu „hluchý/á“ (budu dělat „mrtvého brouka“).
12. Nedávejte nepromyšlené sliby. Pamatujte, že se cítím hrozně, když je potom neplníte.
13. Nezapomínejte, že se ještě nedokážu vyjádřit vždy tak, jak bych měl/a. Jsem ještě nepřesný/á a není mi někdy rozumět, někdy se sám v sobě nevyznám. Spíš mi s tím pomozte.
14. Nezkoušejte nadměru mou poctivost. Dostanu strach a potom lžu (Prosím, spíš ji oceňte).
15. Nebud'te nedůslední. To mě úplně mate.
16. Neříkejte, že moje obavy a strach jsou hloupost. Jsou pro mě hrozně stresující a velmi pro mne znamená, když se mi snažíte porozumět.
17. Nesnažte se mi namluvit, že jste dokonalí a bezchybní. Velmi mě šokuje, když zjistím, že to tak není.
18. Nikdy si nemyslete, že je pod vaši důstojnost omluvit se mi. Po upřímném slovu se k vám stávám ještě upřímnějším.
19. Nezapomínejte, jak rychle dospívám. - Je to určitě těžké držet se mnou krok, ale, prosím, snažte se.

20. *Nezapomínejte, že nemohu dobře vyrůstat bez velké lásky a laskavého doprovázení. Ale to vám přece nemusím říkat, že ne? “*

Podle situační analýzy UNICEF „Děti 1996“²³²

232 ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR. *Dvacetero rad rodičům od jejich dětí: Český výbor pro UNICEF* [online]. [cit. 2012-02-09]. Národní centrum pro rodinu: Publikační činnost. Dostupné z: <http://www.baby-cafe.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=110160>

13 SHRNU TÍ

Moje diplomová práce se zabývá rodičovským vzděláváním jako formou pomoci funkční rodině plnit svou rodičovskou roli. Toto rodičovské vzdělávání se zaměřuje na posilování rodičovských kompetencí a růst a vyžívání osobnosti rodiče a na získávání informací i nových poznatků, které mohou rodičům umožnit působit na své děti preventivně vzhledem k možnému budoucímu rizikovému chování.

Tato kapitola má za úkol shrnutí problematiky.

Nejprve charakterizují vzdělávací aktivity pro rodiče s výše uvedeným zaměřením. Tato osvěta probíhá vícero formami, které se navzájem prolínají a doplňují. Jedná se zpravidla o: formy kurzů, rodičovských skupin, pobytů, besed, přednášek a jednodenních i víkendových seminářů a workshopů, osvěta pomocí webových stránek a portálů i dalších možností.

Mezi základní probíraná témata patří zejména:

- rodičovství s demokratickým, pozitivním, efektivním, respektujícím přístupem,
- vhodné komunikační dovednosti a přístup k problémovým situacím,
- emoční dovednosti a jejich vhodná forma ve vypjatých situacích
- vliv původní rodiny na dnešní výchovné postoje rodiče,
- stanovení hranic a pravidel a sankce za jejich porušení, alternativy trestů, možnost pro dítě poučit se ze svého nevhodného chování,
- zásady jednotného přístupu rodičů k dítěti,
- základní potřeby dětí a jejich naplňování a povzbuzování a motivace dítěte apod.

Typickým účastníkem vzdělávání je rodič, uvědomující si odpovědnost za výchovu, se zájmem o vše, co dítěti prospívá, ochotný usilovat o kvalitní vztahy s dětmi i v rodině a s velkou motivací obstát v životní roli rodiče. Tito lidé hledají pomoc sháněním informací o rodičovství i četbou knih. Někteří se zúčastňují vzdělávacích aktivit i se záměrem seznámit se s podobně smýšlejícími lidmi a rodinami. Zeman považuje tuto touhu po přátelství s jinými rodinami za důležitou. Podle něj nejde jen o společenské kontakty, ale i o určitou formu a náplň, je to „zvědavost, jak to dělají jiní“. Z této zvědavosti může vyplynout touha po vzdělání, po pochopení různých jevů. A odtud je jen krůček ke snaze problémům účinně

předcházet.²³³

Nabídku osvětových aktivit ocení i rodiče ocitnuvší se ve svízelné situaci (porozvodové problémy, závažné poruchy chování dětí, prožitá traumata) či rodiče znevýhodněných dětí (zdravotní handicap, poruchy chování, poruchy autistického spektra).

V 5. kapitole práce zmiňuji **finanční dostupnost**. Je důležité usilovat o přiměřenou cenu zvláště z hlediska dostupnosti sociálně slabším rodičů, např. osamělým matkám nebo matkám na mateřské dovolené. Zrovna tyto ženy potřebují povzbuzení a kontakt s podobně smýšlejícími rodiči ve velké míře. Ale zase opačně, nabídka zdarma může být pro prvotní rozhodování podezřelá. Svou roli jistě také hraje dostupnost vzdálenostní. K této problematice ještě podotýkám, že je žádoucí, aby pořádající či zprostředkující organizace usilovaly o snížení ceny čerpáním dotačních příspěvků z prostředků ministerstev, krajů i institucí na komunální úrovni. Dalšími zdroji mohou být příspěvky různých nadačních fondů a sponzorské dary.

Otázka dobré informovanosti a propagace vzdělávacích aktivit pro rodiče, podle mého mínění, závisí na určité prozíravosti pořadatelů a je vhodné využít i možností propagace při různých společenských akcích regionu nebo zveřejněním nabídky prostřednictvím místních médií.

Považuji za vhodné zmínit se i o té části rodičovské populace, která o tyto aktivity nejeví zájem. Podle názoru zmiňované školní psycholožky „ostatní“ rodiče mnohdy problémy nevidí a berou to tak, že nepotřebují být poučováni. Jiný psycholog připomíná, že velmi záleží na motivaci jedince a jen motivovaný rodič je ochoten spolupracovat. Pokud jedinci tato motivace chybí, může to být z lhostejnosti, z určitých obav (např. budu řešit svoje osobní problémy před fůrem cizích lidí) nebo z jiných důvodů

Práce se také dotýká možnosti rodičovsky vzdělávat ty rodiče, kteří řeší závažné problémy se svými dětmi nebo ty, co rodičovsky nějak selhali. Odborníci uvedli, že k žádoucí změně chování a reakcí rodiče může dojít, jen pokud bude u něj vnitřní „nastavenost“ a ochota k řešení situace, a shodně potvrdili absenci „motivačních pák“ na tyto rodiče (např. snížení nebo odebrání sociálních dávek při neúčasti na vzdělávání). Zazněl také názor, že šancí pro tyto lidi může být pomoc formou docházky asistenta do rodiny

233 KOLEKTIV AUTORŮ. NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Rodina v ohnisku zájmu: Kaleidoskop aktivit některých prorodinných organizací*. 2002, 96 s. Dostupné z: http://www.rodiny.cz/?pg=texty_jine, s. 5

a „doprovázení“ jejich členů při nábízení určitých konkrétních dovedností podle individuálních potřeb dané rodiny (např. aktivity o. s. HoST Home-Start Česká republika).

V oblasti **prevence rizikového chování** na základě charakteristik jednotlivých druhů rizik, ale i ze shrnutí uvedených stanovisek odborníků vyplývá, že rodina má značné možnosti a nezastupitelnou roli při předcházení i v eliminaci těchto rizik u svých dětí. Jde zejména o vytváření prostředí důvěry a otevřenosti, poskytování prostoru pro dostatečnou komunikaci, uplatňování zdravé míry dohledu nad dětmi a nastavení hranic a rozumných pravidel chování. Důležité je také úsilí pěstovat zdravý životní styl a nabízet dostatek aktivit ke smysluplnému trávení volného času.

Jak upozorňuje krajská koordinátorka prevence, život mnohých dnešních rodin skýtá značné rezervy v preventivním úsilí, tato odbornice dokonce tvrdí, že „rodiče jsou nejslabší článek prevence“. Někteří rodiče podceňují rizika výskytu patologického chování mezi vrstevníky svých dětí i reálné nebezpečí jejich zapojení se do těchto nežádoucích aktivit. Mění se také postavení rodiny ve společnosti, rozvolňují se partnerské svazky, velkým problémem jsou dopady vysoké rozvodovosti a horšící se ekonomická stabilita rodiny. Část rodičovské populace by ráda přesunula odpovědnost za výchovu dětí pouze na školu apod.

A jakým způsobem lze tedy výše uvedeným hrozbám a rizikům čelit? **Jak eliminovat rezervy?**

- Podle koordinátorky prevence může rodina sama žít dobrým příkladem, rodiče budou umět svým dětem naslouchat, budou pěstovat pozitivní hodnocení svého dítěte, budou bojovat s nudou svých dětí jejich zapojováním do kreativních aktivit (důležitost této snahy potvrdil i výzkum hodnotových orientací školáků, uvedený v 12. kapitole práce).
- Podle názoru jednoho psychologa by měl rodič mít každé své dítě opravdu rád i se snažit mu to stále přiměřeným způsobem sdělovat. Přemýšlet a hledat pro dítě to nejlepší.
- Účinnější spoluprací všech subjektů pomáhajících rodině. Více o aktivitách „těch druhých“ vědět a nabízet je.
- Využívat i jiných nevyšlapaných cest k osvětě a informovanosti veřejnosti o prevenci rizik.
- Podle možností, schopností a naskytnutých příležitostí využívat osvěty a sdělovacích prostředků v prevenci.

A na závěr ještě pár slov rodičům podle dokumentu NCR Brno:

- „Být rodičem neznamena jenom krmit, oblékat, vychovávat a kontrolovat.
- Být rodičem znamená ukazovat cestu, společně hledat smysl, být diskrétní a důvěrný a také bezmezně důvěřovat, že z těch, které vychovávám, vyrostou dobří a charakterní lidé.
- Být rodičem znamená vědět, že některé věci za mě nikdo neudělá.
- Být rodičem znamená některé věci nikomu nepřenechat.²³⁴

234 NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Nezastupitelné rodičovské kompetence: aneb co mohu pro své dítě udělat já a nikdo jiný*. Brno, 2010, 23 s. Dostupné z: www.rodiny.cz, s. 23

14 ZÁVĚR

Rodičovství, dítě, rodina, tato magická slova se ve své jedinečnosti a významu vztahují k hledání ukotvení člověka a touhy po jeho smyslu a podstatě. Souvisejí se zásadním výkřikem jedince „Proč?“ a „Jak?“, který v lidských dějinách přes všechna specifika historických a kulturních daností zaznívá od nepaměti, a hledání jejich zodpovězení jsou jedna z nejdůležitějších v životě.

Jak píšu v podkapitole 2.1 této práce, rodičovství je velký závazek, ale i výzva. Přináší s sebou možnost rozvoje osobnosti a zdroj nových zkušeností, zdroj pocitů bezpečí a jistoty prostřednictvím prožívání citových vztahů, potvrzení své společenské hodnoty a uznání i příslib přesahu lidského života a otevřené budoucnosti.

Jako cíl své diplomové práce jsem si zvolila představit vzdělávání rodičovské populace jako jednu ze služeb funkční rodině a možný přínos těchto aktivit v oblasti prevence rizikového chování dětí jejich účastníků. Zmiňuji také specifika dnešní rodiny dle dokumentů rodinné politiky našeho státu a zejména proměnu hodnotové orientace.

Dále bylo nutné v práci vymezit jednotlivé druhy rizikového chování dětí a mladistvých a naznačit možnosti prevence, popsat formy vzdělávacích aktivit pro rodiče a uvést názory účastníků vzdělávání na jeho přínos. Pro ilustraci jsou přiloženy tři kazuistiky dětí účastníků aktivit se specifickými problémy. Také postoje odborníků, psychologů i koordinátorky prevence na krajské úrovni vůči vzdělávacím rodičovským aktivitám mají svou výpovědní hodnotu. Shrnutím všech těchto sdělení, podle mého mínění, je fakt, že rodičovské vzdělávání má své nezastupitelné místo a napomáhá rodičům k růstu jejich rodičovské osobnosti. Je nanejvýše potřebné snažit se o další rozvoj těchto aktivit vzhledem k existenci mnoha výzev, jak je shrnuje krajská koordinátorka primární prevence (viz kap. 11 této práce). Rodiče by měli být dobrým příkladem a snažit se dětem naslouchat. Také usilovat o pozitivní hodnocení svého dítěte, aby lépe odolávalo sociálnímu tlaku. V rámci vzdělávacích aktivit by bylo dobré rodiče povzbuzovat, aby bojovali s nudou svých dětí a zapojovali je do smysluplných a kreativních aktivit.

Výše zmíněná odbornice vybízí i k účinnému tlaku na média v oblasti podpory rodiny, prarodinných a preventivních aktivit.

I když existuje mnoho rezerv v účinné pomoci funkčním rodinám plnit dobře výchovnou funkci, i když mnohá rizika nevhodného chování mladých lidí mohou nahánět oprávněné obavy i strach, se přesto domnívám, že efektivní aktivity pomoci těmto rodinám

i předcházení negativům, které s sebou přináší dnešní složitá a uspěchaná doba, mají velký význam a jsou jedinečnou možností pomoci mladé generaci najít cestu ke smysluplnému a plnému žití a přispívají rodinám ke štěstí.

Ráda zakončím svou práci aforismem: „Až Ti v životě bud nejhůř, otoč se ke slunci a všechny stíny zmizí“ a citátem Jana Wericha „Bez lidí dobré vůle by život byl jen nákladné a nebezpečné dobrodružství.“²³⁵

²³⁵ [Http://citaty.net/citaty-o-rodine/page](http://citaty.net/citaty-o-rodine/page) [online]. Copyright © 2007-2012 Martin Svoboda [cit. 2012-02 -21]

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura:

ANTIER, Edwige. Agresivita dětí. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2.

BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

DIDEROT. *Všeobecná encyklopedie*. Praha: DIDEROT, 1998. sv. 1. ISBN 80-902555-2-3.

DIDEROT. *Všeobecná encyklopedie*. Praha: DIDEROT, 1999. sv. 8. ISBN 80-902723-0-4.

DOHNALOVÁ, Marie, MALINA, Jaroslav. *Slovník antropologie občanské společnosti*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2006. ISBN 80-7204-348-8.

FISCHER, Slavomil, ŠKODA Jiří. *Sociální patologie: Analýza příčin ovlivňování sociálně patologických jevů*. Praha: GRADA, 2009. ISBN 978-80-247-2781.

GRECMANOVÁ, Helena, et al. *Obecná pedagogika II.*; 2. vyd. Olomouc: HANEX, 2003. Edukace. ISBN 80-85783-24-X.

HARTL, Pavel. *Psychologický slovník*. Praha: Vydal J. Budka, Edice: Slovník, 1993. ISBN 80-90 15 49-0-5.

HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HAVLÍK, Radomír, KOŤA, Jaroslav. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80 7178-635-7.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.

Kolektiv autorů. *Psychologické aspekty školního poradenství*. Ústí n./L.: Univerzita J. E. Purkyně, PdF, 2005. ISBN 80-7044-719-2.

KOPŘIVA, Pavel, NOVÁČKOVÁ, Jana, NEVOLOVÁ, Dobromila., KOPŘIVOVÁ, Tatjana. *SPOLEČNOST PRO MOZKOVĚ KOMPATIBILNÍ VZDĚLÁVÁNÍ. Respektovat a být respektován*. 3. vyd. Kroměříž: Spirála, 2008. ISBN 978-80904030-0-0

KRAUS, Blahoslav, HRONCOVÁ, Jolana, et al. *Sociální patologie*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, Univerzita Hradec Králové, 2007. ISBN 978-80-7041-896-3

MALACH, Josef. *Teorie metodiky výchovy*. Praha: UNIVERZITA Jana Amose Komenského Praha, 2010. vyd. 2., uprav. a doplněné. ISBN 978-80-86723-93-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: AVICENUM, zdravotnické nakladatelství, 1986. 08-011-86.

MATĚJČEK, Zdeněk, LANGMEIER, Josef. *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon, 1981. 01-070-81.

MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál 1998. ISBN 80-7178-226-2.

MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-210-2511-5.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2009. ISBN 978-80-210-4550-7.

NIKL, Jaroslav. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. Praha: Policejní akademie ČR, 2000. ISBN 80-7251-033-9.

OTTOVO NAKLADATELSTVÍ. *Ottova encyklopedie A - Ž*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2004. ISBN 80-7360-014-5.

PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří, ET AL. *Akademický slovník cizích slov : A – Ž*. Praha: ACADEMIA Praha, 2001. ISBN 80-200-0982-5.

POKORNÝ, Vratislav, et al. *Patologické závislosti*. Brno: Prevence SPJ, 2000. ISBN 80-238-6539-4.

POKORNÝ, Vratislav, et al. *Prevence sociálně patologických jevů*. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky s. r. o., 2003. ISBN: 80-86568-04-0.

POTOČÁROVÁ, Mária. *Pedagogika rodiny, teroretické východiská rodinnej výchovy*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008. ISBN 978-80-223-2458-8.

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál 1995. ISBN 80-7178-049-9

VÁGNEROVÁ, Kateřina, et al. *Minimalizace šikany*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7.

VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan. *Aplikovaná sociální psychologie*, Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-269-6.

Elektronické dokumenty a publikace:

ANDROMÉDIA. *Andragogický slovník: databanka dalšího vzdělávání*. Dostupné z WWW: <<http://www.andromedia.cz/andragogicky-slovník/lektor>>.

ARKÁDA, sociálně psychologické centrum. *Kouření aneb závislost na tabáku: Informační a poradenská příručka* [online]. Projekty MZ na podporu zdraví. Projekt 9917 Buď IN, 2008 [cit. 2012-03-10]. ISBN 978-80-254-3580-9. Dostupné z WWW: <[http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1363&par\[lang\]=CS](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1363&par[lang]=CS)>.

Děti a jejich problémy II: sborník studií [online]. vyd. Linka bezpečí, 2007, 20. 2. 2008 [cit. 2012-03-09]. ISBN 978-80-254-1372-2. Dostupné z WWW: <[http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1363&par\[lang\]=CS](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1363&par[lang]=CS)>.

MIOVSKÝ, Michal. *Primární prevence rizikového chování ve školství* [online]. Sdružení SCAN a Centrum adiktologie Praha. Tišnov: TOGGA, 2010 vyd. první [cit. 2012-02-07]. ISBN 978-80-87258-47-7. Dostupné z WWW: <<http://www.adiktologie.cz>>.

MPSV ČR. *Národní koncepce rodinné politiky: Ministerstvo práce a sociálních věcí* [<http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>]. 2005. vyd. 59 s. [cit. 2012.03.03]. Rodina a ochrana práv dětí. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>>.

MPSV ČR. *Národní koncepce podpory rodin s dětmi: Ministerstvo práce a sociálních věcí* 2005. In Usnesení vlády č. 1305, 2005, 36 s., 1. pololetí 2009 [cit. 2012.03.03]. Rodina a ochrana práv dětí. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>>.

MŠMT ČR. *Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních, Dokument MŠMT č.j.: 20 006/2007-51*. MŠMT Praha, 2007. [cit. 2011-07-27 Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci-socialne-patologicky-jevu-u-deti-a-mladeze-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich/>>.

MŠMT ČR. Pracovní skupina primární prevence, kol. autorů. *Vybrané termíny primární prevence: slovníček termínů primární prevence*. Praha, 2007, 22 s. Dostupné z WWW: <[http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1363&par\[lang\]=CS](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1363&par[lang]=CS)>. [cit. 2012-03-09].

MŠMT ČR. *Strategie-prevence-socialne-patologickych-jevů-u-deti-a-mládeže 2009 - 2012: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [cit. 2012.03.03] Dostupné z WWW: <www.msmt.cz/file/20270_1_1/>.

MŠMT ČR. Pracovní skupina primární prevence, kol. autorů. *Vybrané termíny primární prevence: slovníček termínů primární prevence*. Praha, 2007, 22 s. Dostupné z WWW: <[http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1363&par\[lang\]=CS](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1363&par[lang]=CS) [cit. 2012-03-09].

MŠMT ČR. *Strategie celoživotního učení ČR - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, [2007]. ISBN 978-80-254-2218-2*. [cit.2011-07-26]. Dostupné z WWW: <www.msmt.cz/uploads/Zalezitosti.../strategie_2007_CZ_web_jednostrany.p>

NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Služby pro rodiny v Jihomoravském kraji* [online]. [cit. 2012-02-09]. Dostupné z WWW: <http://www.rodiny.cz/07/?pg=texty_jine>.

NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU. *Nezastupitelné rodičovské kompetence: aneb co mohu pro své dítě udělat já a nikdo jiný*. Brno, 2010, 23 s. [cit. 2012-02-09] Dostupné z WWW: <www.rodiny.cz>.

NÁRODNÍ CENTRUM PRO RODINU.KOLEKTIV AUTORŮ *Rodina v ohnisku zájmu: Kaleidoskop aktivit některých prarodinných organizací*. [cit. 2012-02-09]2002, 96 s. Dostupné z WWW: <http://www.rodiny.cz/07/?pg=texty_jine>.

NEŠPOR, Karel, CSÉMY, Ladislav. *Alkohol, drogy a vaše děti: Jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat a jak je zvládat* 5. revidované vydání. Praha: Sportpropag, 2003[cit. 2012-02-07]. Dostupné zWWW: <www.drnespor.eu>.

PEŠEK, Roman, VONDRÁŠKOVÁ, Andrea, VESELÝ, Ondřej. ARKÁDA, sociálněpsychologické centrum. *Drogová závislost aneb Rychlý běh po krátké trati: Poradenská příručka pro děti, dospívající a jejich rodiče*. 2. upravené vydání. [cit. 2012-02-07]. ISBN 978-80-239-9405-6. Dostupné z WWW: <http://www.drogy-info.cz/index.php/pomoc_a_podpora>.

RABUŠICOVÁ, Milada, *Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu: priority, příležitosti a možnosti rozvoje: IJ 017/04-DP2*. Brno: MU, 2008, [cit. 2012.3.6]. Dostupné z: Rabušicová, M., et. al. Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 349. ISBN 978-80-210-4779-2. Dostupné z WWW: <http://www.phil.muni.cz/ped/index_cz.html>.

ZKOLA *Informační a vzdělávací portál Zlínského kraje* [online]. 2007 [cit. 2012-02-16]. Společnost pro mozkově kompatibilní vzdělávání: Respektovat a být respektován. 2003 – 2012. | ISSN 1804-9974 Dostupné z WWW: <<http://www.zkola.cz/zkedu>>.

Ostatní zdroje:

BENDOVIÁ, Martina. *Rodina*. In *Český-jazyk.cz: slohové práce* - [online]. 11. 4. 2007 [cit. 2012-02-23]. Dostupné z WWW: <<http://www.cesky-jazyk.cz/slohovky/uvahy/rodina.html#ixzz1n0nbP5RC>>

Bílý kruh bezpečí, o. s. Domaci.nasili.cz [online]. 21. 4. 2009 [cit. 2012-03-08]. Dostupné z WWW: <<http://www.domacinasili.cz/domaci-nasili>>.

Centrum pro rodinu a sociální péči Brno – Lektori, lektorky; lektorský KER [online] 2. 8. 2011 [cit. 2012-03-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.crsp.cz/lektorky-lektori/83-lekt>>.

Centrum pro rodinu a sociální práci: Rodičovské vzdělávání [online]. 2010 [cit. 2010-01-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.crsp.cz/cesky/rodicovske-vzdelavani/rodicovske-vzdelavani.html>>.

Centrum pro rodinu a sociální péči Brno: Neúplné rodiny - Kurz "na rozcestí" [online]. Brno, 2011 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z WWW: <http://www.crsp.cz/neuplne-rodiny/48-kurz-na-rozcesti>

Citáty. [online]. 2007-2012 Martin Svoboda [cit. 2012-02-21]. Dostupné z WWW: <<http://citaty.net/citaty-o-rodine/>>.

ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR. *Dvacetero rad rodičům od jejich dětí: Český výbor pro UNICEF* [online]. [cit. 2012-02-09]. Dostupné z WWW: <http://www.baby-cafe.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=110160>

DEKOJ, Stanislav. *Kde pramení vandalismus*. In: *Help 24: Psychologie a duševní zdraví* [online]. Tématické články. 2009 [cit. 2012-03-08]. Dostupné z WWW: <http://www.help24.cz/index.php?page=clanky&>

Domáci násilí - institut vykazání a další informace. In: *Ministerstvo vnitra České republiky: Dokumenty; kriminalita domácí násilí*. Praha. [online]. 4. 8. 2011 [cit. 2012-03-09]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/domaci-nasili>>

Drogová závislost: definice WHO. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online] 20. 2. 2012 [cit. 2012-03-09] Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Drogov%C3%A1>>.

Graffiti: novodobé graffiti. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online] 20. 2. 2012 [cit. 2012-03-09] Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Graffiti>>

HAJNÝ, Zdeněk. *Prevence v rodině* [online] www.sananim.cz. [cit. 2012-03-06] Dostupné z WWW: <http://www.odrogach.cz/rodice/prevence-v-rodine/>.

Klíče pro život - výzkum NIDM: Hodnotová orientace dětí od 6 do 15 let. In: *Národní institut dětí a mládeže NIDM: Projekty* [online www.nidm.cz]. [cit. 2012-03-31]. Dostupné z WWW: www.nidm.cz/projekty/realizace

LABUSOVÁ, Eva. *Spolupráce s Českým rozhlasem: Hovory o vztazích na Českém rozhlasu 6: psychologie, rodičovství, zdraví.* SPOLEČNOST WELEDA. *Eva.labusova.cz: psychologie, rodičovství, zdraví* [online]. 2012 [cit. 2012-03-12]. Dostupné z: WWW: http://www.evalabusova.cz/spoluprace_cro.php

Násili: definice WHO. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 20. 2. 2012 [cit. 2012-03-08] Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/nasili>>.

NEŠPOR, Karel. *Jak děti chránit před návykovými látkami. Kontaktní centrum drogových závislostí Třebíč. Jak mohu pomoci lidem, kteří berou drogy.* [online]. 1999 [cit. 2012-02-07]. Dostupné z WWW: <http://www.volny.cz/kackotr/rodice/>

NEŠPOR, Karel. *Zásady prevence: prevence vzniku závislostí podle věku dítěte. Výchova ke zdraví: informační portál VZP* [online]. 1999 [cit. 2012-02-07]. Dostupné z WWW: http://nova.medicina.cz/verejne/clanek.dss?s_id=2625

Prevence gamblingu: Sociálně patologické jevy a jejich prevence. Závislosti. [online]. Zlín, 2009 [cit. 2012-03-25]. Dostupné z WWW: <http://www.zkola.cz/zkedu/rodiceaverejnost/socialnepatologickejevyajejichprevence/zavislosti/patologickehracstvi%28gambling>

Prioritní oblasti primární prevence MŠMT. [online]. [cit. 2012-02-05]. DOI: PHDr. Pavla Doleželová. Dostupné z WWW: <www.msmt.prevence.dokumenty.cz>.

Přístupy k prevenci rizikového chování. [online]. [cit. 2012-02-06]. DOI: PHDr. Pavla Doleželová, MŠMT. Dostupné z WWW: www.msmt.prevence.dokumenty.cz.

Rodičovská skupina: Rodiny s neklidným dítětem, Neúplné rodiny. CRSP: Centrum pro rodinu a sociální práci Brno. 2011 [cit. 2012-03-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.crsp.cz/rodiny.hyperaktivnim.ditetem>>

Rodičovská skupina: Doplnkové aktivity. Občanské sdružení OKNA. 2012 [cit. 2012-03-12]. Dostupné z WWW: <http://www.okenko.eu/doplnekove-aktivity/rodicovska-skupina/>

SUCHÁNEK, Marek. *Aktivity státních institucí ČR v problematice diváckého násilí.* IN *Éthum bulletin pro sociální prevenci, pomoc a intervenci* roč. 12, č. 43, Praha 2004, s. 42; Dostupné z WWW: <http://www.pmscr.cz/scripts/>

Svět našich dětí - Hodnotová orientace žáků 6 - 15 let: Národní registr výzkumů o dětech a mládeži 6 - 15 let. [online]. 1. 4. 2009 [cit. 2012-03-31]. Dostupné z: <http://www.vyzkum-mladez.cz/registr.php>

Vandalismus: nejčastější projevy vandalismu. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online] 20. 2. 2012 [cit. 2012-03-08] Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Vandalismus>>

Závislost: Prevence. Ostrov radosti: Středisko volného času [online]. Zlín [cit. 2012-03-09]. Dostupné z: <http://www.ostrovzl.cz/prevence/zavislost/>

ZKOLA Informační a vzdělávací portál Zlínského kraje [online]. 2007 [cit. 2011-04-30]. Výukový program podle knihy Michala Koláře *Bolest šikanování*. Dostupné z WWW: <http://www.zkola.cz/zkedu/>

Bakalářské práce:

MARTÍNKOVÁ, Jitka. *Časopisy jako zdroj informálního vzdělávání rodičů.* Dostupné z: http://is.muni.cz/th/217616/ff_b/BP-J_Martinkova.txt. Bakalářská práce. FF MU v Brně, Ústav pedagogických věd. 2010 Vedoucí práce Mgr. Klára Šeďová, PhD.

LÁNÍKOVÁ, Renata. *Nabídka rodičovského vzdělávání v rámci neformálního vzdělávání dospělých a její analýza: bakalářská práce.* Brno, 1. 6. 2007. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/109701/ff_b/. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, FF Brno. Vedoucí práce Mgr. Klára Šeďová, Ph.D.

Internetové portály:

Aforismy: Aforismy, Citáty, Přísloví, Moudra, Myšlenky, Výroky, Pořekadla, Motta, Bonmoty, Rčení, Úsloví, Moudrosti a Pranostiky. [online]. [cit. 2012-02-26]. Dostupné z WWW: <<http://www.aforismy.eu>>

Bílý kruh bezpečí.– stop domácímu násilí [online]. 21.4. 2007 [cit. 2011-05-16]. *Bílý kruh bezpečí.* Dostupné z WWW: <<http://www.domacinasili.cz/>>.

Česká televize: veřejnoprávní televize [online]. Praha, 2012 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/>>

Efektivní rodičovství [online]. [cit. 2010-01-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.efektivnirodicovstvi.cz/informace>>.

Evropský sociální fond [online]. [cit. 2010-01-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.esf.cz>>.

Institut efektivního rodičovství při CrSP BRNO. – efektivní rodičovství. [online]. 2008 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.efektivnirodicovstvi.cz/>>

Mateřská centra [online]. [cit. 2010-01-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.materska-centra.cz>>;

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 2011-03-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/>>.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 2011-05-21] Dostupný z WWW: <<http://www.msmt.cz/>>.

Národní stránka boje proti AIDS [online]. [cit. 2011-05-21]. AIDS. Dostupné z WWW: <<http://www.aids-hiv.cz/>>.

Pražské centrum primární prevence – portál primární prevence rizikového chování v Praze. [online]. 2011 [cit. 2011-03-28]. Dostupné z WWW: <http://www.prevence-praha.cz/>>.

ProFamilia, o. s.: podle vzoru IFFD [online]. Kroměříž, 2011 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z WWW: <www.profamilia.cz/>

Radio Proglas – radio pro vlídný domov: redakce programů pro rodiče a seniory [online]. Brno, 2012 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.proglas.cz/>>

Sananim [online]. 21.4. 2007 [cit. 2011-05-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.sananim.cz/>>

Stop domácímu násilí. Bílý kruh bezpečí. [online]. 21. 4. 2007 [cit. 2011-05-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.domacinasili.cz/redakce/domaci-nasili/r69>>

YMCA – YMCA Setkání: YMCA, Živá rodina [online]. Brno, 7. 2. 2012 [cit. 2012-04-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.setkani.org/>>

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

apod.	a podobně
atd.	a tak dále
cca	přibližně
kupř.	kupříkladu
mj.	mimo jiné
např.	například
popř.	popřípadě
resp.	respektive
tzv.	tak zvaný
CRSP	Centrum pro rodinu a sociální péči
ČR	Česká republika
JMK	Jihomoravský kraj
KER	Kurz efektivního rodičovství
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠ	mateřská škola
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MV	Ministerstvo vnitra
MZ	Ministerstvo zdravotnictví
NCR	Národní centrum pro rodinu
OSPOD	oddělení sociálně-právní ochrany dětí
PPP	pedagogicko-psychologická poradna
SPKV	Společnost pro mozkově kompatibilní vzdělávání
ZŠ	základní škola
WHO	Světová zdravotnická organizace

SEZNAM PŘÍLOH

- PŘÍLOHA I DOKUMENTY UŽITEČNÉ
PRO VZDĚLÁVÁNÍ RODIČŮ**
- PŘÍLOHA II PŘÍLOHA II SEMINÁŘE, PŘEDNÁŠKY
A BESEDY NA RŮZNÁ TÉMATA**
- PŘÍLOHA III UŽITEČNÉ INTERNETOVÉ ZDROJE**
- PŘÍLOHA IV UŽITEČNÉ PUBLIKACE**
- PŘÍLOHA V ČASOPISY²³⁶**
- PŘÍLOHA VI DOTAZNÍKY PRO ÚČASTNÍKY
KURZU EFEKTIVNÍHO RODIČOVSTVÍ**

²³⁶ K obsahu PŘÍLOH I – V je nutné podotknout, že nejsou kompletním výčtem, ale pouze ukázkovými příklady, podle mého názoru, důležitých či charakteristických položek

PŘÍLOHA I DOKUMENTY UŽITEČNÉ PRO VZDĚLÁVÁNÍ RODIČŮ

Dokumenty týkající se rodiny a dětských práv

základní normy

Ústava ČR – Zákon č. 1/1993 Sb.

Listina základních lidských práv a svobod – zákon č. 2/1993 Sb.

Zákon o rodině – zákon č. 94/1963 Sb.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí – zákon č. 359/1999 Sb.

Školský zákon ve znění dalších zákonů – č. 561/2004 Sb.

Úmluva o právech dítěte – ratifikace VS OSN 20. 11. 1989

další dokumenty

Národní koncepce podpory rodin s dětmi – MPSV, rodina a ochrana práv dětí;

www.mpsv.cz/cs/4

Národní koncepce rodinné politiky – MPSV, rodina a ochrana práv dětí; www.mpsv.cz/cs/4

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže

č.j.: 21291/2010-28, zejména jeho legislativní části; www.zkola.cz › [Metodické pokyny MŠMT](#)

Dokumenty v oblasti prevence sociálně patologických jevů

Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2009 – 2012; www.msmt.cz/socialni-programy/strategie-prevence;

Prioritní oblasti primární prevence MŠMT; www.msmt.prevence.dokumenty.cz

Přístupy k prevenci rizikového chování – dokument MŠMT;

www.msmt.prevence.dokumenty.cz

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže

č.j.: 21291/2010-28, zejména jeho legislativní části; www.zkola.cz › ... › [metodické pokyny](#)

Dokumenty užitečné pro zajištění vzdělávání

Vyhláška MŠMT 74/2005 S., o zájmovém vzdělávání a její novela- vyhl. č. 109/2011 Sb.; www.msmt.cz › ... › [vyhlášky](#); [vyhlášky ke školskému zákonu](#) ;

Zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání; www.msmt.cz › ... › [Zákony](#); [Zákon o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání](#).

PŘÍLOHA II SEMINÁŘE, PŘEDNÁŠKY A BESEDY NA RŮZNÁ TÉMATA

1. Posilování rodičovských kompetencí

Nadace Naše dítě	Cyklus seminářů Pozitivní rodičovství; součást programu STOP násilí na dětech	www.nasedite.cz
Český helsinský výbor	osvěta o programu podpora rodin se členem ve výkonu trestu	www.helcom.cz
UNIE KOMPAS	Besedy a přednášky pro rodiče	www.unko.cz
Institut efektivního rodičovství, CRSP Brno	doplňující semináře Efektivního rodičovství	www.efektivnirodicovstvi.cz
RATOLEST Brno, program SAP	Jednodenní volnočasové a vzdělávací aktivity pro rodiče a děti	www.ratolest.cz/sap bezplatné

2. Rizikové chování a jeho prevence;

Prak-prevence kriminality o.s	nikotinismus a návykové látky; výchovné problémy; sebeobrana; komunikační fauly v manželství a předcházení jim; poruchy příjmu potravy; co trápí moderní rodinu; partneři a rozchody	www.prak-prevence.cz/ 2 hod 2900 Kč; 3 hod 3 500 Kč - jak
ACET ČR, o.s.	prevence HIV/AIDS	www.acet.cz
PROSPE o.s.	specifická primární prevence pro MŠ ZŠ	1.1.1 www.prospe.cz/
CEVAP - Centrum etické výchovy a prevence sociálně patologických jevů	Prevence rizikového chování dospívajících; škola lásky v rodině; sebepoznávání setkávání pro manžele; hodnota moje, druhých; hodnota mé lásky a sexuality	Www.cevap.cz 6 hod/900 Kč os.
Barevný svět dětí, o.s.	Integrace dětí ohrožených soc. Inkluzí; semináře Rodiče a děti	www.barevnysvetdeti.cz vstupné dobrovolné
Institut Fillia, o.s.	Vzdělávání a prevence drogových závislostí	www.prevence-praha.cz/poskytovatele-pp/..
NICM, národní	Besedy a semináře pro rodiče v	www.nicm.cz

informační centrum pro mládež při NIDM MŠMT	oblasti sociálně patologických jevů	
A kluby ČR	Besedy, semináře na téma zneužívání alkoholu a závislost	www.alkoholik.cz
ANIMA, o.s. pro péči o rodiny závislých	přednášky a besedy	www.anima-os.cz
ADYKT, o.s. Litomyšl	Primární prevence sociálně nežádoucích jevů s důrazem na multidisciplinární pomoc	www.prevko.cz
SPEKTTRUM, centrum PP a drogových služeb Žďár n./S.,	Besedy pro rodiče	www.spektrum.kolping.cz
UNIE KOMPAS, o.s. Zlín	Přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a dalších problémů s dětmi	www.unko.cz
Centrum prevence Podané ruce Brno	informační besedy ve školách, se kterými Centrum dlouhodobě spolupracuje	www.podaneruce.cz

PŘÍLOHA III UŽITEČNÉ INTERNETOVÉ ZDROJE

- **Sít' mateřských center ČR:** www.materskacentra.cz, o. s., sdružující jednotlivá mateřská centra z celé ČR.
- **Internetový portál pro členy rodiny: Rodina** (www.rodina.cz),
- **Národní centrum pro rodinu (NCR):** www.rodiny.cz, informace o konkrétní nabídce pro rodiny touto nestátní neziskovou organizací (NNO), která má zaštitovat prarodinné aktivity jednotlivých CRSP a dalších organizací a pomáhat vytvářet prarodinné klima ve společnosti;
- **portály Center pro rodinu** (v krajských městech a jejich pobočky)
- **Pedagogicko-psychologické poradny (PPP), Speciálně pedagogická centra (SPC), Střediska výchovné péče (SVP)** – jejich příslušný web
- **PPP Brno Poradenské centrum:** poradenskecentrum.cz Pracoviště Sládkova - oddělení prevence (poradenské centrum pro drogové a jiné závislosti, šikanu...)
- **Národní institut dětí a mládeže (NIDM) MŠMT:** www.nidm.cz - zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a školské zařízení pro zájmové vzdělávání pro státní podporu a ochranu mládeže.; služby zejména pro pracovníky SVČ; bezplatné poskytování informací
- **NICM, Národní informační centrum pro mládež Národního institutu dětí a mládeže MŠMT**, pracoviště, které poskytuje mladým lidem, rodičům a pracovníkům s mládeží bezplatné informace mj. z oblastí volný čas, sociálně - patologické jevy a občan a společnost.
- **Linka bezpečí:** www.linkabezpeci.cz – rodičovská linka
- sdružení ProFamilie

PORTÁLY S INFORMACEMI PRO POSILOVÁNÍ RODIČOVSKÝCH KOMPETENCÍ

- www.respektovat.cz – Společnost pro mozkově kompatibilní vzdělávání – kurzy Respektovat a být respektován
- www.efektivnirodivcovstvi.cz – Institut efektivního rodičovství, Kurzy efektivního rodičovství
- www.novatrojka.cz: rodinné a kulturní centrum; Rodičovské inspirace
- www.azrodina.cz – web pro mladé rodiny

PORTÁLY S INFORMACEMI O RIZIKOVÉM CHOVÁNÍ A JEHO PREVENCI

Primární prevence

- www.prevence.cz (finanční a metodická podpora MŠMT – Programy na realizaci aktivit v oblasti prevence rizikového chování; 2010)
- www.prevence-info.cz Prevence rizikového chování

- www.prevence-praha.cz Pražské centrum primární prevence – portál primární prevence rizikového chování v Praze
- www.prevcentrum.cz Prev-Centrum, o.s.; organizace zabývající se prevencí a poradenstvím pro děti, mládež a rodiny v obtížných životních situacích.
- www.nicm.cz Národní informační centrum pro mládež – rubrika sociálně patologické jevy
- www.prevko.cz ADYKT Litomyšl – rubrika DOSPĚLÝ LAIK
- www.spektrum.kolping.cz Centrum primární prevence Žďár n.S.
- <http://www.spondea.cz/rodice/> Krizové centrum pro děti, dospívající a rodinu; Intervenční centrum pro oběti domácího násilí všeobecná prevence
- www.primarniprevence.cz
- www.iporadna.cz INTERNET poradna - Poradenský, informační a diskusní server nejen pro osoby se zdravotním znevýhodněním

Návykové látky

- www.sanim.cz Prevence pro rozumné rodiče - informace o možnostech prevence užívání návykových látek dětmi
- www.odrogach.cz
- www.drogy-info.cz
- www.dropin.cz
- www.drogy.net
- www.drogovaporadna.cz
- www.adiktologie.cz
- www.alkoholik.cz
- www.pijsrozumem.cz
- www.pobavmeseoalkoholu.cz
- www.anima-os.cz
- www.dokurte.cz
- www.bezcigaret.cz
- www.spektrum.kolping.cz
- www.adiktologie.cz
- www.drogovaporadna.cz

Patologické hráčství

- <http://gambling.podaneruce.cz>

Kyberšikana

- www.e-bezpeci.cz bezpečný internet pro děti i rodiče - kyberšikana, kybergrooming, sexting, stalking, sociální inženýrství
- www.bezpecne-online.cz
- www.horka-linka.cz
- www.pomoconline.cz
- www.seznamtesebezpecne.cz

- www.mobil-story.cz

Kriminalita

- www.kapezet.cz primární prevence kriminality a delikvence

Agresivita a šikana

- www.minimalizaacesikany.cz
- www.protisikane.cz
- www.sikana.org

Poruchy příjmu potravy

- www.anabell.cz
- www.pppinfo.cz
- www.stopppp.cz

AIDS

- www.aids-pomoc.cz

Domácí násilí

- www.ic-brno.cz
- www.idtbrno.cz Interdisciplinární tým města Brna pro oblast domácího násilí
- www.evamaproblem.cz Linka bezpečí - informace pro dospělé
- www.linkabezpeci.cz
- www.nasedite.cz

Prevence suicidální

- www.capld.cz ČAPLD – Česká asociace pracovníků Linek důvěry

PŘÍLOHA IV UŽITEČNÉ PUBLIKACE

- *téma posilování rodičovských kompetencí*

Alfred Adler:

Umění rozumět – INDIVIDUÁLNÍ PSYCHOLOGIE 1

Psychologie dítěte - „ - 2

Smysl života - „ - 3

Práh Praha 1993, 1994, 1995

Eva Dreikurová-Fergusonová: **Smysl života – ÚVOD DO INDIVIDUÁLNÍ PSYCHOLOGIE**

Sursum, Tišnov, 1993

Don Dinkmeyer, Gary D. McKay: **STEP: EFEKTIVNÍ VÝCHOVA KROK ZA KROKEM**

Portál, Praha 1996, 2007

Betty Lou Bittnerová, Amy Lewová: **ODVAHA ŽÍT SVŮJ ŽIVOT**

Konfrontace, Hradec Králové, 1995

Kevin Leman: **SOUROZENECKÉ KONSTELACE**

Portál, Praha, 1997

Rudolf Dreikurs, Loren Grey: **LOGICKÉ DOSLEDKY**

Artus, Nové Zámky, 1997

Larry L. Kleniv: **CHYTRÁ VÝCHOVA**

Portál, Praha 2001

Pavel Kopřiva: **RESPEKTOVAT A BÝT RESPEKTOVÁN**

Spirála, 2006

John Grey: **MUŽI JSOU Z MARSU, ŽENY Z VENUŠE A DĚTI JSOU Z NEBE**

Práh

Jan Dargatzová: **52 ZPŮSOBŮ, JAK VYJÁDŘIT DĚTEM LÁSKU**

Samuel

- *téma rizikové chování a jeho prevence*

Kateřina Vágnerová a kol.: **MINIMALIZACE ŠIKANY**

Portál 2009

Michal Kolář: **NOVÁ CESTA K LÉČBĚ ŠIKANY**

Praha: Portál; 2011

Michal Kolář: **BOLEST ŠIKANOVÁNÍ**
Praha: Portál 2001, 2005

KYBERŠIKANA A JEJÍ PREVENCE – příručka pro učitele.
Člověk v tísni; Plzeň: Dragon press s.r.o.; 2009

Martin Hajný: **O RODIČÍCH, DĚTECH A DROGÁCH**
Praha, Grada 2011.

Kalina, K. a kol.: **DROGY A DROGOVÉ ZÁVISLOSTI**. Mezioborový přístup.
Praha, Rada vlády pro protidrogovou politiku, 2003

MENTÁLNÍ ANOREXIE Portál 2010;

František D. Krch: **MENTÁLNÍ BULIMIE** - jak bojovat s přejídáním
Grada 2008

Hana Papežová a kol.: **SPEKTRUM PORUCHY PŘÍJMU POTRAVY**
Grada.2010.

Karel Nešpor a kol.: **JAK PŘEKONAT HAZARD**
Portál 2011

Franz Ruppert: **SYMBIÓZA A AUTONOMIE**, *Traumata z narušeného systému rodinných
vazeb.*

Portál 2011

Richard Gardner **SYNDROM ZAVRŽENÉHO RODIČE**
MPSV 1996

PŘÍLOHA V ČASOPISY

Děti a my,

vydává Portál, s.r.o.; vychází 11 x do roka (od r. 1970); předplatné na rok Kč 460; ISSN: 0023-1879.

Rodiče, evropský rodinný měsíčník

vydává Floren Capital, a.s. Praha 2; Č 25293923 DIČ CZ25293923 e-mail: redakce@rodice.com

Rodina a škola

vydává Portál, s.r.o.; vychází 10 x do roka (kromě prázdnin; od r. 1953); předplatné na rok 370 Kč; ISSN: 0035-7766.

INFORMATORIUM 3-8, časopis pro výchovu a vzdělávání dětí od 3 do 8 let v MŠ a ŠD
vydává Portál, s.r.o.; vychází 10 x do roka (kromě prázdnin; od r. 1993); předplatné na rok 380 Kč; ISSN: 1210-7506.

Psychologie dnes

vydává Portál, sr.o.; vychází měsíčně (o prázdninách dvojčíslo; od r. 1995); předplatné na rok 490 Kč; ISSN: 1212-9607.

Family Star, časopis pro rodiče, kteří pečují o potomka od 0 - 10 let
vydává Stratosféra, s.r.o., vychází měsíčně, předplatné na rok 439 Kč;

Vlasta, týdeník pro ženy

vydává Sanoma Magazines Praha, s.r.o.; cena 1 výtisku 29 Kč; roční předplatné 1 387 Kč; ISSN: 0139-6617

Linka bezpečí, časopis Linky bezpečí

vydává Sdružení Linka bezpečí ; vychází 3 x do roka (od r. 2004); IČ 613831198

Prevence, závislosti dětí a mladých na návykových látkách – alkoholu a drogách
vydává o.s. **Život bez závislostí**; měsíčník; roční předplatné 700 Kč;

PŘÍLOHA VI DOTAZNÍKY PRO ÚČASTNÍKY KURZU EFEKTIVNÍHO RODIČOVSTVÍ

DOTAZNÍK A - VYHODNOCENÍ RODIČOVSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

ZŠ Novolíšeňská, únor - červen 2011

Na závěr cyklu rodičovských večerů Vás laskavě prosím o zodpovězení níže uvedených otázek. Děkuji předem za Vaše hodnocení a náměty, které pomohou plánovat další programy a možnosti vzdělávání s touto tematikou.

1. Důvod, proč jsem do rodičovské skupiny chodil/a:
2. Co se mi líbilo – co mne zaujalo:
3. Co by šlo dělat jinak, lépe – moje nápady:
4. Hodnocení lektorky:
5. Co si odnesu z našeho setkávání jako konkrétní podnět do rodinného a rodičovského života?
6. Má rodičovské vzdělávání touto formou význam pro rodiče dítěte v MŠ, prvňáčka, žáka ZŠ?
7. Optimální počet setkání, délka jednotlivého setkání:
8. Mám já sám/a zájem o pokračování rodičovských večerů?
Moje časové možnosti; popř. nejvhodnější čas konání schůzek (den, hodina):
9. Hodnocení pracovních materiálů, moje nápady:
Nabízená literatura k zapůjčení (je přínosem?; moje nápady ...
10. Cena, poplatek za setkání

Otázka „pod čarou“: Napomáhá rodičovské setkávání k seznámení a navázání vztahů s ostatními rodiči? Je to přínosné?

DOTAZNÍK B

Prosím o vyplnění následujících otázek. Budou sloužit jako podklad k mé diplomové práci.

Děkuji předem za Váš čas a názory.

Téma méj DP je „Rodičovské vzdělávání jako prevence rizikového chování jejich dětí“. Všichni víme o rizicích nevhodného chování dětí a mládeže. Všichni vnímáme rodinu jako první a základní zdroj dobré socializace dítěte. Cílem mé práce je zjistit, zda vhodnou

komunikací a stylem výchovy lze preventivně předejít výskytu pozdějšího nevhodného chování dětí a mladých. A zda rodičovské vzdělávání může být rodičům přínosem.

Prosím, pokuste se zodpovědět následující otázky:

1. Může být nevhodný výchovný styl podle Vašeho názoru jednou z příčin pozdějšího rizikového chování dětí a mladých?
2. Ovlivnila můj nynější výchovný styl moje původní rodina (popř. rodina mého partnera)?
3. Téma: „Příčiny nevhodného chování dětí“ bylo srozumitelné a přínosné?
4. Může podle Vašeho mínění dítě zažívat pocity nepochopení a frustrace díky nepřiměřeným reakcím rodiče na svoje nevhodné chování?
5. Může podle Vašeho názoru povzbuzování být stěžejním motivačním prvkem pro dítě s průměrným nadáním a schopnostmi?
6. Může technika efektivní komunikace - „já sdělení“ posloužit jako prevence pozdějších konfliktů?
7. Bylo téma trestání a alternativy dopadu přirozených a logických důsledků podnětné? Domníváte se, že vhodná reakce na problémové chování nebo postoje dítěte může podpořit a utužit dobrý emoční vztah rodičů a dětí?
8. Mohou podle Vašeho názoru jasná a rozumná rodinná pravidla a řád pomoci dítěti později chápat a dodržovat pravidla lidského soužití?
9. Podle Vašeho názoru může být rodičovské vzdělávání přínosem pro výchovu v rodině?
10. Může mít vliv i na prevenci možného pozdějšího nevhodného chování dětí a mladých?
11. Může mne rodičovské vzdělávání, rozhovory i zkušenosti ostatních rodičů motivovat k usilování o bezpodmínečné přijímání mých dětí?
12. Jaká další témata by vás v této problematice zajímala?
13. Jaké další nabídky by podle Vašeho usnadnily a pomohly rodičům ve výchově jejich dětí?
14. Jaké jsou podle Vás rezervy a možnosti státní strategie prevence rizikového chování dětí a mladistvých?

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Marie Pospíšilová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Jitka Skopalová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Rodičovské vzdělávání jako prevence rizikového chování dětí
Název v angličtině:	PARENTAL EDUCATION AS A PREVENTION OF CHILDREN S RISK BEHAVIOUR
Anotace práce:	Cílem DP je představit rodičovské vzdělávání, jeho současný stav a nastínit jeho možnosti v prevenci rizikového chování. Práce je sondou do celé problematiky, nabízí teoretické poznatky i praktické informace o typech nežádoucího chování a vzdělávacích programech (kurzy, rodičovské skupiny, semináře, přednášky) a o ostatních možnostech (časopisy, publikace, internetové portály) vzdělávání rodičů v oblasti posilování rodičovských kompetencí. Uvádí pohledy absolventů vzdělávání, odborníků, pracujících se znevýhodněnými dětmi, psychologů i odborníka na krajské úrovni na možný přínos tohoto typu vzdělávání. Doplněním jsou kazuistiky problémových dětí a závěry výzkumu hodnotové orientace žáků základních škol.
Klíčová slova:	rodina, funkční rodina, rizikové chování, prevence rizikového chování, demokratický výchovný styl, rodičovské vzdělávání, rodičovské kompetence, kurzy, rodičovská skupina, přednášky, semináře, internetové portály
Anotace v angličtině:	The aim of the thesis is to introduce parental education, its current status and outline the options in the prevention of risky behavior. The work explores the full range of issues, offering theoretical knowledge and practical information about the types of unwanted behavior and training programs (courses, parental, groups, seminars, lectures) and other opportunities (magazines, publications, web portals) of parental education on strengthening parenting competencies. It features views of graduates education, professionals working with disadvantaged children, psychologists and regional specialist at the potential benefits of this type of education. There is an addition of the case histories of problem children research findings and value orientation of primary school pupils.

Klíčová slova v angličtině:	Family, family functioning, risk behavior, prevention of risk behavior, democratic parenting style, parental education, parental skills, courses, parental group lectures, seminars, internet portals
Přílohy vázané v práci:	PŘÍLOHA I Dokumenty užitečné pro vzdělávání rodičů PŘÍLOHA II Semináře, přednášky a besedy na různá témata PŘÍLOHA III Užitečné internetové zdroje PŘÍLOHA IV Užitečné publikace PŘÍLOHA V Časopisy PŘÍLOHA VI Dotazníky pro účastníky Kurzu efektivního rodičovství
Rozsah práce:	139 s.
Jazyk práce:	čeština